

Eesti Metodisti Kiriku Teoloogiline Seminar

Allan Kroll

***EFFATAA* ÄRKAMINE**

Diplomitöö

**Juhendaja:
Mag. Ingmar Kurg**

Tallinn 2006

Sisukord.....	2
Sissejuhatus.....	3
1. <i>Effataa</i> ärkamise ajalugu.....	7
1.1. Palveäratus Oleviste koguduse liikmete seas.....	8
1.2. Koosolekud käärkambris.....	10
1.3. Koosolekud Maarja kabelis.....	12
1.4. Koosolekud suures saalis.....	14
1.5. „Kukkumisliikumine“.....	17
1.6. Venekeelsed koosolekud.....	19
1.7. Ärkamise lõpp Oleviste kirikus.....	24
1.8. Ärkamise levik Eesti NSV-s ja väljaspool.....	29
2. <i>Effataa</i> ärkamise eestvedajad ja töötajad.....	37
2.1. Ärkamise eestvedajad.....	37
2.2. <i>Effataa</i> koori lauljad.....	46
3. <i>Effataa</i> ärkamise eestvedajate teoloogia.....	47
3.1. Teoloogilised mõjutused.....	47
3.2. Teoloogilised rõhuasetused.....	49
4. <i>Effataa</i> ärkamisega seotud konfliktid.....	53
4.1. Konfliktid Nõukogude võimuga.....	53
4.2. Konfliktid Oleviste koguduses ja EKB Liidus.....	65
4.3. Konfliktid <i>Effataa</i> töötajate seas.....	77
5. <i>Sela</i> liikumine ja selle seosed <i>Effataa</i> ärkamisega.....	83
6. <i>Effataa</i> ärkamisega seotud noortetöö.....	89
7. <i>Effataa</i> koori muusikaline tegevus.....	97
8. Vaimulik järeltöö vastpöörduutega.....	100
9. Vaimuilmingud, tervenemised ja eksortsismid <i>Effataa</i> ärkamises.....	104
10. Hinnang <i>Effataa</i> ärkamisele.....	115
Kokkuvõte.....	120
Summary.....	123
Kasutatud kirjandus ja muud materjalid.....	125

Sissejuhatus

Käesolevas diplomitöös käsitleb autor vaimulikku ärkamist, mida Eesti kristlikes ringkondades tuntakse *Effataa* ärkamise nime all.

Enne iseseisvuse kaotamist oli keegi prohvet Tallinnas Eelimi nelipühikoguduses kuulutanud, et Oleviste kirikus tuleb suur ärkamine. Tol ajal oli seda raske uskuda, sest Oleviste kirikus käis koos väike saksakeelne luterlik kogudus. Prohvetikuulutus täitus ning ärkamine saabus.

See algas väikestest palvekoosolekutest Rein ja Haljand Uuemõisa kodus ning hiljem hakati Oleviste kiriku käärkambris pastor Oskar Olviku initsiatiivil korraldama nn ansambliõhtuid. Need kasvasid osavõtjate poolest nii arvukaks, et koosolekud viidi üle Maarja kabelisse ning hiljem kiriku suurde saali.

Effataa koosolekutel oli noortepärane muusika, inimesed täitusid Püha Vaimuga, tervenesisid ning paljud tulid usule. Kuuldused Jumala võimsast tööst Oleviste kirikus levisid üle Eesti ja kogu NSV Liidu ning inimesi hakkas kokku voolama tuhandete kaupa.

Effataa ärkamise eestvedajad töötasid pideva KGB-poolse surve all ning 1980. aasta lõpus anti neile käsk lõpetada venekeelne töö Olevistes, ähvardades vastasel korral kirik sulgeda. Koguduse nõukogu otsustas lõpetada venekeelse töö. Ärkamine ei lakanud silmapilkselt, kuid hakkas hääbuma sellest ajast alates.

Kui *Effataa* ärkamine oli veel täies hoos, siis kuulutas keegi naisprohvet, et tulevad pritsimehed ja kustutavad ärkamise, kuid see puhkeb taas ning seekord veel võimsamalt. Tuli kustutatigi, kuid need ärkamise eestvedajad, kes veel elus on, ootavad, et tuli süttiks taas.

Käesoleva diplomitöö autori eesmärk on anda ülevaade *Effataa* ärkamise ajaloost, selle töö eestvedajatest ja nende teoloogiast, ärkamisega seotud tüliküsimustest, *Sela* liikumisest EMK Tallinna koguduses ja selle seostest *Effataa* ärkamisega, *Effataa* ärkamisega seotud noortetööst, *Effataa* koori muusikalisest tegevusest, vaimulikust järeltööst vastpöördunutega, ärkamises esinenud vaimuilmingutest ning hinnata ärkamise tugevusi ja nõrkusi.

Käesoleva töö autor valis selle teema seetõttu, et *Effataa* ärkamisest on siiani väga vähe kirjutatud. Diplomitöö kirjutamise ajaks on antud teemal kirjutatud Rein Uuemõisa elulooraamatus *Jumala teenistuses – Rein Uuemõis* ning *Oleviste 50* kogumikus leidub üks artikkel. Suureks abiks olid Edgar Kuuse ülestähendused tervenemistest *Effataa* õhtutel aastatel 1978-1979, anonüümne ringkiri *Noorteliikumise probleem* ning masinakirjas trükitud Rein Uuemõisa jutluste raamat *А дальше – нужно смерть*. Ainsaks põhjalikumaks käsitluseks võib pidada ärkamises osalenud Enno Tuuliku diplomitööd *Effataa-ärkamine ja selle mõju Eestis ja väljaspool Eestit aastail 1968-1985* (Eesti EKB Liidu Kõrgem Usuteaduslik Seminar 2005). Lisaks ülalnimetatud allikatele oli võimalik kasutada mõningaid Siseministeeriumi arhiivimaterjale ja EKB Liidu ringkirju. Samuti oli võimalik kasutada mitmeid Tallinna ja Kuressaare Pereraadio saadete salvestusi inimestega, kes olid selle ärkamise eestvedajad.

Käesoleva töö autor kasutas seetõttu peamiselt kvalitatiivse intervjuu meetodit materjali kogumisel. Sellega kaasnesid mitmed probleemid. Kuna paljud asjaosalised on elus ning teema üsnagi tundlik, siis oli raske saada lõpuni adekvaatset ülevaadet toimunust. Tolleaegsetest konfliktidest ei taheta tänapäeval palju rääkida, kuid see teeb ajaloo uurimise raskemaks. On oht kirjutada üles n-ö „kirikupoliitiliselt korrektne“, mitte ajalooliselt tõene kirjeldus. Probleeme tekitas ka inimeste mälu selektiivsus ning subjektiivsus. Tundus, et mõni intervjuueeritav idealiseeris sündmusi, aga mõni alavääristas nende tähtsust. Kohati oli raske aru saada, kas intervjuueeritav kõneleb oma tollaegsetest või praegustest seisukohtadest. Vahel oli keeruline mõista, kas jutt on just ülalnimetatud ajaperioidist või hilisemast. Üks omaaegsetest ärkamise eestvedajatest keeldus intervjuud andmast.

Diplomitöö autori eesmärk on üritada luua objektiivset pilti juhtunust, jäädes seejuures ise aukartlikuks Jumala töö ees ning kontrollida kriitiliselt ka omaenese eelistusi, et allutada end Kristuse meelsusele.

Kuna käesolevas diplomitöös käsitletakse vaimuliku ärkamise teemat, siis tuleb esmalt selgitada „ärkamise“ mõistet. Selleks on järgnevalt esitatud kolm ärkamise seletust.

Tänapäevased eestikeelsed teatmeteosed ignoreerivad reeglina selle sõna vaimulikku aspekti ning räägivad ärkamisest ainult kui rahvuslikust ja kultuurilisest fenomenist. Seetõttu tuleb võtta aluseks 1937. aastal välja antud Eesti Entsüklopeedia VIII (K/Ü Loodus), lk. 1366 antud definitsioon: *Ärkamine – teoloogiliselt eriti intensiivne teadlikuks saamine enda usukindluses harilikult mingi välisteguri (näiteks jutluse) mõjul, toob sageli kaasa ärganu täieliku ümberkujundamise ning ta ümberorienteerumise seniseis tõekspidamisis ja käitumises (nn. pöördumises). Ärkamist leidub vähemal määral alati usuelus; mõnikord võib see esineda ka massilise äratusliikumisenä. Uuemaageist selletaolisist liikumisist on mainitud A. H. Francke poolt Halles algatatud liikumine, inglise metodism, P. Ruotsalainen'i äratusliikumine Soomes, vennastekoguduse liikumine Eestis, nüüdisajal ka Oxfordi liikumine. Äratusliikumised on üldiselt normaalseks nähtuseks usuelus ja omavad suurt tähtsust masside kõlbla taseme tõusus, kuigi tihti seoses nendega esineb ka haiglasi nähtusi.* (1937).

Charles Grandison Finney kirjeldab ärkamist kui kristlaste esimese armastuse uuendamist, mille tagajärjeks on usklike üles ärkamine ja patuste pöördumine Jumala poole. Ta nimetab viit aspekti, mida ärkamine puudutab:

- Kristlased jõuavad patu tundmisele.
- Tagasilangenud kristlased parandavad meelt.
- Kristlaste usk saab uuendatud.
- Ärkamine murrab maailma ja patu võimu kristlaste elus.
- Kui kogudus on sel kombel ärganud, siis järgneb sellele patuste pöördumine (1989).

Evangelical Dictionary for World Missions defineerib ärkamist kui üles äratamist ja millegi tagasipöördumist selle tõelise olemuse ja eesmärgi poole. See on eriline Püha Vaimu liikumine, mis uuendab usklike südameid. Ärkamist iseloomustavad omadused on järgmised:

- Ärkamine tuleb Jumalalt. See on Püha Vaimu töö.

- Ärkamine mõjutab peamiselt usklikke; neid kes on juba kogenud vaimulikku elu.
- Ärkamine eeldab tagasilangemist või allakäiku.
- Palve ja Pühakiri on kesksed ärkamise tekkimisel ja säilitamisel.
- Ärkamine toob muutusi, eelkõige uuendatud vaimulikku elu ja tervist (2000).

Käesoleva diplomitöö autor soovib tänada kõiki 35 intervjueeritud inimest, kes aitasid oma mälestustest panna kokku materjali selle töö jaoks, Riho Saardi, kes varustas töö autorit Siseministeeriumi arhiivi materjalidega, Inna Väljat, kes aitas tööd keeleliselt toimetada, oma diplomitöö juhendajat Ingmar Kurge ja oma abikaasat Liselli, kes pidi ohverdama palju aega selleks, et käesolev töö võiks valmis saada.

1. *Effataa* ärkamise ajalugu

Oleviste EKB kogudus rajati nõukogude võimu initsiatiivil aastal 1950. Selleks liideti kokku kaheksa Tallinna vabakogudust:

- Immaanueli Evangeeliumi Kristlaste Vabakogudus, mille vanem oli Johannes Laks.
- Eelimi Nelipühikogudus, mille vanem oli Voldemar Nurk.
- Allika Baptistikogudus, mille vanem oli Osvald Tärk.
- Saaroni Baptisti Kogudus, mille vanem oli Albert Sergo.
- Karmeli Evangeeliumi Kristlaste Vabakogudus, mille vanem oli Oskar Olvik.
- Siioni Evangeeliumi Kristlaste Vabakogudus, mille vanem oli Artur Tuisk.
- Priikogudus, mille vanem oli Joosep Leisberg.
- Iru Betaania Baptisti Kogudus.

Vastloodud kogudusse kuulus kokku 1923 liiget ning ühendatud koguduse presbüteriteks valiti Osvald Tärk ja Oskar Olvik (Bärenson 2000). Algasid koostööaastad, mil ühe katuse alla pidid rahumeelselt ära mahtuma evangeeliumi kristlased, baptistid, priilased ja nelipühilased. Oleviste kauaaegne pastor Ülo Meriloo nimetab seda kogudust „suureks eksperimentiks“. Tema hinnangul loodi Oleviste EKB kogudus nõukogude võimu poolt lootuses, et usklikud omavahel tülli lähevad (Meriloo 2006). Ilmselt on selles oma tõeiva sees, kuid tõenäolisem tundub olevat see, et sel kombel oli nõukogude võimul kergem kogudust kontrollida ja sellel silma peal hoida.

Effataa ärkamist peetakse Oleviste koguduse enam kui 50-aastase ajaloo üheks väljapaistvamaks sündmuseks (Uuemõis a 2001). See ärkamine leidis aset sügaval nõukogude ajal ning samas puudutas inimesi üle kogu tolleaegse NSV Liidu. Ärkamine algas suhteliselt tagasihoidlikult lihtsatest palvekoosolekutest usklike inimeste kodudes ning kasvas siis nn ansambliõhtuteks Oleviste kiriku käärkambris. Ajapikku hakkas see üha enam muutuma noorteliikumiseks, hiljem lisandusid sellele karismaatilised

elemendid. Paljud inimesed said Püha Vaimuga täidetud ning hakkasid rääkima võõrastes keeltes. Tihti, kui inimeste pärast palvetati, kukkusid nad Püha Vaimu väes pikali. See oli tol ajal sensatsiooniline nähtus. Ärkamise lõpusirgel oli juba tegemist võimsa tervendusärkamisega, millest said osa tuhanded inimesed nii Eestist kui ka mujalt. Ärkamise tuli levis Olevistest mitmetesse Eesti NSV piirkondadesse ning ka teistesse NSV Liidu vabariikidesse.

1.1. Palveäratuse Oleviste koguduse liikmete seas

1968. aasta kevadel hakkasid umbes paarkümmend 30-kuni 40 aastast inimest Oleviste kogudusest kogema Jumala kutset palvele. See „palvevaim“ tekkis seletamatul kombel ja koordineerimata ning planeerimata. Inimesed hakkasid Rein ja Haljand Uuemõisa kodus Tallinnas Veduri tänaval koos käima ning palvetama. Palvetajad olid tavalised koguduseliikmed. Kohal ei käinud diakone ja vahel harva käis mõni jutlustaja. See oli alguses pigem rahvaliikumine kui vaimulike juhtide ettevõtmine. Kõik osavõtjad olid perekonnainimesed (*A дальше – нужно смерть* 1980). Mitmed neist olid küll omavahel mõnevõrra tuttavad, aga see oli siiski „omapärane valik“ (Uuemõis a 2005). Palvekoosolekutest osa võtnud inimesed olid põhiliselt evangeeliumi kristlaste taustaga, aga oli ka niiõelda „vahepealseid“ (*ibid*). Koos käidi süstemaatiliselt, vahel lausa kolm kuni neli korda nädalas. Põhiline küsimus palves oli see, kuidas teha midagi, mis on Jumalale meelepärane. Ei palvetatud oma olmemurede, tervise või kommunistliku režiimi kokkuvarisemise pärast. Sageli palvetati öö otsa. Kummalisel kombel ei tundnud osavõtjad järgmisel hommikul tööle minnes mingit väsimust. Hommikul joodi tass kohvi ning mindi siis edasi tööle. Sageli koguneti pärast sama tööpäeva ka veel õhtuseks palvekoosolekuks. Palveäratust näevad *Effataa* ärkamise eestvedajad fundamentaalse tähtsusega perioodina kogu järgneva ärkamise juures.

Palveäratuse juures mängis väga tähtsat rolli lihtne ja andlik Soome Vabakiriku mees Pauli Järvalainen Joensuu linnast (Jalovaara 2003). Mees oli Eestisse tulnud Viru hotelli ehitama ja töötas seal elektrikuna. Teda kutsuti neile koosolekutele kõnelema. Järvalainen kõneles veidi üldiselt elust Soomes ning küsis siis kokku tulnud inimeste käest väga delikaatselt, kas nad ka Pühast Vaimust midagi teavad. Kohalviibijad vastasid, et teavad küll. Soome mees selgitas neile, et see pole lihtsalt emotsionaalne meeleliigutus, vaid ka enese täielik üleandmine Jumalale. Ta küsis, kas kohalviibijad on valmis loobuma oma ambitsioonidest, tulevikuplaanidest ja kõigest muust. Meeleolu oli väga pühalik ning inimesed palvetasid ja mõtlesid sellele vaikides. Suurem osa neist vastas küsimusele jaatavalt, teadmata seejuures, mida see tegelikult tähendada võiks. Jumal puudutas juba sel õhtul mõningaid inimesi eriliselt. Mõni sai lihtsalt kinnitatud, aga mõned hakkasid juba ka võõrastes keeltes rääkima. Kui Pauli Rein Uuemõisa kõrvale tuli ning talle käed peale pani, siis ei tundnud viimane mitte midagi erilist. Samas jäi tema sisse suur igatsus Jumala järele. Kolm aastat kisendas Rein Jumala poole, et ta täidaks teda oma Vaimuga. Sageli läks Rein tualetti ja hüüdis seal Jumala poole nii valjusti, et tema emagi seda kuulis ning arvas, et poeg on hulluks läinud (Jalovaara 2003). Rein Uuemõis kui tulevase ärkamise vaimulik juht oli üks viimaseid, kes sel perioodil Püha Vaimuga täidetud sai (Uuemõis b 2005).

Sel ajal ei osanud loomulikult keegi veel mõeldagi ärkamisest. Kõik lihtsalt igatsesid Jumalat, tema lähedalolu ja meelevalda (*ibid*). Palveäratuse ajal kujundas ja vormis Jumal meeskonda, kes oleks valmis midagi tegema tema riigis (Uuemõis a 2001). Enno Tuulik nimetab perioodi 1968-1974 tervikuna palvevõitluste ja otsimise ajaks. Ta meenutab, et ka teistes kohtades Eestimaal tekkisid samal ajal palveosaduse grupid. Inimesed otsisid vaimulikku äratust. Ta nimetab seda perioodi esmalt palveärkamiseks ning ütleb, et hilisemad sündmused *Effataa* ärkamises viisid need palves otsijad ühisrindena kokku (Tuulik 2005).

Oleviste koguduse juhatus ei saanud alguses arugi, mis seal toimub, ning teada saades jäi erapooletule või kohati isegi „ohtu tunnetavale“ seisukohale toimuva suhtes. Pastor Olvik ei käinud ise regulaarselt kohal, vaid külastas koosolekuid mõne korra. Olvik küll toetas seda palveäratust, kuid ütles hiljem, et kui ta oleks aimanud, milliseks see liikumine kujuneb, siis poleks ta küll julgenud selle algatusega välja tulla. Olviku kujutus vaimulikust ärkamisest oli Billy Grahami stiilis evangeelsed koosolekud, kus

inimesed teevad oma otsuse Kristuse kasuks ning on rõõmsad selle üle. Haigete pärast palvetamist, Püha Vaimuga täitumist ja muud „vaimuliku revolutsiooni“ sarnast ta ei pooldanud. Takistuseks oli kindlasti ka generatsioonide vahe (Uuemõis a 2005).

Palveäratuse aeg oli *Effataa* ärkamise stardirajaks. Initsiatiiv selleks tuli Jumalalt, kes kutsus vaimulikku jõudeelu elavad noored ja keskealised inimesed palvetama ning oma elu täielikult talle pühendama. Juba palveäratuse ajal ilmnisid mõningad elemendid, mis said hiljem *Effataa* ärkamise „kaubamärgiks“. Nendeks olid Püha Vaimu töö eriline tähtsustamine ja Püha Vaimuga täitumine. Selle palveäratuse käigus moodustus tuumik inimestest, kes hiljem hakkasid korraldama koosolekuid Oleviste käärkambris, Maarja kabelis ning suures saalis. Palve oli selle äratuse põhiliseks väljenduseks. Palve tekitas inimestes järjest suuremat nälga Jumala töö järele ning muutis koguduse pooleldi leiged usklikud tulisteks kristlasteks.

1.2. Koosolekud käärkambris

1968. aastal alustati Oskar Olviku initsiatiivil Oleviste koguduses nn. „ansambliõhtutega“ ehk „kooiõhtutega“. Kuna koguduse liikmete arv oli kahanemas, siis tahtis Olvik teha midagi, mis tooks inimesi juurde, aga seda tuli mõistagi teha väga ettevaatlikult. Seetõttu hakatigi tegema evangeelset tööd kooiõhtute nime all. Nende eesmärgiks oli kuulutada evangeeliumi tolleaegse segakoori uskmataatele sugulastele ja tuttavatele, aga ka segakoori mitteusklikest liikmetele (Uuemõis a 2005). Algul korraldati kokkutulekuid kord kuus. Kuna koor oli liiga suur selleks ettevõtmiseks, siis organiseeriti väiksem ansambel ning koosolekuid hakati nimetama „ansambliõhtuteks“. Suurest koorist valiti välja paarkümmend inimest, kes laulsid paremini ning kes olid ka veidi erksama vaimulaadiga. Ilus lauluhääl ei olnud siiski ainsaks kriteeriumiks. Need olid inimesed, kes olid selleks ajaks liikumisega juba kaasa tulnud või valmis kaasa tulema. See valik tekitas küll alguses veidi paksu verd, aga hiljem sellega harjuti. Ansambli dirigendiks sai M. Tomson (Jakobson), kes repertuaari hankis, paljundas ja

tõlkis. Hiljem sai koorijuhiks A. Kaljapulk (Rannala) ning siis T. Vardja (Arder 2000). Esitati traditsioonilist vaimulikku koorimuusikat, mis ei olnud veel mingis mõttes uuenduslik. Mingit rütmikat ega moodsat muusikat sel ajal veel ei tehtud. Seejärel esitati suhteliselt pikk, kuid huvitav ettekanne ning koosolek lõppes küsimuste ja sõnavõttudega. Teemadering oli väga lai. Oli puhtalt kristlikke, aga ka teaduslikke ettekandeid (Bärenson 2005). Räägiti ka sellistest teemadest nagu UFO-d jne (Niinemägi 2005). Käärkambri jutlused ei olnud mingis mõttes äratus- ega meeleparandusjutlused, vaid eelkõige ettekanded (Valk 2006). Inimesi, kes oleksid nõus kõnelema, polnud kerge leida.

Nõndanimetatud temaatilised õhtud olid atraktiivsed just intellektuaalsemate huvidega noortele. Sellised teemad nagu „Evolutsioon ja loomine“ tõmbasid ligi paljusid koolinoori. Riho Saard ütleb, et on hiljem Tartu Ülikoolis kohtunud paljudega, kes oma „intellektuaalse äratuse“ just nendel õhtutel said (Saard a 2006).

Ettekannetega esinejate hulgas olid P. Rannut, A. Ruutsoo, T. Klementi ja mitmed teised. Juba esimesel õhtul pöördus üks inimene ning see julgustas korraldajaid. Hiljem hakkasid juba mitmed inimesed Jumalat otsima ning said päästetud.

Koosolekuid ei reklaamitud kuskil, isegi mitte avalikel jumalateenistustel. Vaatamata sellele oli juba esimesel õhtul käärkamber rahvast täis. Hiljem siiski tehti suured kuulutused, mida jagati omal initsiatiivil kiriku peakse juures. Keegi pani neid kuulutusi üles isegi Raekoja platsile.

Inimesi kutsuti oma tutvusringkonnast ning koosolekuid külastas palju rahvast. Küllastajate seas oli väga mitmesuguseid inimesi. Oli väga haritud inimesi: insenere, humanitaaralade esindajaid, muusikuid, arste jt. 60-ndate lõpus ja 70-ndate alguses olid küllastajateks suures osas haritlased, kuid kui *Effataa* õhtud muutusid suuremateks laupäevaõhtusteks evangeelseteks koosolekuteks (1973-1974), siis see kontingent noorenes ning sai alguseks noorteliikumisele. Mõnedele koosolekud meeldisid, mõnedele mitte. Mõned otsisid lihtsalt filosoofilist diskussioonigruppi ning pettusid. Korraldajad olid oma sõnul „algajad ja rohelised“ (Uuemõis a 2005). Samal ajal jätkati ka palvekoosolekuid usklike kodudes.

Käärkambri koosolekutel ei toimunud veel suuremaid tervenemisi vms. Need koosolekud ei tekitanud ka veel selliseid konflikte nagu hiljem. Peeter Püssim nimetab seda aega pigem usuliseks elavnemiseks kui ärkamiseks (Püssim 2006).

Käärkambris kestsid koosolekud umbes aasta või kaks ning siis hakkas 80-100 inimest mahutav käärkamber kitsaks jääma.

1.3. Koosolekud Maarja kabelis

Kuna käärkamber jäi koosolekute pidamiseks liiga kitsaks, siis otsustati hakata neid pidama Maarja kabelis, mis mahutas märksa rohkem inimesi.

Maarja kabelis toimunud koosolekud olid käärkambriga omadega võrreldes mõnes mõttes erinevad. Seal hakati näiteks inimeste Püha Vaimuga täitumise pärast palvetama. Ettekandeid hakkasid rohkem tegema Oleviste omad inimesed, mitte külalislektorid. Koosolekuid nimetati „noorte-“ või „muusikaõhtuteks“ (Bärenson 2005).

Sel ajal hakkas juba ka mujalt Eestist rahvast kohale tulema. Inimesed tulid juba ise ning ei olnud tarvis suuremat reklaami teha. Loomulikult kutsuti ikka kooriliikmete tuttavaid ja sugulasi nagu käärkambriga koosolekute ajal. Genaadi Pentikäinen meenutab, et teda kutsus koosolekutele tema ema, kes oli Oleviste usklikke eestpalve läbi vähist terveks saanud (Pentikäinen a 2006).

Kui koosolekute esialgne eesmärk oli evangeliseerida kooriliikmete sugulasi ja tuttavaid, siis tegelikult kujunes välja ikka nii, et kohale tulid need, kes ootasid midagi uut. Maarja kabelis toimunud koosolekute ajal hakkasid tekkima ka esimesed tõsisemad hõõrumised erinevate „pihtkondade“ (nagu neid Olevistes nimetati) vahel Oleviste koguduses. Üheltpoolt evangeeliumi kristlaste suund, mis oli nende koosolekute initsiaatoriks ja teiselt poolt baptistlik ning nelipühilik suund. Seda tööd hakati vaatama kui „separaattööd“ (Bärenson 2005). Korraldajad ise seda loomulikult mingi separaattööna ei näinud.

Koosolekutel rahvas istus ja kuulas head koorimuusikat. Laulud olid küll veidi rõõmsamad kui harilikult, aga ei kasutatud veel elektrikitarrat vms. Rahvas ei laulnud laule seistes kaasa nagu tänapäeval. Koor paigutati ruumi kitsikuse tõttu altarivõre taha. Koor oli selleks ajaks kasvanud 35-40 inimeseni. Mingit erilist vaimuandide liikumist ei olnud. Koosolekud olid „vabakogoduslikud ja võibolla ka mõnevõrra baptistlikud“

(Uuemõis a 2005). Õhkkond oli lahe ja avatud, mitte üleskrivitud, et mõjutada inimesi kiiresti emotsionaalseid otsuseid tegema. Inimesi oli vahel nii palju, et kõik ei mahtunud kabelisse sissegi ning pidid seisma ukse juures. Kabeli suurt ust aga ei tohtinud lahti teha. Rein Uuemõis meenutab, et Maarja kabel oli nii rahvast täis, et pooled inimesed pidid väljaspool, kiriku suures saalis istuma ja kuulama (*А дальше – нужно смерть* 1980).

Koosoleku lõpus kutsuti inimesi üles oma elu Jumalale andma. Mitmed inimesed reageerisid sellele üleskutsele, aga kahjuks ei jäänud nad kõik usus püsima. Mõnikord tulid mehed ette meelt parandama ning andsid oma suitsupakid Olviku kätte, kes sel ajal veel neid õhtuid vahel külastas.

Nii käärkambris kui ka Maarja kabelis peetud koosolekud olid erilised veel ühes mõttes. Nimelt tõmbasid need intellektuaalsemat laadi koosolekud ligi ka poliitilisi dissidente ja teisitimõtlejaid. Kohal käisid teiste seas sellised inimesed nagu Jüri Lina, Ott Arder ja Sergei Soldatov. Soldatov kuulus nn „demokraatlikusse liikumisse“, mille liikmed mõni aeg hiljem arreteeriti. Soldatov ise saadeti hiljem NSV Liidust välja. Henno Hundi arvates püüdsid teisitimõtlejad kirikust poolehoidjaid leida, kuid nemad otsustasid siiski vaimuliku suuna juurde jääda.

Seoses teisitimõtlejate osalemisega Oleviste ansambliõhtutel kutsuti mitmeid selle töö juhte ka julgeolekusse välja. Hunt meenutab, et temale näidati ülekuulamisel Soldatovi pilti ning küsiti, kas ta seda meest tunneb. Tema vastas jaatavalt ning ütles, et Soldatov töötas tema alluvuses ekskavaatoritehases. Seoseid Soldatovi ja Oleviste vahel Hunt siiski eitab. Haljand Uuemõis meenutab, et tedagi küsitles Moskvast tulnud eriti tähtsate asjade uurija ning küsis kas ta Soldatovit tunneb. Ta tunnistab, et on üks kord elus valetanud ning et see oli just sel korral. Ta ütles, et ei tunne seda inimest. Uurija hinganud seepeale kergendatult, sest ilmselt oleks jaatava vastuse puhul oodanud neid ees tõsine uurimine (Uuemõis a 2006). Rein Uuemõisa küsitleti samuti, aga tema valetama ei pidanud, sest kehva mälu tõttu ei olnud tal tõesti meeles, et ta seda meest näinud oleks. Nii Haljand Uuemõis kui ka Henno Hunt ütlevad, et see liikumine oleks võinud tol ajal (1972-1974) väga kergesti politiseeruda. Oht oli olemas, kuid liikumise juhtide sihikindlus hoidis selle ära. Võõrastele sõna ei antud, et säiliks puhtalt vaimulik suund (Hunt 2006).

Maarja kabelis hakati juba inimesi aktiivsemalt eestpalvele kutsuma. Selleks, et uskmatuid mitte ära hirmutada, kui terveks saanud inimesed hõiskama hakkasid, viidi tervenemist vajavad inimesed suurde kirikusse altari ette palvetama ning päästepalved võisid jätkuda Maarja kabelis. Hiljem öeldi Rein Uuemõisale, et kuna suur kirik on tühi ja kajab ning valjult palvetamine võib seetõttu kedagi ära ehmatada, siis tuleb tervenemist vajavad inimesed hoopis käärkambrisse eestpalvele viia. Käärkambrist olid toolid välja viidud või seinad äärde tõstetud, et sinna võimalikult palju inimesi ära mahuks (Uuemõis b 2005).

Aastal 1975 sai ansambel endale ka nime, mille poolest on see tuntud tänini: *Effataa* (hbr.k. *mine lahti* või *avane*). Sõna on võetud Markuse evangeeliumist 7:34, kus on juttu kurdi mehe tervendamisest. Jeesus ütles talle *Effataa* ning mehe kõrvad avanesid. Koori nimi oli seotud tervenemise temaatikaga. Nime pakkus välja Tarmo Vardja. Mõte oli selles, et see ansambel ei tegele lihtsalt muusikaga, vaid tahab näha ka Jumala tervendavat väge toimimas (Vardja b 2005). Riho Saard aga mäletab, et koori nime olevat esimesena hoopis Tiit Kullat välja pakkunud (Saard a 2006).

Kokkuvõtvalt: Maarja kabelis toimunud koosolekud olid oluliseks etapiks selle äratusliikumise ajaloos. Siis hakati juba avalikumalt inimeste Püha Vaimuga täitumise ja tervenemise pärast palvetama ning tekkisid ka esimesed tõsisemad konfliktid seoses sellega. Töö muutus rohkem noortekeskseks ning Oleviste omad inimesed hakkasid enam tooni andma. Liikumine kogus jõudsasti hoogu ning varsti oli ka Maarja kabel koosolekute jaoks liiga kitsaks muutunud ja oli tarvis kiriku suurde saali üle minna.

1.4. Koosolekud suures saalis

Koosolekute suurde saali üleviimise idee tekkis esialgu üsna kummalises olukorras. Nimelt tegid mõned noored Maarja kabelis remonti, mis oli planeeritud nii, et see saaks valmis kahe ansambliõhtu vahel. Liidia Vardja, Külvi Kuusk ja Heli Veigel kasutasid juhust, et tellingud on üleval, ja puhastasid välja ajaloolised konsooliotsad, maalisid Maarja kabeli lae tähistaevaks. Seda polnud neil loomulikult teha lubatud, aga nad tegid

seda öösel, riskides oma eluga, turnides ilma julgestuseta tellingutel. Nad ise selgitasid, et ei saanud teisiti, sest see oli nende sisemine veendumus, et jumalakoda peab kuulutama Jumala au. Selle eest kutsuti nad koguduse nõukogu ette aru andma. Kuna umbes kahe meetri jagu krohvi oli juba maha võetud, siis lubati seda tööd jätkata, et kõik ilusti lõpetatud saaks. See võttis loomulikult rohkem aega ning remont ei saanud nädalaga valmis. Seetõttu viidigi ansambliõhtud üle suurde saali. Kui suvi oli läbi, siis käis koosolekul juba nii palju rahvast, et ei mindudki enam tagasi Maarja kabelisse (Vardja b 2005).

Kui koosolekud juba suurde saali jõudsid, siis oli nende õhtute kuulsus nii palju levinud, et inimesed tulid isegi hääletades kohale paljudest Eestimaa piirkondadest. Selleks, et uudishimulikud kristlased ei okupeeriks esimesi kohti saalis, piirati see osa nõõridega ümber. Mõistagi tekitas see probleeme usklikega, kes ei tahtnud loobuda parimatest kohtadest kirikus. Rahvas tuli sageli paar tundi varem kohale, et leida paremaid kohti. Lahenduseks pakuti välja võimalus tulla koosolekule nn „piletiga“. Piletiks oli uskmatu tuttav. Kui usklik võttis kaasa uskmatu tuttava, siis selle „piletiga“ sai ka tema parema istekoha kirikus (Niinemägi 2005). Koosolekuid hakati hiljem korraldama kolm korda kuus: kaks laupäeva õhtuti (kuu teise ja neljanda pühapäeva eelsel laupäeval) ning üks pühapäeva õhtul. Inimeste koormus, aga ka pühendumus üritusele oli suur. Töö huvides loobuti isegi perekondlike tähtpäevade tähistamisest koosolekute õhtutel. Puhkuse ajal sõideti kaugel kohale. Kõike seda tehti vabatahtlikult ja rõõmsa südamega (Uuemõis a 2001).

Koosolekute õhkkond oli ootusest pinges. Mõned inimesed tunnistasid, et juba Pagari tänavast üle tulles puudutas neid Jumala Vaim (Uuemõis b 2005). Samas ei olnud see kõigile meeldiv kogemus. Merle Siimut meenutab, kuidas tema 1977. aastal noore tüdrukuna sõbranna kutsel Oleviste *Effataa* õhtul käis. Mõlemad olid sel ajal uskmatud. Koosolekul anti tunnistusi tervenemisest ning see ajas noorele tüdrukule hirmu peale. Hirmutunne oli nii suur, et Siimut jooksis enne koosoleku lõppu kirikust minema (Siimut 2005).

1978. aasta veebruaris Olevistes peetud evangeeliumi kuulutamise nädalat peab Enno Tuulik väga oluliseks. Töötajatel oli kartus südames, sest nad tahtsid avalikult palvetada haigete eest. Tema sõnul oli pinge suur, kuna kohal olid mitmed juhtivad baptistikoguduse vennad, kes toimuvat Maarja kabeli ukse juures üsna kriitilise pilguga

hindasid. Siiski otsustati haigete eest palvetama hakata ning pärast tunnistasid mitmed oma tervenemisest. Teated tervenemistest levisid kiiresti ning siis hakkas tulema inimesi ka ida poolt. Tuuliku arvates olid just need kaks koosolekut evangeeliuminädalal *Effataa* ärkamises jõuliseks läbimurranguks (Tuulik 2005).

Effataa koosolekutel kaasa teenivad inimesed tulid kaks korda kuus laupäeva hommikul kell üheksa Rein Uuemõisa koju ning koos palvetati kuni kella üheni. Pärast söödi kõht täis ja mindi kella kaheks kirikusse, kus algas samuti palvekoosolek (Niinemägi 2005). Kiriku käärkambris palvetati kuni kella viieni põlvili maas toolide vahel. Sageli palvetati koos ka reede õhtul enne *Effataa* koosolekuid. Kell 17.00-17.45 toimus koorilaulu harjutus (Vellend 2005) ning koosolekud algasid kell 18.00. Kirik oli selleks ajaks puupüsti täis. Õhkkond oli täis ootust ja usku. Koosolek algas reeglina Rein Uuemõisa tervitusega ning siis laulis koor. Sel ajal rahvas istus ja laulis kaasa. Pärast koorilaulu anti tunnistusi sellest, mida Jumal on teinud (Niinemägi 2005). Tunnistused olid väga emotsionaalsed ning väelised, kuid mõnede inimeste arvates ka üsna primitiivsed. Mõni tunnistas näiteks sellest, et palus Jumalalt tõrvapappi ning Jumal andiski seda jne. (Teekel 2005). Jumala vägi oli nii võimsalt kohal, et inimesed tulid sageli nuttes ette eestpalvele. Tavaliselt tuli päästmisele korraga 50-80 inimest (Vellend 2005). Haljand Uuemõis küll ütleb, et see number võib olla liialdatud ning et ilmselt oli neid umbes paarkümmend inimest (Uuemõis a 2006). Kersti Vellend meenutab, et kui mõnel õhtul ainult 30 inimest ette tuli, siis arvas ta, et seda on vähevõitu. Pärast koosolekut jätkus eestpalveteenistus Maarja kabelis. Inimeste pärast palvetati nii nagu osati. Palju oli tegemist ka deemonlike sidumistega. *Effataa* koor laulis klaveripoolses nurgas ning hõiskas iga kord kui keegi terveks sai ja oma kargud, kepi või prillid ära viskas (Vellend 2005). Jutlusi lindistati ning viidi neile, kes ei saanud ise kohale tulla. Suures saalis toimunud koosolekud ei tõmmanud enam ligi paljusid intellektuaalsete huvidega inimesi, kes olid külastanud ansambliõhtuid käärkambris ja Maarja kabelis. Seetõttu muutus ka koosolekute kuulajaskond (Uuemõis a 2006). Aare Kimmel meenutab, et suures saalis oli vaimulik õhkkond väga eriline, kuid mitte nii soe nagu enne (Kimmel 2006).

Kirik tuli sulgeda kell 23.00 ning pärast seda ei tohtinud seal olla kedagi peale koristajate, sest hommikuks pidi saal koristatud olema. Koristada aga oli tarvis, sest eriti siis, kui Venemaalt inimesi tulema hakkas, lagastati saal põhjalikult ära. Inimesed sõid

kiriku saalis ja jätsid oma prügi pinkide vahele (Hanson 2005). Kirik oli täis muda, sodi ja võileivapabereid (Vellend 2005). Alguses tegelesid sellega koristajad, kuid nad väsisid ära ning siis nõustusid noored seda ise tegema. Indrek Luide meenutab, et nad võistlesid Helari Puuga võimaluse pärast tualetti puhastada ja põrandat pesta. Noortele õpetati, et kui keegi tahab kõrgele jõuda, siis peab ta madalalt alustama. Kui keegi tahab saada juhiks, siis peab ta näiteks tualettruumi põrandat küürides alustama. Tualett oli aga sel ajal üsna koleda välimusega. Potte polnud, olid ainult augud põrandas. Konsiilnimelise noortegrupi noored võtsid selle „ropu“ ülesande enda kanda. Tööd tehti rõõmuga, lauldes samal ajal laule (Luide 2005). Koristamine lõpetati sageli alles kella ühe või kahe ajal öösel. Tihti olid selleks ajaks juba viimased trollid ja bussid ära läinud ning koju mindi jalgsi (Vellend 2005).

1.5. „Kukkumisliikumine“

1977. aasta lõpus nägi *Effataa* koori juht Tarmo Vardja nägemuse sellest, kuidas inimesed seisavad Oleviste kirikus järjekorras ja kukuvad. Seda polnud Olevistes varem keegi näinud ning kelleltki polnud võimalik eeskuju võtta. Kaks nädalat hiljem tuli Olevistesse Toivo Rynkkanen Soomest. Teda tutvustas *Effataa* töö juhtidele Aleksander Popov, kes ise oli hiljuti Tartust Tallinnasse tulnud (Kraut 2006). Rynkkanen alustas koosolekut üteldes, et ta on tulnud „Jumala täie õnnistusega“. Ta ise oli käinud Niilo Ylivaino koosolekutel ning saanud sealt oma äratuse ja Püha Vaimu puudutuse. Ta oli lihtne mees, mitte eriliselt kõneosav ega pilkuköitva välimusega. Ta rääkis väga rahulikult Pühast Vaimust ning kutsus inimesi eestpalvele. Kui ta oli oma jutluse lõpetanud, siis sirutas ta käe välja ning üks inimene kukkus pikali (Randmaa 2001). Palve ajal hakkasid ka teised inimesed kukkuma. Peeter Püssim arvas tookord, et kui Rynkkanen tagasi Soome läheb, siis vajub ka kogu see ärkamine ära, kuid nii ei juhtunud (Püssim 2006).

Ülo Niinemägi meenutab, et ta polnud selliste nähtustega harjunud, aga kui ta ise pikali kukkus, siis oli tal selline tunne, nagu oleks vati sisse maandunud (Niinemägi 2005).

Enno Tuulik ütleb, et ta ei mäleta ühtegi juhtumit, kus inimesed maha kukkumisel oleksid end vigastanud või oleks see toimunud valju müra ja kära saatel (Tuulik 2005). Samas meenutab Karin Raja, et kui tema seda esmakordselt nägi, siis kukkus inimene suure matsuga maha ja see ehmatas teda hirmsasti (Raja a 2006). Kedagi ei püütud lükata ning enamasti inimesed ka lihtsalt „viisakusest“ pikali ei kukkunud (Uuemõis a 2005).

„Kukkumisliikumine“, nagu seda varsti nimetama hakati, oli nii sensatsiooniline, et tõi praktiliselt kogu kiriku rahvast täis. Pikali kukkusid isegi uskmatud, mitte ainult usklikud. Henno Hunt kirjeldab juhtumit, kus nad palvetasid ühe ema ja väikese tütre pärast. Kui nad ema pärast palvetasid, siis kukkus too pikali. Tütar vaatas seda ehmatusega, kuid siis kukkus ka ise (Hunt 2006).

Endel Hanson meenutab, et kui nad palvetasid Rein Uuemõisaga inimeste pärast, siis enamasti ei pannud nad isegi käsi päriselt inimeste peale, vaid ainult nende pea kohale. Kui inimesed kukkusid, siis selles nähti Jumala suuruse ja pühaduse ligiolekut, mis inimese pikali lükkab (Hanson 2005). Kukkusid ka väga kaine meelelaadiga inimesed, mitte ainult sellise „eelsoodumusega“ usklikud (Uuemõis a 2006).

Täna on Rein veendunud, et kukkumises iseenesest ei ole mingit erilist õnnistust, aga sel ajal oli sellel sensatsioonilisel nähtusel oma osa täita (Randmaa 2001).

Ka Teedy Tüür hakkas nii inimeste pärast palvetama, et nad pikali kukkusid. Oli kordi, mil ta ainult käe tõstis ja „inimesi langes nagu loogu“ (Talmre 2005).

Tarmo Vardja otsustas selle nähtuse „vilju“ kontrollida ning korraldas selle üle elanud inimeste hulgas uurimuse. Ta püüdis selgitada, kas neil oli selle kogemuse tagajärjel vaimulik elu paremaks või halvemaks muutunud. Uurimuse tulemused olid üllatavalt positiivsed. Midagi vapustavat polnud küll juhtunud, aga kellelgi polnud usu elu ka halvemaks läinud. Samas kui Vardja sellest oma Tartus elavatele baptistliku taustaga vanematele rääkis, tekitas see probleeme. Tal võeti Tartu Salemi koguduses sõna- ja tegevusõigus selle eest ära. Tal ei lubatud enam tunnistada ega isegi seal viiulit mängida (Vardja b 2005).

Kukkumisliikumine ärritas eriliselt ka KGB-d. Major Valdur Timusk nimetas seda hüpnotiseerimiseks, mis on lubatud ainult diplomeeritud meditsiinitöötajatele. Ta ähvardas, et kui seda kohe ära ei lõpetata, siis nad sulgevad kiriku ning annavad Reinu ja tema kaaslased kohtu alla. *Ühel laupäeval pärast neid ähvardusi seisid Rein ja*

Henno Hunt kahekesi koos ja arutasid, mida teha, et täita Jumala tahet ning mitte minna vastuollu oma maiste ülevaatajatega. Kui õige paneks inimesed palve ajal toolidele istuma? Korraga sai Rein vaimuliku selguse. „Henno, tule! Lähme palvetama!“ ütles ta. Inimesed juba ootasid järjekorras. Mehed kõhklesid. „Lähme palvetame! Täna ei kuku ükski inimene“ (Randmaa 2001: 39). Kui senini olid ligi pooled inimestest, kelle pärast palvetati, pikali kukkunud, siis seekord ei kukkunud keegi. Ometi sündisid imed ning inimesed said terveks.

„Kukkumisliikumine“ puudutas peamiselt eestlasi ning ei kestnud sellisel kujul kuigi kaua, umbes aasta või pool aastat (Uuemõis b 2005). Loomulikult on seda juhtunud nii enne kui ka pärast antud perioodi, kuid sel ajal oli liikumise intensiivsus ja uudsus eriti silmatorkavad. Paljud *Effataa* töös osalenud töötajad peavad seda perioodi murranguliseks kogu ärkamise ajaloos (Püssim 2006). Ivi Rang ütleb, et siis muutusid asjad päevapealt ning rahvast hakkas kõikjalt kokku voolama (Rang 2006).

Samas põhjustas see eriliselt teravat kriitikat EKB Liidus ning kuuldus sellest jõudis isegi Moskvasse. Paljud usklikud nimetasid seda „Oleviste vaimuks“ või „Tallinna vaimuks“ ning baptistide üleliiduline ajakiri *Братский Вестник* kritiseeris seda samuti.

30.05.1978 arutas EKB Liidu vanematekogu „kukkumiste“ teemat ning juuni algul koostas kogudusevanematele ja nõukogudele ringkirja (Veevo 2006), milles võeti selle nähtuse suhtes küllaltki mõõdukas ja leebe seisukoht. Suurem osa kriitikutest aga ise kohapeal olukorraga tutvumas ei käinud (Hunt 2006). Skeptikud väitsid, et see pole piibellik, kuna Piiblis kukkusid inimesed näoli maha, mitte selili ega külje peale (Uudeküll 2005).

1.6. Venekeelsed koosolekud

Seda perioodi võib nimetada „vene ärkamiseks“, mis on kitsama tähendusega termin, kuna iseloomustab konkreetselt antud perioodi, mitte kogu ärkamisaega tervikuna.

Seetõttu ei saa olla nõus sellega, et mõned inimesed kasutavad *Effataa* ärkamist ja „vene ärkamist“ sünonüümidena.

See periood oli *Effataa* ärkamise haripunkt. Lea Kraut arvab, et *Effataa* ärkamine oligi mõeldud just vene rahva jaoks, et see siit üle kogu Venemaa leviks (Kraut 2006). Vene töö muutis kogu *Effataa* teenimise struktuuri (Laurik 2006).

Esimesed grupid Venemaalt saabusid umbes 1977. aastal (Niinemägi 2005) või 1978. aastal (Tuulik 2005). Algul tuli inimesi kümnete, hiljem juba sadade kaupa (Uuemõis a 2001). Venemaal olid mõned prohvetid rahvale kuulutanud ning käskinud minna Tallinnasse. Paljud inimesed ei teadnud, kas Tallinn on NSV Liidus või mitte ning pidid järgi vaatama kaardi pealt. Samuti oli inimesi, kes nägid nägemuses Tallinna linna ja kõrge torniga kirikut, mistõttu polnud kohale jõudes raske leida üles Oleviste kirikut. Üks kirjaoskamatu Ukraina prohvet olevat hakanud kohaliku koguduse koosolekul laulma: *Tallinn – minu armastus! Minge Tallinna, ma õnnistan teid Tallinnas*. Väga tähtis roll vene keelt kõnelevate inimeste kutsumisel oli ka kohalikel vene baptistidel, kes suhtlesid mujal elavate inimestega ning levitasid sõnumeid Jumala tervendavast väest Tallinnas. Kõigepealt saadeti kohale „ekspeditsioonirühmad“, kuhu kuulusid piiskopid ja kogudusevanemad, kes pidid kontrollima kas tegemist on ikka õige asjaga. Enamasti olid need põrandaalustest nelipühikogudustest pärit inimesed.

Inimesi saabus väga kaugelt: Mongoolia piiri äärest, Kamtšatkalt, Vladivostokist, Sahhalini saartelt, Kaug-Põhjast, Ukrainast, Valgevenest, Armeenias, Gruusias, Kirgiisias, Kasahstanist, aga ka Lätist ja Leedust. Tihti tulid inimesed Tallinnasse, kuna keegi nende linnast või külast oli varem Olevistes terveks saanud. Eestisse oli sel ajal isegi raske rongipiletit saada. Lennujaam oli laupäeva hommikuti *Effataa* koosolekutele tulnud rahvast täis (Uuemõis a 2001). Balti jaama ummistasid need „palverändurid“ päris ära. Vene pastorid tulid sageli kohale juba reede õhtuks ning seetõttu polnud *Effataa* töötajatel vahel reedeti enam mahti palvetadagi (Laurik 2006).

Sageli olid Venemaalt ja mujalt NSV Liidust tulnud inimesed kiriku juures kohal juba laupäeva hommikul kell kaheksa ning esimene koosolek tehtigi nende jaoks. Ühel laupäevahommikusel palvekoosolekul Rein Uuemõisa kodus helises telefon. Helistati Siseministeriumist ning öeldi, et Oleviste kiriku ees on mitusada usklikku ning need nõuavad kiriku avamist. Kästi kohale tulla ja rahvas kirikusse sisse lasta. See kõik loomulikult ärritas KGB-d. *Juhtus ka tragikoomilisi seiku: mõned äraeksinud*

sissesõitnud sattusid naabruses asuva KGB peakorteri sildita ukse taha ja palusid pahaaimamata infot tervenemiskoosolekute toimumise koha ja aja kohta. Õnneks oli laupäev ja Pagari tänav ei töötanud. Küllap jõudis aga niisugune info kõrvalmaja ülemusteni (Uuemõis a 2001: 55-56). Kell 15.00-18.00 toimusid venekeelsed koosolekud käärkambris, hiljem Maarja kabelis.

Töötajad eesotsas Rein Uuemõisaga läksid rahva ette värisedes, aga Jumal kinnitas oma sõna tunnustähtedega (*А дальше – нужно смерть* 1980). Venemaalt ja mujalt saabusid hiljem Olevistesse tänukirjad abi saanud inimestelt (Tuulik 2005). Töötajatele lisas see rahva kokkuvool loomulikult palju tööd juurde. Paljud „turistid“ (nagu neid tihti nimetati) tahtsid tingimata Rein Uuemõisa näha ning see osutus talle koormavaks. Haljand Uuemõis püüdis Reinu selle eest kaitsta, kuid sellest tekkisid tema ja Arnold Turkini vahel hõõrumised (Turkin 2006).

Suurtel koosolekutel jutlustati mõistagi eesti keeles, kuid kirikusaali tagant tõlgiti jutlusi ka vene keelde. Sellega tegeles enamasti Arnold Turkin. Pärast koosoleku lõppu suures saalis ummistasid vene keelt kõnelevad inimesed Maarja kabeli sissekäigu ära, et esimestena sisse saada (Uuemõis b 2005). Kui venelased palvetasid Maarja kabelis, siis oli palvelärm nii suur, et laest kukkus lupja alla ning kuni *Raekoja platsini olevat häält kuulda olnud* (Niinemägi 2005). Rahvas pressis nii peale, et palvetajatel polnud võimalik liigudagi. Selleks, et inimestele rohkem ruumi teha, lõigati kabeli suur ringaltar välja ning selle asemele tehti väiksem neljakandiline altar. Toolidest tehti barjäär ette, et rahvas palvetajaid laiaks ei litsuks. *Effataa* koori liikmed pidid mõnikord palvetajate ja eestpalvet vajavate venelaste vahele inimketi moodustama, sest rahvas tungis nii jõuliselt peale (Rang 2006).

Kui Maarja kabelis palvetati haigete eest, olid inimesed seal üksteise kõrval nagu kilud karbis. Kuna kabelist olid toolid välja tõstetud, siis võis sinna mahtuda kuni 500 inimest. Sageli oli Maarja kabel nii rahvast tulvil, et eestpalvetajatel polnud ruumi, et käte pealepanemiseks isegi käsi üles tõsta. Palvetajad otsustasid siis läbi rahva ukse juurde trügida ja kahel pool ukse juures seistes palvetati inimeste pärast. Õhk oli paks sibula, küüslaugu ja higi haisust. Samas valitses seal selline eriline usu õhkkond, et selles õhkkonnas oleks võinud ükskõik kes nende pärast palvetada ja suuri imesid näha. Inimestel oli kerge uskuda. Inimesed olid väga emotsionaalsed ning elasid häälekalt kaasa jutlustele. Sõnumid võeti vastu lapseliku usuga (Püssim 2006).

Juhtus ka nii, et kui Maarja kabelis venekeelne teenistus algas, siis olid *Effataa* koori liikmed veel eestlastega altariruumis palvetamas. Kui seal palve läbi sai, ei mahtunud isegi koori liikmed enam Maarja kabelisse sisse. Seetõttu ei näinud isegi mitmed koori liikmedki seal toimunud tervenemisi pealt. Venekeelne äratustöö läks seetõttu isegi paljudest *Effataa* töötajatest mööda (Vardja a 2005).

Mõnedele eestlastele oli pinnuks silmas see, et Oleviste on ikkagi eesti kirik, aga on nüüd venelasi puupüsti täis. Varem oli kirikus hea, rahulik ning vaikne, kuid nüüd oli kontroll käest ära kadumas. Koristajad käisid tihti kaebamas, et nad ei jõua venelaste poolt tekitatud prahti ära koristada. Selle tõttu hakkasidki *Effataa* noored pärast koosolekuid kirikut ise koristama. Peeter Püssim ütleb ironiaga, et venelased annetasid nii palju nendel koosolekutel, et selle raha eest oleks kirik võinud mitu koristajat juurde palgata (Püssim 2006). Aleksander Popov meenutab samuti, et „vene ärkamise“ ajal polnud kirikul rahalisi probleeme, sest Venemaalt ja mujalt tulnud inimesed annetasid heldelt (Popov i. a.).

Haljand Uuemõis tunnistab praegugi, et venelaste agressiivsus häiris teda tol ajal. Nad trügisid eestpalvele väga jõuliselt, sõid kaasa võetud toitu kiriku pinkide vahel ning „võtsid kiriku enda kätte üle“. See oli eelkõige erinevate kultuuride kokkupõrge (Uuemõis a 2006). Probleeme oli ka seestunutega, kes tekitasid kirikus segadusi. Mõnda eestlast häiris ka see, et mujalt tulnud kirikus nende kohtadele istusid. *Surnuaias on inimestel oma kohad, aga kas siis kirikus ka?* küsib Turkin selle peale (Turkin 2006).

Effataa ärkamine on kõikjal tuntud just nende märkimisväärsete tervenemiste tõttu, mis sel ajal aset leidsid. Nii nagu Jeesuse maapealse teenistuse ajal ja Apostlite tegude raamatus, kaasnesid selles ärkamises evangeeliumi kuulutamisele imed, tunnustähed ja tervenemised. Paljud neist said kinnituse ka arstide poolt, kuid kuna oli tegemist NSV Liidu ajaga, siis ei tohtinud sellest avalikult kõnelda. Seetõttu on neid tervenemisi ka väga vähe kirja pandud. Kõige põhjalikum ülestähendus *Effataa* ärkamises aset leidnud tervenemistest on pärit Edgar Kuuselt. Selles ülestähenduses on kirja pandud paljud kõige erakordsemad tervenemised 9. septembrist 1978 kuni 17. aprillini 1979 toimunud *Effataa* õhtutelt. Loomulikult on see vaid osa kogu ärkamise jooksul toimunud tervenemistest ning samuti ei pandud kirja väiksemaid tervenemisi (Kuusk i. a.).

Haigete pärast palvetamisel kasutati reeglina käte pealepanemist. Õliga võidmiseks polnud enamasti ruumigi (Uuemõis a 2005). Samas polnud paljudel abivajajatel

võimalik kohale tulla. Saadeti kohale palverätikud ning *Effataa* õhtul palvetati nende pärast. Palverätikute kuhi klaveri peal oli mõnikord ligi kolmveerand meetrit kõrge. Kui need hiljem haigete või kurjadest vaimudest vaevatud inimeste peale viidi, siis said paljud terveks ning kurjadest vaimudest vabaks (Niinemägi 2005).

Mitmete *Effataa* töö juhtide tähelepanek on see, et „venelased“ (täpsem oleks öelda vene keelt kõnelevad inimesed, sest küllastajate seas oli peale venelaste ka palju ukrainlasi, valgevenelasi, grusiine jne) olid ennast nõidade juures käimise jms läbi kõikvõimalikesse vaimsetesse sidumistesse mässinud. Seda esines nende puhul märksa enam kui kohalikel (Püssim 2006).

Siis, kui laupäeval venekeelne eestpalveteenistus lõppes ja algas eestikeelne *Effataa* õhtu, sõlmisid kohalikud töötajad sidemeid külalistega. Suure kiriku varjulisemates nurkades palvetati nendega ning võeti vastu kutseid külastada Venemaa kogudusi. Vahel oli palvele tulnud nii palju inimesi, et nende pärast ei jõutud kirikus palvetada kuna koosolek tuli lõpetada enne kella 23.00. Seetõttu palvetatigi vahel isegi tänavanurkadel. Eriti levinud palvepaik oli Balti jaama esine park, Schnelli tiigi ümbrus ja Tornide väljak (Tuulik 2005).

Vene keelt kõnelevate inimestega tegeles kohalikest vendadest kõige enam Arnold Turkin, kes oma sõnul ka selleks erilist Jumala kutset tundis. Turkin ise tuli seitsmekümnendate lõpus usule ning tunnistas, et venekeelse töö ajal kasvas ta ka ise vaimulikult kiiresti. Ta tõlkis jutlusi vene keelde ning ka palvetas abivajajatega. Turkini „tõlkekabiin“ kiriku suure saali tagaosas sai venelastele magnetiks. Tema hinnangul oligi sel ajal *Effataa* põhirõhk venekeelsel tööel ning mõni eestlane olevat isegi pettumusega öelnud, et ei näe siin mitte midagi erilist toimumas. Eestlased jäid sel ajal mõnes mõttes pealtvaatajateks (Turkin 2006).

Mujalt saabunud rahvast oli loomulikult tarvis ka majutada ja toita, kuid see ülesanne käis kohalikel üle jõu. Mitmed usklikud võtsid küll külalisi vastu oma kodus, aga paljud olid siiski sunnitud magama Balti jaama kivipõrandal. Külaliste majutamine oli mitmes mõttes problemaatiline. Paljud neist olid tulnud väga primitiivsetest külakolgastest. Oli üks juhtum, kus keegi kohalik usklik võttis vastu Venemaalt tulnud külalise ning sai seetõttu mingi nahahaiguse. Ülo Niinemägi meenutab kahjutundega seda, et eestlased venelasi ja teisi väljastpoolt tulnuid väga ei sallinud. Eesti usklikud oleksid suutnud palju rohkem külalisi vastu võtta ja majutada ning mitte lasta neil raudteejaamas

ajalehtede peal magada. Kohalikud võõrastasid nende kombeid ja kultuuri (Niinemägi 2005). Mujalt tulnud inimesi majutasid sageli Tallinna venekeelse baptistikoguduse vennad ja õed, kes oma kitsastes korterites andsid öömaja sadadele vene inimestele. Enno Tuulik meenutab juhtumit, kus kellegi *vene venna 2-toalises korteris Mustamäel on põrandal maganud 72 inimest* (Tuulik 2005: 43). Arnold Turkini 1-toalises korteris Tallinnas Pae tänaval oli sageli mitukümmend inimest ööbimas. *Nagu kilud karbis*, ütleb ta ise selle kohta. Reeglina oli tegemist väga vähenõudlike inimestega, kes tahtsid lihtsalt leida sooja kohta, kus ööbida. Oleviste *Effataa* töö liitis kokku ka neid, kes olid enne siiatulekut tülis olnud. Tagasi kodumaale minnes ei tülitsetud enam (Turkin 2006). Suurimaks eeskujuks sellest oli Ukrainast, Valgevenest ja Venemaalt tulnud piiskoppide leppimine. 15 põrandaalust piiskoppi, kes kuulusid nn. „Kiievi liitu“, mis hõlmas kogudusi terves endises NSV Liidus, olid tulnud Tallinnasse, et saada venekeelseid Piibleid ja luua kontakte „Tallinna vendadega“. Nii nimetati kõiki *Effataa* õhtutel teenivaid vendi olenemata nende päritolust. Reinaru kodus leppisid ära ka need piiskopid, kes olid omavahel tülis (Reinaru a. i. a.).

Venemaa baptistikogudustes tekkisid seoses Tallinnas käimisega mitmed probleemid. Mõned süüdistasid *Effataa* ärkamist valeõpetuse levitamises. Nelipühikogudused olid selles suhtes avatumad.

1.7. Ärkamise lõpp Oleviste kirikus

Nii nagu ärkamise algust, on ka selle lõppu väga keeruline dateerida. Rein ja Haljand Uuemõis nimetavad ärkamise lõpuks venekeelse töö lõpetamist 1980. aasta novembrikuus (Uuemõis b 2005). Jaan Bärenson pole sellega nõus ning ütleb, et ärkamine kestis edasi ka pärast seda (Bärenson 2005). Enno Tuulik, kes ka ise oli üks selle ärkamise aktiivseid töötajaid, dateerib *Effataa* ärkamise aastasest 1968-1985. Seda seetõttu, et kui Olevistes venekeelne töö ära lõpetati, kestis see mujal veel edasi (Tuulik 2005). Kindlasti kestis *Effataa* ärkamise „järellainetus“ mingil määral isegi kuni *perestroika* ajani välja, kuid küsitav on kas seda saab nimetada *Effataa* ärkamiseks selle

alguses tähenduses. Käesoleva töö autor on nõustunud ärkamise juhi Rein Uuemõisa seisukohaga, et sisuliselt katkestati see ärkamine aastal 1980, kui otsustati lõpetada venekeelne töö *Effataa* koosolekutel. Käesoleva diplomitöö raames käsitletakse siiski ka sellele järgnenud ärkamise „järellainetust“.

Rein Uuemõis ja ka teised olid seda ette kuulutanud, et neid ootab ees „sõelumisaeg“ ning kurjuse pealetung, mille käigus ärkamise tuli kustutatakse (Rang 2006).

Ärkamisele järgnes „vaiksem ajastu“ (Uuemõis a 2005). Jumal ei võtnud oma õnnistust hetkega ära, kuid aja jooksul ärkamine hääbus (Niinemägi 2005). Nii kogudus kui ka *Effataa* töötajad nägid, et selliseid õnnistusi ja väeavaldusi nagu enne nüüd enam polnud. Jumala tuli oli kustumas, kuid siiski mitte täielikult (Hunt 2006).

Effataa õhtud kestsid veel aastaid edasi ja *Effataa* koor tegutseb tänapäevani ning on Eestimaal tuntud oma vaimuliku tulisuse poolest. Kooris laulavad tänapäevalgi mitmed ärkamisajal usule tulnud inimesed.

Ärkamise lõppemise põhjused võib jaotada kahte kategooriasse:

- Väsimus ja tüdimus.

Kuna *Effataa* töö oli väga intensiivne ja pingeline, siis tunnistavad selle eestvedajad, et see kurnas nad füüsiliselt ära. Perekonnale oli neil väga vähe aega ning seda kahetsevad mitmed töötajad tänapäevani (Jalovaara 2003). Rein ise kahetseb, et ei pööranud tol ajal piisavalt tähelepanu oma perekonnale. Oli kordi, mil Rein ei saanud mitmeid päevi kodus naise ja lastega ollagi, sest inimesed vajasisid abi. Just siis kui ta oli perega lauda istunud, helises telefon ning keegi abivajaja soovis kokku saada. See oli Reinu jaoks tõeline võitlus, kuid ta otsustas ennast täielikult Jumala hoolde anda ja aidata abivajajat (*А дальше – нужно смерть* 1980).

Rein hakkas tundma, et nad ei suuda kõiki haigeid NSV Liidus *terveks teha*, kuigi ka mitmes kohas Ukrainas ja mujal oli sarnane töö alguse saanud (Uuemõis b 2005). Kersti Vellend ütleb, et töötajad muutusid palves laisaks ja lohakaks. Kuna tööd oli palju, siis tehti palveajaga kompromisse. Hingamispäeva praktiliselt ei olnud ja töötajad lihtsalt väsisid ära. Nad pidid *Effataa* töö kõrvalt veel õppima või ilmalikul tööl käima (Vellend 2004). Mart Metsala, kes oli sel ajal küll *Effataa* liikumises pigem kõrvaltvaataja, ütleb et liikumises hakkasid esile kerkima jätkusuutlikkuse probleemid. Kuna suur osa liikumisest oli koondunud ümber Rein Uuemõisa, siis oli järelkasvu küsimus suhteliselt kehvasti lahendatud. Polnud kedagi, kes oleks olnud sarnase

vaimuliku mõjuga nagu Rein. Liikumine jooksis seest tühjaks (Metsala 2005). Genaadi Pentikäinen oletab, et ärkamine oleks ka ilma KGB ultimaatumita ära lõppenud, sest inimeste võimekusel on oma piirid. Töötajate pereelu kannatas. Ta ütleb isegi, et kui tema ja ta abikaasa oleksid sellise töökoormuse juures sel ajal uskmatud olnud, siis oleksid nad tõenäoliselt lahku läinud. Naine oli kolme lapsega kodus, aga tema käis veel peale ilmaliku töö ja kirikutöö ka õhtuti koolis. Seetõttu tundsid paljud *Effataa* töötajad venekeelse töö lõpetamise otsuse järel kergendust. Kõik *Effataa* töö eestvedajad olid tema sõnul juba selleks ajaks väsinud (Pentikäinen a 2006).

Suurem osa *Effataa* tööga seotud inimesi polnud kiriku palgal, vaid töötas ilmalikul tööl või käis koolis. Vallalistel ja noortel oli sellist koormust kergem kanda. Rein Uuemõis nõudis palju nii endalt kui ka teistelt ning seetõttu ei pidanud mõned töötajad pingele vastu ning põlesid läbi veel enne venekeelse töö lõpetamist (Raja a 2006).

- Nõukogude võimu poolne surve.

Lisaks pingetele koguduses avaldas KGB samuti pidevalt survet. Major Timusk ähvardas teha Reinu maine nii mustaks, et tema sõbradki pööravad talle selja. Timusk lubas lasta ajalehtedes kirjutada, et Reinul on viis naist ning et ta võtab neilt raha (Jalovaara 2003). Timusk oletas, et Rein tahab saada märtriiks ning kinnitas talle, et sellel ei luba ta juhtuda.

Juhtidele avaldati pidevalt survet, kuid pärast Moskva olümpiamänge 1980. aastal, kui välismaailma pilgud mujale pöördusid, esitati Oleviste kogudusele ultimaatum. Kui venekeelset tööd ära ei lõpetata, siis kirik suletakse. Ilmselt oli major Timusk oma ülemustelt sellise ettekirjutuse saanud ning esitas selle siis kogudusele. Timusk tuli koos oma kaastöölisega kirikusse ning teatas, et kõrvaltänavas on autod sõduritega ootamas ning et kui venekeelset tööd kohe ära ei lõpetata, siis lastakse jõumeetodid käiku (Hunt 2006).

Julgeolekul oli seekord veel üks trump käes. Nimelt oli *Effataa* õhtul 1980. aasta oktoobri lõpus palvetatud ühe noore Ukraina naise eest, kes oli langetõbine. Naine terveks ei saanud, vaid kaotas hoopis teadvuse. Kiriku valvurid otsustasid talle kirikus mugava aseme teha ning lasta tal seal olla lootuses, et ta siiski palve peale paraneb. Haige tervislik seisund aga halvenes niivõrd, et ta tuli viia kiirabisse, kus ta hiljem suri. Naise vanemad tulid hiljem Ukrainast Olevistesse lilli tooma (Turkin 2006).

See küsimus tuli arutlusele ka koguduse nõukogus 1980. aasta 2. novembril. Pärastlõunasel nõukogu koosolekul arutati koguduse majandusjuhataja Georg Oinuse ja majahoidja Arnold Turkini vastutust selles küsimuses ning õhtusel koosolekul otsustati nende karistuse üle. Hans Mirka oli 28. oktoobril käskinud Oinust haige inimene koheselt kirikust ära viia, mida viimane ka lubas teha, kuid ei teinud. Oinus olevat sel teemal Turkiniga vestelnud, aga midagi ette ei võtnud. 29. oktoobril avastas Mirka, et haige inimene on ikka veel kirikus ja käskis Turkinil too ära viia. Majandusjuhataja Oinusele avaldas koguduse nõukogu noomitust seoses vastutustundetu suhtumisega oma tööülesannetesse ja nõukogu esimehe korralduse mittetäitmisega nii olulises küsimuses. Arvestades Turkini siirast kahetsust, otsustati tema puhul piirduda asja arutamisega nõukogu tasemel (Protokoll nr 600, 1980).

Seda juhtumit lubaski julgeolek ära kasutada ning algatada kriminaalasja *Effataa* töö juhtide suhtes. Rein Uuemõisale öeldi pärast seda intsidenti ultimatiivselt, et nüüd tuleb venekeelne töö ära lõpetada. *Effataa* töö juhid olevat oma palvetega selle inimese ära tapnud. Kellegi uskliku tuttav, kellel olid kontaktid julgeolekuga, ütles et *Effataa* juhtide arreteerimisdokumendid olid juba valmis tehtud (Hunt 2006). Seega oli olukord väga pingeline.

Oleviste koguduse nõukogu koosoleku otsusega 2. novembril 1980 lõpetati ära venekeelne töö. Mujalt sissesõitnud inimeste teenindamine vene keeles olevat vastuolus kehtivate eeskirjadega ning tuleb seetõttu lõpetada. Koosolekust võtsid osa koguduse presbüteri asetäitja Henno Hunt, endine presbüter Osvald Tärk ja nõukogu liikmed Hans Mirka, Endel Hanson ning Rein Uuemõis (Protokoll nr 599, 1980).

Henno Hunt ütleb, et neil polnud hirmu KGB ees, vaid et *Effataa* töö jätkumise nimel otsustati venekeelsed koosolekud ära jätta. Tema oli ka see kes sellest otsusest Oleviste rahvale teatama pidi. Raske ohe käis rahva seast läbi, kui seda kuuldi.

Tallinnasse tulnud inimeste reaktsioon oli mõistagi väga emotsionaalne, kui nad avastasid, et Olevistes enam venekeelseid koosolekuid ei tehta. Paljud inimesed nutsid ning *Effataa* töö juhtidel oli samuti valus seda näha.

Rein ütleb, et kõige valusam on see, et nad tegid kõiki asju väliselt samamoodi edasi, aga Jumala vägi oli lahkunud. Ülo Niinemägi meenutab, kui raske oli tal seista Maarja kabeli ukse ees ning saata kaugelt Tallinnasse tulnud vene keelt kõnelevad inimesed tagasi öeldes, et venekeelseid koosolekuid enam ei toimu. Hiljem on seda otsust selle

sama koha peal seistes pisaratega kahetsetud (Niinemägi 2005). Ka Rein Uuemõis ise kahetses hiljem seda otsust ning tunnistas Oleviste vanematekogu koosolekul 04. 12. 1996. aastal, et oli viga nõustuda KGB nõudmisega ja lõpetada *Effataa* venekeelsed koosolekud. Koosolekul loeti ette protokoll number 599, 2. novembrist 1980 ning Rein tunnistas, et kui seda otsust poleks tehtud, siis oleks Jumala õnnistused olnud suuremad (Protokoll nr 21, 1996). Ka Henno Hunt tunnistas, et süütunne selle otsuse tegemise pärast rõhub teda siiani ning ta pole kindel, kas nad tegid õige otsuse (Hunt 2006).

Peeter Valgu hinnangul oleksid aga vastasel korral kaotused olnud palju suuremad. Tema sõnul oli *Effataa* töö liidrite tarkus see, mis hoidis traagilised tagajärjed ära. Hiljem on *Effataa* töö juhte arguses süüdistatud, kuid enamasti ei tunne need süüdistajad tolleaegset ühiskondlikku tausta ja konteksti, milles see otsus tehti (Valk 2006).

Siiski peab nentima, et mitmed inimesed hingasid pärast venekeelse töö lõpetamist kergendatult ning veeretasi kogu vastutuse töö lõpetamise eest julgeolekule. Inimestele öeldi, et ei ole võimalik midagi muud teha, kui vaid kuuletuda valitsejatele. Ilmselt oli see rohkem meeltemööda neile, kes selle töö suhtes niigi skeptilisemalt meelestatud olid. Nüüd oli tüli vähem, kiriku saal puhtam ja inimesed korralikumad. Peeter Püssim ütleb, et temal oli kurb näha et inimesed respektierivad maist võimu rohkem kui taevast. Samas tunnistas ta ka seda, et temal isiklikult ei olnud otseseid kokkupuuteid KGB-ga (Püssim 2006).

Sellegipoolest ei peetud keelust täielikult kinni. Rahvast tuli siiski Olevistesse, sest paljudes kohtades ei teatud venekeelse töö lõpetamise otsusest veel midagi. Vene inimesed tulid pisarsilmil noorte *Effataa* koori lauljate juurde ning palusid eestpalvet. Kuna kirikus nendega enam palvetada ei saanud, siis mindi välja. Mõnikord ootasid neid seal ees julgeoleku nuhid (nagu noored neid nimetasid). Nad jälgisid noori pingsalt ning jälitasid neid tänavatel. Nendest vabanemiseks kasutati kavalaid manöövreid. Grupp jaotati kaheks ning kummassegi gruppi võeti mõned eestpalvet vajavad inimesed. Siis mindi mööda erinevaid tänavaid laiali. Üks nuhk jälitas üht ja teine teist gruppi. Selleks, et neid enda järelt maha raputada, pooldus grupp varsti veelkord. Nii jõuti turvalisse kohta, kus oli võimalik inimeste eest palvetada. Sellega tegelesid enamasti „lihtsurelikud“, mitte *Effataa* töö vanemad ja tähtsamad liidrid (Rang 2006).

Samuti jätkus pärast venekeelse töö keelamist innukas tegevus kodugruppides. Seal leidsid aset märkimisväärsed tervenemised ka siis, kui kirikus neid enam sageli ette ei tulnud. Mitmed vaimuannid toimusid kodugruppides regulaarselt (Leivalt 2006). Elmar Järve, Sulev Kaarepi ja teiste juures käidi palvetamas ning ka pärast pühapäevaseid jumalateenistusi palusid *Effataa* töötajad venelastega väiksemates gruppides. Isegi koosolekuid tõlgiti neile aeg-ajalt.

Venekeelse töö lõpetamise käsust ei peetud niisiis väga täpselt kinni, kuid töötajad tunnistavad, et töö polnud enam endine. Palvekoosolekud hakkasid järk-järgult hõredamaks jääma ning muutusid formaalsemaks. Kaheksakümnendate aastate keskel enam Rein Uuemõisa kodus palvetamas ei käidud. Reedeõhtuste palvekoosolekute asemel hakati hiljem korraldama nn. „Sõbraõhtuid“, mis olid evangeelse suunitlusega vestlusõhtud. See tekitas erimeelsusi *Effataa* töötajate seas (Niinemägi 2006). Üks *Effataa* töö liidreid, Udo Veevo, oli selles otsuses väga pettunud (Veevo 2006).

1.8. Ärkamise levik Eesti NSV-s ja väljaspool

Effataa ärkamine avaldas mõju ka väljaspool Oleviste kirikut. Selle liikumise aktivistid käisid kuulutamas paljudes Eestimaa kogudustes. Samuti käidi paljudest teistest piirkondadest *Effataa* õhtutel ning viidi seda vaimsust edasi. Lisaks Eestile levis *Effataa* töö mõju teistesse NSV Liidu vabariikidesse. Seda nii *Effataa* töötajate väljasõitude kaudu kui ka nende inimeste kaudu, kes külastasid *Effataa* õhtuid Tallinnas.

- *Effataa* töö levik Eesti NSV-s.

Eesti piires olid *Effataa* töö suhtes kõige positiivsemalt meelestatud Lääne- ja Hiiumaa EKB Liidu kogudused. Paljude selle töö aktivistide sõnul oli Lõuna-Eesti selle suhtes kõige vaenulikumalt meelestatud. Seejuures oli loomulikult ka erandeid. Tartu EKB Liidu kogudused (Salem ja Kolgata) olid *Effataa*-vastase meelsuse poolest tuntud. Kolgata kogudusevanem Imant Ridaliste oli aga *Effataa* ärkamise suhtes positiivselt meelestatud ning Udo Veevo, kui ühe selle ärkamise eestvedaja sõber (Veevo 2006). Ridaliste ja mõned Kolgata koguduse liikmed olid elanud läbi „karismaatilise pöörde“

ja hakanud seda julgelt kuulutama, aga koguduse suhtumist see siiski ei muutnud. Ridaliste oli üks tulisemaid *Effataa* töö toetajaid EKB Liidu juhatuses. Soosiva suhtumise tõttu *Effataa* ärkamisse tekkisid Ridalistel ka tülid Kolgata koguduse „arvamusliidrite“ ja juhatusega ning teda püüti seetõttu mitu korda kogudusevanema kohalt tagandada (Kurg 2006).

Ka Kalju baptistikogudus Tallinnas oli *Effataa* töö suhtes valdavalt negatiivsel seisukohal. Tõenäoliselt on anonüümne ringkiri *Noorteliikumise probleem* just sealt pärit (Teekel 2005). Kalju koguduse pastor ja kauaaegne EKB Liidu vanempresbüter (1970-1985) Robert Võsu ei suhtunud sellesse töösse soosivalt. Joosep Tammo, kui tolleaegne noortetöö juht Pärnus oli vastuvõtlikum, kuigi ka tema otseselt *Effataa* karismaatilise liikumisega kaasa ei tulnud. Saaremaal ja ka Pärnus oli *Effataa* koosolekutel usule tulnud inimeste juhtimisel sarnaseid liikumisi nagu Olevistes. Rakverest ja Paidest käidi regulaarselt *Effataa* õhtutel (Püssim 2006). Enno Tuulik ütleb, et Olevistes võis tol perioodil kohata töötajaid kõikidest Eestimaa paikadest: Pärnust, Tartust, Haapsalust, Keilast, Hiiumaalt, Saaremaalt ja mujalt (Tuulik 2005). Siiski olid külastajad enamasti koguduse lihtliikmed, mitte pastorid või vaimulikud. EKB Liidu Palade koguduse pastor Udo Veevo Hiiumaalt ja EELK Randvere koguduse õpetaja Karl Reinaru olid ühed vähestest pastoritest, kes *Effataa* töö „tippjuhtide“ hulka kuulusid.

Ilmselt pole see kokkusattumus. Palade kogudus oli enne baptistikoguduseks saamist olnud priikogudus. Priikogudustes olid inimesed harjunud ebatavaliste vaimuilmingutega nagu hõiskamine ja hüppamine (sageli põlvedel hüppamine) palvekoosolekute ajal. *Effataa* liikumises esinenud vaimuilmingud polnud nende jaoks uudne nähtus.

EKB Liidu Hilleste kogudus Hiiumaal oli üks vastuvõtlikumaid kogudusi, sest selle pastor Enno Tuulik oli ise üks *Effataa* töötajaid. Ka sealsetel koguduse koosolekutel nägid inimesed nägemusi, kukkusid Püha Vaimu puudutuse tagajärjel ja rääkisid prohvetlikult jne (Raja a 2006). Samuti olid Hiiumaal *Effataa* liikumist soosivad Käina kogudus, kus samuti karismaatilisi ilminguid esines, Harju kogudus, mille pastor oli Udo Veevo isa Rudolf Veevo ja Nurste kogudus, mille pastor oli Ferdinand Väljast (Veevo 2006).

Noored olid eriti aktiivsed kuulutajad. 7-9 liikmeliste gruppidega reisisi palju mööda Eesti kogudusi. Jaanus Meriküll ja Ants Veemann olid selliste gruppide põhilised eestvedajad. Riho Saard meenutab, et tema „meeliterritooriumiks“ oli Läänemaa ja Hiiumaa. Seal võeti usulise tegevuse kõrval ette ka poliitilisi aktsioone, sest noortel oli „nõukogudevastane vaim sees“. Näiteks heiskas Saard 1979. aasta suvel maja katusele oma vanaisa sini-must-valge lipu. Möödasõitjad kas imetlesid või kirusid, kuid ükskõikseks ei jättnud see kedagi. Selliste sündmuste tõttu oli *kogu kristlaseks olemine nagu osalemine mingis põnevusloos, seiklus. Iialgi ei võinud teada, mis juhtub ja millistesse situatsioonidesse satud* (Saard 2000: 14).

Jaan Bärenson näeb *Effataa* ärkamise mõju Eestimaale muuhulgas selles, et see andis maakogudustele lootust, et kui Tallinnas saab selline töö toimuda, siis miks mitte mujal. Jumal kasutas neid inimesi, kes olid täis evangeelset innukust ning olid valmis kuuletuma talle. Ärkamise tulemusena ei jäänud see ainult Tallinnasse, vaid levis ka mujale (Bärenson 2005). Ärkamise vaimu aitasid levitada ka inimesed, kes *Effataa* koosolekute jutlusi lindistasid ning siis neid linte kõikjale edasi viisid (Vardja a 2005). Olav Pärnamets kasutab *Effataa* ärkamise mõju kirjeldamiseks vana talumajapidamise näidet. Kui ühes talus oli tuli mingil põhjusel ära kustunud, siis mindi naabrite juurde tuld tooma. Sama sündis ka *Effataa* ärkamise ja selle levikuga. *Effataa* ärkamise tuli viidi Olevistest teistesse paikadesse laiali (Pärnamets 2005).

- *Effataa* töö levik teistesse NSV Liidu vabariikidesse.

Effataa ärkamise mõju ja selle töö levik teistesse liiduvabariikidesse toimus peamiselt kahel moel. *Effataa* töötajad ise reisisid palju ning levitasid seda vaimsust väljaspool Eestit ning samuti levitasid seda inimesed, kes Tallinnas *Effataa* koosolekutel käisid ja siis seda oma kodukohta viisid.

Aleksander Popov oli väga aktiivne evangelist ning levitas *Effataa* ärkamise vaimsust Venemaal, Gruusias, Osseetias, Tšetšeenias, Ukrainas, Valgevenes, Lätis ja mujal. Ka seal said paljud inimesed terveks ja vabaks kurjadest vaimudest. Popovi teine naine Lea Kraut meenutab juhtumit Riias, kus keegi vene rahvusest naine tuli Popovi juurde eestpalvele, sest tal oli rinnavähk. Naine sai terveks ning tunnistas kirikus sellest nii emotsionaalselt, et tõmbas oma pluusi hõlmad eest lahti ja näitas, et vähk on kadunud. Enne oli rinnast vähi tõttu pidevalt mäda immitsenud.

Vastuvõtjateks olid enamasti kohalikud baptisti- või nelipühikogudused (põrandaalused). Kraut ütleb, et KGB ajas Popovi Venemaal taga nagu jänest, kuid Jumal kaitses meest. Ükskord tulid KGB agendid talle tänaval vastu, et teda kinni võtta, kuid ei tundnud Popovi ära. Tema tundis neid agente nägupidi ning nemad pidid teda samuti tundma. Sellest järeldas Popov, et ilmselt lõi Jumal neid mehi pimestusega, nii et nad teda ei näinud või ära ei tundnud. Koguduste tagauks oli reeglina lukust lahti, et oleks võimalik kiiremas korras põgeneda, kui KGB agendid peaksid kogudusse teda kinni võtma tulema. Popov võttis oma misjonireisidele ka mitmeid *Effataa* töötajaid kaasa (Kraut 2006). Ülo Niinemägi kinnitab, et Popovi misjonireisidel oli juhtumeid, kus usku pöördusid terved külad korraga ning leidsid aset suured ärkamised. Juhtusid suured imed. Näiteks viidi Popov ühe nõukogude armees majori juurde, kelle hobune oli rinnakorvi puruks astunud. Mees oli kägaras maas suremas. Popov palvetas tema eest ning mees sai sealsamas terveks (Niinemägi 2005).

Udo Veevo vennanaine Laine Veevo oli sageli kaasas nendel misjonireisidel. See ei jäänud märkamata ka kommunistliku ajakirjanduse poolt. Ajalehes *Nõukogude Hiiumaa* kirjutatakse Laine Veevost kriitilises artiklis *Nõnda sünnivad prohvetid*. Artikli autori väitel reisivat Laine koos Aleksander Popovi ja oma imikust tütreaga Ukrainas, Vene NFSV-s ning Musta mere rannikulinnades. Artikli autor ütleb, et Laine Veevo ja Aleksander Popov petavad südametunnistuse piinadeta naiivseid inimesi ning et kogu nende prohvetlus on näitemäng (*Nõnda sünnivad prohvetid* i.a.).

Udo Veevo valdas hästi vene keelt ning võttis ette mitmeid misjonireise. Sagedasti kuulutas ta Riias, Odessas, Suhhumis ja Alma-Atas. Loomulikult ei räägitud neist reisidest palju ning seetõttu ei tea isegi tema poeg Enn Veevo paljusid kohti, kus ta isa kuulutama käis (Veevo 2006). Kogu see tegevus oli tol ajal võimude poolt keelustatud, eriti Venemaal. Udo Veevo ise meenutab, et sageli kui nad Aleksander Popoviga misjonireisile läksid, tulid nad esmalt kokku Rein Uuemõisa koju, kus vennad neile käed peale panid ning õnnistusega teele saatsid. Venemaal „testiti“ neid tihti küsimustega: *A brata Reina znajete? A brata Arnolda znajete?* (Veevo 2001).

Enno Tuulik meenutab, et kui 1980. aastal Olevistes venekeelne töö ära lõpetati, levis sealt alguse saanud ärkamine NSV Liidu kaugetes paikades jõudsasti edasi. Kõige paremini levisid ärkamise tuld need inimesed, kes olid Olevistes eestpalve peale Jumalalt abi saanud. Nende inimeste tunnistused ja elu viljad näitasid ärkamise ehtsust

kõige paremini. Ka kohalike venekeelsete koguduste vendade ja õdede kaudu levisid sõnumid kaugele. Ka Tuulik ise võttis koos Teedy Tüüriga ette misjonireise. Kuna Tuuliku abikaasa Biruta on Lätist pärit, siis käis ta kõige sagedamini just seal kuulutamas. Kuulutati nii baptistikogudustes kui ka põrandaalustes või taasregistreeritud nelipühikogudustes. Tuulik meenutab eriliselt Jelgava Nelipühi koguduses toimunud koosolekuid. See oli esimesena taasregistreeritud nelipühikogudus Lätis ning kasutas koosolekute pidamiseks suure luteri kiriku hoonet. Juba esimesel koosolekul oli kohal umbes 1200 inimest, kaasa arvatud luteri õpetaja ise. Koosolek koos eestpalveteenistusega kestis kella 17.00-st kuni keskööni. Mitmed inimesed said terveks. Pärast seda mindi kuulutama ka teistesse Läti linnadesse. Ka Riias toimusid võimsad koosolekud suures luteri kirikus.

Tuulik pole nõus väitega, et ärkamine lakkas pärast seda, kui Oleviste koguduse nõukogu võimude survele järele andis ja venekeelsed koosolekud lõpetas. Tema sõnul hakkas Issanda arm mõnes paigas just siis eriliselt ilmne.

Need misjonireisid tekitasid mõistagi tõsiseid probleeme kuulutajatele. Pärast Lätist tagasi tulekut kutsuti Tuulik ja Tüür välja Hiiumaa Rajooni RSN Täitevkomiteesse. Nimelt oli Läti baptistikoguduste ametlik delegatsioon nende Lätis korraldatud koosolekute tõttu Tallinnasse tulnud ning esitanud Hiiumaa meeste peale kaebuse usuasjade nõukogu voliniku asetäitjale K. Ojale. Sealt jõudis asi julgeolekusse ning siis ka täitevkomiteesse. Tüür sai selle eest 50 rubla trahvi ning Hiiumaa Täitevkomitee sekretär teatas neile, et ei taha saada kuulsaks mingite nõidade pärast, kes tervendavad haigeid. Niisiis aitasid tagakiusule kaasa ka „sõbraliku“ vennasvabariigi usuvennad. Üks nendest pealekaebajatest vabandas hiljem isiklikult Tuuliku ees selle teo pärast.

Ka ühes Jelgava ajalehes ilmus Hiiumaa meeste kohta laimav artikkel, kus halvustati haigete tervendamist. Tuuliku nime mainiti selles artiklis korduvalt.

Jelgava koosolekutel oli ka Leedu nelipühilasi ning need viisid sõnumi edasi ka Leetu. Tuulik näeb Leedu vabakogudusliku töö juures samuti Oleviste ja *Effataa* ärkamise mõjusid. 1980. aastal korraldasid Tuulik ja Tüür misjonireisi ka Valgevenesse, kus leidsid aset mitmed imelised tervenemised. Tuulik oli enamasti Tüürile tõlgiks. „Kiievi Liidu“ piiskopid kutsusid neid Ukrainasse jutlustama. Tuulik ise küll Ukrainas ei käinud, kuid Tüür võttis selle ülesande enda peale.

Tuulik seostab ka Armeenia pörandaaluse nelipühiärkamise algust otseselt Tallinna ja Oleviste kirikuga (Tuulik 2005).

Ka Jaanus Meriküll kuulutas palju teistes liiduvabariikides. KGB küsitles pidevalt *Effataa* liidreid, et saada teada, millal ja kuhu Meriküll sõita kavatseb. Meriküll plaane julgeolekule siiski ei avaldatud (Uuemõis a 2006). Kuna Meriküll oskas hästi vene keelt, siis kutsuti teda mujale kuulutama sagedamini kui mõnda teist *Effataa* töö aktivisti. Ivi Rang arvab, et nende reise tõttu võõrdus Meriküll teatud määral *Effataa* tööst kodumaal. Mujale jutlustama kutsuti ka Rein Uuemõisa, kuid tema teadis, et ta ei tohi minna, vaid peab keskenduma tööle Olevistes (Rang 2006). Samuti ei soovinud Rein ja tema kaastöölised palju väljas kuulutama käia sellepärast, et see oleks võinud ohtu seada *Effataa* töö Tallinnas (Uuemõis a 2001).

Effataa noored viisid teiste liiduvabariikide usklitele venekeelseid Piibleid ja ka muud vaimulikku kirjandust, kuid vahel neid pikajookselisi päris tõelisteks kristlasteks siiski ei peetud. Nende võõrustajate jaoks olid nad nagu võõrast maailmast, mitte NSV Liidust (Saard 2000).

Effataa vaimsus levis üle NSV Liidu ka väga kummalistel viisidel. Keegi Venemaalt pärit usklik tõi *Effataa* õhtule kaasa palverätiku, et Oleviste vennad sellele käed peale paneksid ja palvetaksid, ning et ta võiks selle hiljem kodukülas kellegi haige peale panna. Koju tagasi jõudes otsustati, et kuna tervenemist vajavaid inimesi oli mitmeid, siis võiks panna sama palverätiku kõigi abivajajate peale. Nii tehtigi ja selle tagajärjel sai mitmeid inimesi terveks (Laurik 2006).

Tunnistused tervenemistest ja vabanemistest jõudsid hiljem tagasi Olevistesse.

Samuti jõudis *Effataa* vaimsus mujale NSV Liitu läbi helilintide. Olevistesse tulnud inimesed lindistasid Rein Uuemõisa ja teiste *Effataa* liidrite jutlusi ning viisid need siis laiali oma kodukanti. Need linnid jõudsid välja kuni Uuraliteni tundmatutesse külakolgastesse. Ka nendes kohtades sündisid selle tagajärjel imed ja tervenemised ning kurjad vaimud läksid välja (Niinemägi 2005).

Ärkamise tuuled levisid Tallinnast ka siia tulnud „turistide“ kaudu. Paljud inimesed tulid Olevistesse, kuna olid kuulnud Jumala võimsast tööst *Effataa* koosolekutel.

Peale Oleviste kiriku oli Tallinnas veel teisigi *Effataa* töö tugipunkte, kust see vaimsus mujale levis. EELK Rannamõisa koguduse õpetaja, Karl Reinaru kodu oli üks sellistest. Reinaru jutlustas sageli oma kodus Tallinnas, Kure 23 toimunud venekeelsetel

koosolekutel ning Rein Uuemõis tõlkis teda vene keelde, sest Reinaru ise seda nii hästi ei osanud. Reinaru juhitud palvekoosolekud toimusid reede õhtuti. Sinna kogunes väga kirju seltskond: venelasi, soomlasi, sakslasi, mustlasi jne. Jutlustajaid oli nii meilt kui ka mujalt ning Jumal kinnitas oma sõna imede ja tunnustähtedega. Paljud inimesed parandasid ka meelt ning tulid usule.

Ühel koosolekul sai keegi Ukrainast tulnud naine vabaks kurjadest vaimudest. Tema pärast oli Oleviste koguduses juba kolm korda palvetatud, kuid tulemusteta. Reinaru pani talle seal käed peale ning palvetas. Naine sai koheselt vabaks ja hakkas Jumalat kiitma.

Samuti tuli tema juurde keegi Venemaalt pärit naine, kes oli mingi seksti õhutusel enesetappu sooritada püüdnud. Ta oli torganud endale noaga kõhtu, kuid jäänud siiski elama. Reinaru juurde tuli ta meeleheites ning ei uskunud, et Jumal talle andestada võiks. Pärast palvet läks ta hõisates koju tagasi.

Reinaru meenutab ka päeva, mil tema juurde tuli 25 noort (25 kuni 30 aasta vanust) Baikali järve äärest. Nad tahtsid saada päästetud, terveks ja Püha Vaimuga täidetud. Nad olid kuulnud, et Tallinnas on ärkamine ning tulid igatsusega siia. Reinaru meenutab kõheduse tunnet, mis tal tekkis nähes neid inimesi ja nende vajadusi. Noored tahtsid oma patte tunnistada ning see võttis kaua aega, kuid lõpuks said nad seda, mida nad olid otsinud. Noorte pihtimusi kuulates pidi vanem vaimulik vahel piinlikkuse pärast punastama.

Reinaru kodus toimus ka piiskoppide kokkusaamine, mis toimus Tuuliku andmetel 1980. aasta suvel. Need mehed kuulusid põrandaalusesse „Kiievi liitu“, mis liitis nelipühikogudusi üle terve NSV Liidu. Mitmed neist meestest olid aastaid usu pärast vangis olnud, neid oli piinatud ja pekstud, kuid nagu Reinaru ütleb *olid olnud nende jalad küll ahelates, aga nende hing mitte*. 15 piiskoppi (Niinemäe andmetel 12) kogunesid Reinaru koju sooviga saada venekeelseid Piibleid. Sel ajal kui nad palvetasid, sõitis üks Oleviste õde autoga Reinaru maja ette ja palus garaaži ukse lahti teha. Olles sinna sisse sõitnud, andis ta Reinarule edasi kartulikotitäie venekeelseid Piibleid. Need pandi keset tuba, palvetati ja pandi käed peale ning jagati siis piiskoppide vahel ära. Reinaru meenutab seda, kuidas Püha Vaim pärast seda selles paigas võimsalt langes.

Enno Tuulik nimetab ühe piiskoppide visiidi põhjusena ka nende soovi, et Tallinna vennad (nii kutsuti kõiki *Effataa* töös osalenud vendi, vaatamata nende elukohale)

tuleksid Ukrainasse kohtuma nende töötajate ja kogudustega. Sellel kokkusaamisel osalesid eestlastest veel ka Juho Rüsse, kes oli Järvakandi põrandaaluse nelipühikoguduse vanem ja Tartu metodistikoguduse vanem Päivo Kasekamp, kes oli tutvunud Venemaa ja Ukraina nelipühilastega Siberi vangilaagris ja Teedy Tüür. Tüür võttis enda kanda ülesande külastada koos Juho Rüssega regulaarselt Ukraina kogudusi (Tuulik 2005). Pärast seda koosolekut saadeti välja „luurajad“ ning alles siis, kui oli selge, et KGB nuhke läheduses pole, mindi laiali. Reinaru naaber tunnistas hiljem, et ta oli sel õhtul nende maja kohal inglit seismas näinud. Eriti ettevaatlik oli tarvis olla seetõttu, et julgeolek pidevalt nende maja ümbruses luuras. Mustad „Volgad“ sõitsid „nagu mustad kaarnad“ maja eest mööda. Tehnilised rikked kippusid autodel ka just Reinaru maja ees tekkima ning nende parandamine võttis kaua aega. Maja eest mööda käinud nuhid vahetasid riideid, et neid tähele ei pandaks ning tulid uuesti tagasi. Mõned neist suutsid isegi usklike sekka imbuda, teeseldes ise usklike. Need kallistasid ja suudlesid usklike, püüdsid väga primitiivselt Pühakirja seletada, kuid palveaeg oli Reinaru sõnul see, mis nad reetis. Üks nuhk jäi palve ajal lihtsalt tummaks ning tormas siis uksest välja (Reinaru a, i. a.).

Reinaru kodu kujunes nii tuntud kogunemiskohaks, et teises NSV Liidu otsas teadsid usklikud inimesed, kus tema kodu võti asub.

Ärkamise ajal usklikeks saanud inimesed tõid ka ise teisi Oleviste kirikusse kaasa.

Ülo Niinemägi sai *Effataa* ärkamise ajal usklikeks, kuid kadus siis pikaks ajaks kirikust ära. Kui ta uuesti kirikusse ilmus, olid tal kaasas „mõned sõbrad“, nagu ta seda väljendas. Need oli umbes paarkümmend pikajuukselist hipit, kes olid tulnud kohale Kaug-Idast. See põhjustas suure noorteliikumise ning üle NSV Liidu hakkas noori Olevistesse tulema. Kord oli Minski noorteteater tulnud Tallinna Noorsooteatrisse etendusi andma ning noored teatritegijad tulid *Effataa* õhtule. Mitmed neist tulid pärast eestpalvele. Mõned neist on siiani Valgevene kogudustes aktiivsed töötajad (Bärenson 2005).

2. *Effataa* ärkamise eestvedajad ja töötegijad

Igal vaimulikul ärkamisel on oma eestvedajad, kes kehastavad selle vaimsust ning dogmaatikat ja töötegijad, kes kannavad selle töö raskust koos liidritega. Käesolevas töös käsitletud ärkamine sai oma nime koori järgi, mis esines koosolekutel, mitte konfessiooni, koguduse ega ärkamise liidri nime järgi. Selles ärkamises tegid kaasa mitmed Oleviste koguduse inimesed, aga ka mõned priilased, nelipühilased, metodistid ja luterlased. Peale Tallinna inimeste võtsid *Effataa* õhtutest töötegijatena osa ka mujalt pärit inimesed.

2.1. *Ärkamise eestvedajad*

Effataa ärkamise peamiseks eestvedajaks oli **Rein Uuemõis**. Suurema osa ärkamise ajast oli ta Oleviste koguduse lihtliige, kellel oli õigus jutlustada. Ärkamise ajal töötas Rein insenerina. 1977. aastal valiti ta Oleviste koguduse diakoniks ning 1979. aastal nõukogu liikmeks. Ajalikult töölt lahkus ning täisajaga Jumala teenistusse astus Rein alles 1988. aastal ning 1992. aastal valiti ta Oleviste koguduse pastoriks ja aasta hiljem vanempastoriks. Ta on väga äärmuslik mees. Üheltpoolt on tema ausus ja siirus imetlusväärne, aga teiselt poolt on ta ka väga karmi ütlemisega. Joosep Tammo nimetab Reinu „Jumala nõelaks“ tema teravate üleskutsete tõttu (Tammo 2001). Kui ta jutlustas, siis pani ta sellesse kogu oma olemuse, kire ja emotsioonid: nuttis ja naeris ning vaimustus nagu väike laps. See eeskuju pani omakorda paika ka standardid teiste

Effataa töötegijate jaoks. Tema hoolitsus inimeste eest, mis pani teda tundide kaupa nende pärast palvetama, on jätnud kustutamatu jälje paljude ellu (Metsala 2005). Tema meeletu nälg ja janu Jumala järele innustas ning nakatas paljusid. Rein Uuemõisa respektieriti liikumise sees väga ning venelaste seas oli tema autoriteet veelgi suurem. „Vend Reinu“ tunti isegi kaugetes NSV Liidu nurkades nimepidi. Rein ise ennast teistest kõrgemale ei upitanud, vaid *jäi samale pulgale teistega* (Püssim 2006).

Karin Raja meenutab, et kui tema 1976. aastal usklikuks sai, siis kutsuti teda kohe koori laulma. Kui ta esimest korda kohale tuli, siis oli kirik tühi ja ta ei teadnud, kus lauluharjutus on. Keegi koorilaulja läks mööda temast välja tegemata. Raja otsustas koju tagasi minna ning poleks ilmselt kirikusse tagasi tulnudki, kui Rein poleks talle ise tänavale järele jooksnud ja teda tagasi kutsunud. Reinust paistis välja ehe armastus. Hiljem sai ta Reinu kodus ka Püha Vaimuga ristitud ning viimasest sai tema vaimulik isa. Reinu kodus toimunud palvekoosolekud olid noorele usklikule väga sütitavad (Raja a 2006).

Effataa liikumist on nimetatud ka Rein Uuemõisa elutööks (Saard a 2006).

Peale Rein Uuemõisa oli *Effataa* ärkamises ka mitmeid teisi võtmeisikuid, kes aitasid koosolekuid korraldada, inimeste pärast palvetada, kodugruppide koosolekuid korraldada või kooris laulda.

Esimesena tuleb mainida Reinu vanemat venda **Haljand Uuemõisa**. Temal oli oluline roll stabiilsuse ja distsipliini hoidmisel ärkamise sees ning samuti võttis ta enda peale suure osa Reinu vastu suunatud KGB rünnakutest. Vanema vennana oli tal ka suur mõju Reinu otsustele ja valikutele. Reinu ja Haljandit nimetab mõni lausa „tandemiks“ (Pentikäinen a 2006). Rein oli rohkem impulsiivse iseloomuga mees ning seetõttu oli tema venna mõju tasakaalustavaks teguriks. Mõnikord läksid vendade omavahelised vestlused ka väga teravaks. Samas respektieris Haljand nooremat venda liikumise liidrina. Haljandit on sageli nimetatud „halliks kardinaliks“, „Oleviste politseinikuks“ jne. Ta ise ei eita samuti oma korraldajuri rolli. Peeter Püssim meenutab, et Haljand *püüdis Reinu taevast maha tuua ja heas mõttes tiibu kärpida* (Püssim 2006).

Haljand püüdis hoida distsipliini *Effataa* õhtutel. Kui inimesed muutusid liiga lärmakaks, siis oli enamasti tema see, kes neid korrale kutsus. Sageli hakkasid kurjast vaimust vaevatud inimesed kirikus kõva häälega karjuma, põrandal väänlema või

keerlema. Sellistel puhkudel lasi Haljand Uuemõis selle inimese kas kõrvalruumi või keldrisse teiste pilkude eest ära toimetada.

Samuti oli Haljandil tähtis roll *Effataa* ning ülejäänud koguduse omavaheliste suhete tasakaalustamises. Aktiivne eestpalvetaja ega jutlustaja ta ei olnud, vaid oli pigem arvamusi liider. Haljand Uuemõisa respektierisid ka baptistid, temale kui teadlasele omase analüütilisuse, tasakaalukuse ja välise rahulikkuse tõttu. Tema tehnikaalase doktoritöö kirjutamine langes *Effataa* kõige aktiivsema töö ajale (Uuemõis a 2006).

Peeter Püssimi hinnangul ei tulnud Haljand Uuemõis küll ärkamisega lõpuni kaasa, kuid tema suunav mõju oli sellegipoolest tuntav (Püssim 2006). Ta ei olnud jutlustaja, tunnustaja ega ka eestpalvetaja, kuid kooris laulis ta siiski.

Kindlasti ei saa märkimata jätta seda, et Haljand Uuemõis oli vahemeheks mitte ainult *Effataa* liikumise ja Oleviste liidrite, vaid ka *Effataa* ja KGB vahel. Major Timusk valis pärast Oskar Olviku surma tema välja selleks, et suhelda *Effataa* töötegijatega. Haljand ise ütleb, et ta mängis *Timuski üle* (Uuemõis a 2006). Ta toimis puhvrina, mis võttis suure osa KGB-poolsest survest enda peale.

Haljand Uuemõis mõjutas seda liikumist väga märkimisväärselt ka ansambliõhtute ajal, mil liikumisel oli oht politiseeruda. Ta ei lubanud laskuda poliitilise sisuga teemadesse, ning hoidis sellega ära liikumise suunamuutuse ärkamise algusaastatel. Riho Saard ütleb, et Rein ja Haljand Uuemõis hoidsidki sisuliselt kogu seda liikumist koos ning et ilma nendeta oleksid noored asja lihtsalt ära lammutanud (Saard a 2006).

Aleksander Popov oli samuti üks selle liikumise võtmeisikuid. Tema oli saanud oma äratuse juba enne Olevistesse tulekut Niilo Ylivaino kassette kuulates. Paar aastat enne „vene ärkamise“ algust oli ta olnud Toivo Rynkkaneni koosolekul Leningradi lähedal Gatšinas ning kui seal tema pärast palvetati, siis sai ta nii Püha Vaimu täis, et kukkus pikali. Pärast seda, kui ta oli näinud Jeesust nägemuses, sai ta erilise väe inimeste pärast palvetamiseks (Kraut 2006). Ta hakkas seda ka tegema ning paljud said täis Püha Vaimu ja terveks. Kukkumised olid samuti harilik nähtus tema koosolekutel. Rynkkanen soovitas tal siiski inimeste pärast palvetada ainult väikestes kodugruppides, sest suured kirikud ei pruugi seda vastu võtta.

Enne *Effataa* tööga liitumist pühendas ta ennast tööle Venemaal. Tema kodukogudus oli Gatšina asulas, mis oli sel ajal põhiliselt ingerisoomlastega asustatud. Ka Popov ise oli rahvuselt ingerisoomlane. Gatšina nelipühikogudus oli teda diakonina misjonitööle välja

läkitanud ning Popov rändas kuulutades Tšetšeenias, Gruusias, Osseetias, Ukrainas, Valgevenes, Lätis ja mujal (Kraut 2006). Eestisse tulles asus ta esmalt elama Tartusse ning astus Salemi koguduse liikmeks. KGB nõudis tema väljaviskamist kogudusest, kuid Popov astus sealt ise välja ning tuli 1977. aastal Olevistesse. Ta tundis Olevistest sel ajal ainult Olvikut ja Tärki. *Effataa* tööga seotud vennad kurtsid tol ajal Popovile, et neil on küll väga hea õpetus, aga pole väge, et selle järgi elada. Oli vaja Püha Vaimu. Popovi kutsel tulid Olevistesse soomlased, kes hakkasid palvetama Püha Vaimuga täitumise pärast. Inimesed hakkasid palve ajal kukkuma. Seda võib lugeda tema suuremaks panuseks *Effataa* töösse Olevistes, sest just „kukkumisliikumine“ osutus pöördepunktiks kogu ärkamise ajaloos. Popovi väitel oli sel ajal Olevistes tervenemisi veel suhteliselt vähe olnud.

Peeter Püssim näeb Popovi vahendajarollis eestlaste ja venelaste vahel (Püssim 2006). Kuna Popov oskas vabalt nii eesti, vene kui ka soome keelt, siis tegutses ta sageli ka tõlgina. Popov oli üks neid *Effataa* ärkamise eestvedajaid, kes viis selle ärkamise Eestist välja. Venemaal oli ta sel ajal väga kuulus mees, kuigi ta ise nimetab end lihtsaks ja nõrgaks inimeseks, kes lihtsalt palvetab (Popov i. a.).

Popovi küll *Effataa* ringkonnas aktsepteeriti, kuid Olevistes jutlustada tal siiski enamasti ei lastud (Pentikäinen a 2006). Hiljem, kui Popov abiellus lahutatud naisega, ei saanud ta enam luba Olevistes eriti kaasa töötada (Laurik 2006).

Palade koguduse pastor **Udo Veevo** Hiiumaalt käis regulaarselt laupäeviti *Effataa* õhtutel teenimas ning läks pühapäeva hommikul lennukiga tagasi oma koguduse juurde. Udo Veevo poeg Enn Veevo oletab, et tema isa hakkas aktiivselt *Effataa* õhtutel käima 1975.-1976. aastal, sest enne seda toimusid Palade palvemaja taastamistööd ning ilmselt poleks tal olnud aega selle kõrvalt palju muud teha (Veevo 2006). Ta oli samuti üks selle ärkamise liidreid. Veevo oli tasakaalukas ja pigem mõistuse- kui emotsioonide inimene ning seetõttu hädavajalik mees *Effataa* töötegijate seas. Ta valdas hästi vene keelt ning seetõttu võttis ette misjonireise Venemaale ja mujale. Udo Veevo rolli peab väga tähtsaks Arnold Laurik ning ütleb, et Veevo piiblitunnid olid kaaluka tähtsusega selles liikumises (Laurik 2006).

EELK Rannamõisa koguduse õpetaja **Karl Reinaru** oli samuti *Effataa* ärkamises vaimulik autoriteet ning talle anti tihti sõna (Niinemägi 2005). Tema kodu oli üks *Effataa* ärkamise vaimulikke tugipunkte väljaspool Oleviste kirikut. Kui Olevistes ei

saanud inimeste pärast palvetada, siis tema juures sai ikka. Reinaru ise meenutab *Effataa* ärkamise aega väga soojade sõnadega. Ta võttis osa palvekoosolekutest Rein Uuemõisa kodus ning meenutab eriliselt just seal koos olnud inimeste nälga Jumala sõna ja väe järele (Reinaru b, i. a.).

Kuna ta ei kuulunud Oleviste kogudusse, siis oli tema osa siiski pisut piiratum kui mitmetel teistel *Effataa* töö liidritel (Raja a 2006). Ka tema poeg **Leevi Reinaru** oli sagedane külaline *Effataa* õhtutel (Hunt 2006).

Tarmo Vardja oli *Effataa* koori nime autor ning eriti muusikalises plaanis novaator. Tema tõi koori palju uuendusi ning võttis kasutusele Oleviste kirikumuusikas seni tundmatuid pillid nagu trummid ja süntesaatorid. Ka muusikalis *Kui mu rahvas...* oli Vardjal kaalukas roll (Arder 2000). Pentikäinen näeb Tarmo Vardjat viie mõjukaima *Effataa* töö liidri seas. Kogu muusikaline töö oli tema juhatada ning tema nõuandeid arvestati (Pentikäinen b 2006).

Rein Uuemõisa paremaks käeks on nimetatud **Jaanus Meriküll**, kes sai ärkamise ajal usklikuks ning täitus juba samal päeval Püha Vaimuga. Meriküll oli eriti aktiivne *Effataa* evangelist, reisis ringi ja kuulutades üle kogu NSV Liidu. Suured imed ja tervenemised kaasnesid tema kuulutusega. Meriküll sai koosolekutel ka küllalt sageli sõna. Noored nägid temas küll pigem „oma meest“ kui suurt *Effataa* töö liidrit (Raja a 2006), kuid Rein Uuemõisale sai ta noortest kõige lähedasemaks (Rang 2006). Meriküll oli aktiivne evangeelsete väljasõitude korraldaja Eestis.

Tema keeruline perekonnaelu oli mitmete arvates takistavaks teguriks tema teenimisel Jumala riigis (Laurik 2006). Aare Kimmel ütleb, et Meriküll oli nagu komeet: tuli äkki, säras ja siis kadus (Kimmel 2006).

Genaadi Pentikäinen oli *Effataa* koosolekute jutlustajate seas üks aktiivsemaid mehi. Tema sõnum oli noortepärane ja ka intellektuaalselt intrigeeriv. Samas polnud ta eestpalvetajate grupis eriti aktiivne (Püssim 2006). Reeglina tunnistas ta kord kuus ansambliõhtute ajal. Pentikäinen ei pea oma tollaegseid sõnumeid niivõrd jutlusteks kui võrd tunnistusteks. Ta ise tunnistab, et tema stressitaluvus pole kõige parem ja et ta väsis sellest tööst ära. Ta palus, et Rein teisi kõnelejaid juurde otsiks ning temale puhkust annaks (Pentikäinen a 2006).

Philipp-Teedy Tüür Hiiumaalt oli samuti teatud perioodil üks aktiivseid *Effataa* töös osalejaid. Tema roll oli nii märkimisväärne, et tema tegevusega seostab anonüümse

ringkirja *Noorteliikumise probleem* autor vaimuliikumise tulekut Olevistesse. Teedy Tüüri ja Jaanus Meriküllil mõju mainitakse ringkirjas eriliselt. Ringkirja autor nimetab teda üheks selle liikumise juhiks, aga väidab, et Teedy juhib noori kogudusest eemale, mitte selle juurde (*Noorteliikumise probleem* i. a.). Selle kriitika õigustatus on omaette teema, kuid Teedy Tüüri mõju *Effataa* liikumises kinnitab see ringkiri selgelt.

Riho Saard nimetab seda aega Tüüri tähetunniks (Saard a 2006). Ta oli väga karismaatiline jutlustaja ning eriti tõmbas ta ligi noori. Ülo Niinemägi ütleb, et Tüür oli selline kuldsuu, kelle sarnast pole Eestis olnudki (Niinemägi 2006). Samas heidavad väga mitmed *Effataa* töös osalenud inimesed talle ette seda, et ta oli „solist“ ning ei suutnud kellegagi pikemat aega koostööd teha (Püssim 2006).

70. aastate teisel poolel oli ta *Effataa* tööga vaid lühikest aega seotud ning siis tekkis tal selle liikumise suhtes kriitiline hoiak. Nõndanimetatud „vene ärkamises“ temal erilist rolli enam polnud ning teda ei saa pidada *Effataa* ärkamise liidriks (Laurik 2006) sellel ajal. *Effataa* suurte koosolekutel ta reeglina ei jutlustanud (Pentikäinen a 2006) ning ka kodudes toimuvatel palvekoosolekutel ta enamasti ei osalenud (Laurik 2006).

Oleviste vendadest oli *Effataa* töös veel üks aktiivsemad **Ülo Niinemägi**, kes ise selle ärkamise alguses usklikuks sai. Niinemägi oli eriti julge ja aktiivne evangeelses töös. Tema jutlused olid väga head ning Pühakirja tundmises andis ta varsti paljudele Oleviste noortele silmad ette. Niinemäe isiklik elu oli küll tema endise hipi tausta tõttu paljudele inimestele arusaamatu. Tema emotsionaalsus ja demonstratiivsus ei meeldinud mõnele (Pentikäinen a 2006). Tolleaegses noortegrupis olid tema ja Jaanus Meriküll aktiivsed evangelistid. Erinevus Niinemäe ja Meriküllil vahel oli see, et Niinemägi keskendus enam Olevistele ja Eestile, samas kui Meriküll hakkas rohkem väljaspool käima.

Niinemäe palveid pidasid mõned inimesed liiga naiivseteks ja kergeusklikeks. Nimelt palvetas ta, et Linnahallis ja „Karla katedraalis“ (Sakala keskus) hakkaksid toimuma evangeelsed koosolekud, et rahvast hakkaks kokku tulema staadionidele (Laurik 2006) ja et kommunistide mälestusmärgid maha võetaks. Need palved tundusid küll siis naiivsetena, kuid nüüdseks on kõik see teostunud. Need osutusid prohvetlikeks palveteks. Pentikäinen mainib, et Niinemäe roll kasvas siiski suuremaks pigem pärast ärkamise haripunkti ületamist (Pentikäinen b 2006).

Henno Hunt, kes on praegu üks Oleviste koguduse pastoreid, oli tol ajal aktiivne *Effataa* töö toetaja. Ta oli selle tööga seotud juba 1968. aasta ansambliõhtutest alates ning seetõttu üks kogenumaid töötajaid. Palvekoosolekutel ta küll alguses ei osalenud (Hunt 2006).

Arnold Turkin oli samuti aktiivne töötaja ärkamise ajal. Ta polnud küll niivõrd „eesliini“ eestpalvetaja või jutlustaja, kuid tema järeltööd tunnustavad paljud endised *Effataa* töötajad tänini. Tema tõlkis jutlusi vene keelde ning tema tõlkekabiin kujunes paljudele vene keelt kõnelevatele inimestele palvekambriks. Ta tegeles seal inimestega, kes polnud kohe eestpalvel oodatud vastust saanud või vajasisid muidu toetust. Sellist tööd ei teinud *Effataa* tippliidrid reeglina ise, vaid see jäi teiste hooleks. Kuna eestlaste seas polnud väga palju neid, kes oleksid tahtnud või suutnud venelastega tegelda, siis oli Turkini roll asendamatu. Püssimi väitel vabandasid küll eestlased ennast välja viletsa vene keele oskusega, kuid tõdeb siiski, et ega neil ka selleks eriti soovi polnud (Püssim 2006).

Arnold Laurik oli usklikust perest pärit mees. Mitmed usklite vanemate lapsed Oleviste koguduses olid väga reserveeritud hoiakuga ning *Effataa* töö eestvedajate grupis polnud neid palju. Laurik oli rohkem avatud kui tema usklitest peredest pärit lapsepõlvkaaslased. Ta püüdis hästi läbi saada nii *Effataa* töö aktivistidega kui ka nendega, kes selle tööga kaasa ei tulnud. Ka tema kodus toimusid venekeelse töö ajal regulaarsed palvekoosolekud. Kuna ta elas Oleviste kiriku lähedal, siis oli ta sageli viimane inimene, kes pärast *Effataa* õhtuid kirikust lahkus ja ukseid lukustas. Ka tema lapsed laulsid *Effataa* kooris. Ise ta ennast suureks *Effataa* töö liidriks ei pea. Ka *Effataa* koosolekutel ta ei jutlustanud (Laurik 2006).

Elmar Järv oli samuti üks eestpalvetajaid, kuigi mitte nn „eesliinil“ (Püssim 2006). Tema tulisus palves oli paljudele eeskujuks. Enamasti palvetati koosolekutel kahekaupa. Järv ja Veevo palvetasid sageli koos ning ilmselt seetõttu näeb ta Veevo rolli *Effataa* ärkamises eriti tähtsana (Järv 2006). Ta polnud küll jutlustaja, kuid siiski aktiivne töötaja *Effataa* koosolekutel.

Tiit Kullat oli muusikalises osas ja ka eestpalve osas aktiivne mees (Pentikäinen a 2006), kuid jäi hiljem sellest tööst kõrvale (Laurik 2006). Pentikäinen paigutab ta siiski viie kõige mõjukama *Effataa* töö liidri sekka (Pentikäinen b 2006).

Sulev Kaarep, Eesti suurima kirjaprohveti Johannes Matvei-Kaarepi poeg, korraldas oma kodus Meriväljal regulaarselt palvekoosolekuid ning mängis tähtsat rolli *Effataa* ärkamises. Noored kogunesid kord kuus tema koju ööpalveks (Laurik 2006).

Ka praegune tuntud ajaloolane **Riho Saard** oli ärkamise ajal noor ja innukas töötaja *Effataa* liikumises.

Enno Tuulik Hiiumaalt oli samuti üks aktiivseid töötajaid *Effataa* õhtutel, kuid pärast Teedy Tüüri eemalejäämist tõmbus ka tema sellest mõnevõrra eemale (Raja a 2006). Haljand Uuemõis oletab, et ärkamine ei läinud nii nagu Tuulik oleks oodanud (Uuemõis a 2006). Kuna Tuuliku abikaasa on pärit Lätist, siis külastas ta tihti sealseid kogudusi ning viis ärkamise tuuli ka sinna.

Udo Veevo vennanaine **Laine Veevo** oli samuti üks *Effataa* töö aktivistidest. Eriti tuleb välja tuua tema teravat vaimulikku tunnetust, mis aitas edukalt tegeleda inimestega, kes olid nõidade ja posijate juures käimise tõttu deemonlike jõududega seotud (Püssim 2006). Tema panust *Effataa* töö ja vaimuse levitamisel mainitakse isegi artiklis *Nõnda sünnivad prohvetid (Nõukogude Hiiumaa i. a.)*.

Laine Veevo hukkus autoõnnetuses, olles misjonireisil Leedus (Laurik 2006).

Taimi Vanaselja osa *Effataa* ärkamises oli eriti aktiivne just ansambliõhtute ajal, kus ta esines mitmete ettekannetega.

Enne „kukkumisliikumist“ ja „vene ärkamist“ oli ka **Peeter Valk** *Effataa* töös aktiivne töötaja, kuid 1976. aastal lähetati ta Loksale pastoriks ning hilisematel *Effataa* õhtutel osales ta väga harva. Samuti ei olnud ta väga positiivselt meelestatud karismaatiliste ilmingute suhtes ning kui *Effataa* noored tahtsid minna Loksa kogudusse kuulutama, siis ei suhtunud Valk sellesse eriti soosivalt (Püssim 2006).

EELK Märjamaa koguduse õpetaja **Priit Rannut** oli selle tööga seotud peamiselt algusaastatel. Ta oli üks kõnelejaid ansambliõhtutel, kuid hilisemas *Effataa* töös ta enam aktiivselt ei osalenud (Pentikäinen b 2006). Rannut oli üks Vikipalu noortelaagrite peakorraldajaid (Rannut i. a.). Oskar Olvik kutsus teda kõnelema ansambliõhtutel, kuna nende endi jõud olid Olviku sõnul juba ammendatud. Rannut oli 13 aastat Siberis olnud ning selleks ajaks „vaba mees“ ning ta nõustus tulema. Ta oli ilmselt paksema nahaga ning juba tulest läbi käinud ja julges seda ette võtta. Selleks ajaks olid ansambliõhtud juba Maarja kabelisse üle viidud. Eriliselt on talle meelde jäänud õhtu, kus eestpalve kutse peale tuli ette 16 noort.

Luterlastest olid mingil määral *Effataa* ärkamisega seotud veel teisedki. **Joel Luhamets** oli otseselt seotud *Sela* tööga metodisti kirikus, aga osales aeg-ajalt ka Olevistes toimunud koosolekutel, tehes saatemuusikat (Uuemõis a 2005).

Ka **Harry Haamer** oli *Effataa* õhtuid külastanud. Mart Metsala meenutab, et kui ta 1981. või 1982. aastal temaga kokku puutus, siis elas ka tulihingeliselt *Effataa* tööle kaasa ning tal oli siiras rõõm sellest, mida Jumal Olevistes tol ajal tegi. Ta oli ise seal korduvalt kohal käinud, vaatamata oma väga intensiivsele karjasetööle teises Eesti otsas. Ta tegeles aktiivselt noortega EELK-s (Metsala 2005).

Viimaseid ei saa siiki lugeda *Effataa* töö eestvedajateks ega töötegijateks, vaid pigem inimesteks, kes sellele tööle kaasa elasid.

Effataa ärkamine toimus kitsamalt võttes küll EKB Liidu Oleviste koguduses, kuid sellega olid seotud ka mitmete teiste kirikute esindajad. See koostöö polnud otseselt kirikute-, vaid pigem isikutevaheline. Koostöö aluseks oli sarnane arusaam Jumala tööst, isiklikud suhted ning mitmes mõttes kattuv teoloogia. Karismaatilise spiritualiteediga kristlased Tallinnas ja mujal Eestis ning hiljem ka teistes liiduvabariikides leidsid ärkamises ühise keele. Ärkamise olukorras kadusid ära kiriklikud vaheseinad (Uuemõis a 2005).

Effataa liikumine oli Ingmar Kure arvates toleaeagse EKB Liidu juhtide jaoks „häirivalt oikumeeniline“ (Kurg 2005). Ringkirjas *Noorteliikumise probleem* mainitakse üsna negatiivse alatooniga, et *Liikumine on koguduste vaheline. Liikumise gruppide piirid ei ühtu kohalike koguduste piiridega. Piirid haaravad ka eri uskkondi. Liikumise juhid ja koguduste juhid ei lange kokku. Liikumise juhtide ja koguduse juhtide vaheline side on nõrk või puudub üldse (Noorteliikumise probleem i. a.: 3-4)*. See oikumeenia polnud häiriv ainult baptistidele, vaid ka luterlastele. Karl Reinaru peale ei vaadatud tema kirikus sugugi hea pilguga selle tõttu, et ta oli *Effataa* töös aktiivne osaline. Kui Reinaru kutsus Henno Hunti Rannamõisa kogudusse jutlustama, siis keelas EELK kirikuvalitsus selle ära. Reinaru oli mõistagi selle üle väga kurb (Hunt 2006). Kuna *Effataa* töö polnud „luterlik töö“, siis tuli seda tasakesi teha, et liiga tõsiseid konflikte ei tekiks (Kimmel 2006). Samuti pidas luterlik kirik võõraks keeltega rääkimist, mida Reinaru ise samuti praktiseeris (Reinaru b, i.a.).

Kokkuvõtteks võib Ivi Rangi sõnadega öelda, et Jumal ei valinud selle ärkamise eestvedajateks ja töötegijateks kõige õpetatumaid ega kõige musikaalsemaid inimesi

(Rang 2006). *Effataa* ärkamise eestvedajad olid lihtsad inimesed. Ülo Niinemägi koostas 31. 12. 1999 nimekirja 20. sajandi Eesti suurimatest usumeestest. *Effataa* töö eestvedajatest on selles nimekirjas Rein Uuemõis (teisel kohal Karl Reitsi järel), Aleksander Popov ja Teedy Tüür (Niinemägi 1999). Loomulikult on selliste nimekirjade koostamine problemaatiline, kuid siiski võib väita, et need mehed on jätnud meie rahva usuellu sügava jälje.

2.2. Effataa koori lauljad

Effataa koori liikmed olid lisaks laulmisele ka aktiivsed töötajad. Kõik koori liikmed pidid olema võimelised pärast koosolekut inimestega koos palvetama, et nad võiksid päästetud või terveks saada. Samuti pidid nad suutma koguduse ees tunnistust anda. See oli Rein Uuemõisa käsk. Iga koori liige pidi olema „kvalifitseeritud misjonär“. Töötajatelt nõuti suurt pühendumist. Need, kes oma „käte adra külge olid pannud“, ei tohtinud enam tagasi vaadata (Vardja a 2005). Koori liikmed pidid enne koosolekuid palveks kokku tulema, reede õhtul enne *Effataa* laupäeva samuti palvetama tulema ja kooriharjutustel osalema. Kui harilikult ei antud kiriku kantslis sõna väliskülalistele, siis nendel koosolekutel seda siiski tehti. Seal esinesid jutlustega Teedy Tüür, Udo Veevo ja mõnikord ka soomlased (Veevo 2006). Pidevalt oli probleem sellega, et mõned koori liikmed ei käinud reedeti palvetamas. Laupäeviti enne *Effataa* õhtut seda probleemi siiski ei olnud. Koorijuhid loomulikult tahtsid enne vähemalt ühe korra kõik laulud läbi laulda ning selle tõttu jäi koori palveosa lühemaks (Vardja b 2005).

Lisaks kooris laulmisele ja inimeste pärast palvetamisele olid mitmed töötajad pärast *Effataa* õhtuid abiks ka kiriku koristamisel. Sageli lõpetati koristamine alles pärast keskööd (Vellend 2004).

Loomulikult ei suutnud kõik nendele kriteeriumidele vastata. Paljudele töötajatele muutus tempo liiga kiireks ning nad jäid aktiivsest tööst kõrvale. Reeglina ei tulnud sellest suurt tüli, vaid inimesed lihtsalt jäid eemale.

3. *Effataa* ärkamise eestvedajate teoloogia

Kõiki vaimulikke ärkamisi kiriku ajaloos iseloomustavad teatud teoloogilised rõhuasetused. Need omakorda on liikumiste eestvedajatel tekkinud mingite teoloogiliste mõjutuste tagajärjel. Kellegi raamatuid on loetud, kedagi on eeskujuks võetud ning kellegi järgi püütud joonduda. Teoloogilised mõjutused võivad olla seotud geograafilise lähedusega, isiklike kontaktidega või lihtsalt hingesugulase leidmisega. Ka *Effataa* ärkamisel olid selged teoloogilised mõjutused ning spetsiifilised rõhuasetused.

3.1. Teoloogilised mõjutused

Effataa ärkamise eestvedajate teoloogilised mõjutused võib jagada kahte kategooriasse:

- Isiklike kontaktide kaudu avaldunud mõju

Suurimad teoloogilised mõjutused *Effataa* ärkamises tulid Soomest. Juba Uuemõisade kodus toimunud palvekoosolekutel hakkas Pauli Järvalainen õpetama Püha Vaimuga ristimisest ja keeltega rääkimisest. Tema tõigi Oleviste kogudusse süstemaatilise õpetuse Pühast Vaimust (Niinemägi 2005). Seda mõistagi karismaatilises võtmes. Rein Uuemõis nimetab teda Jumala saadikuks ja sütikuks (Jalovaara 2003).

Enno Tuulik nimetab veel Tapani Kärnat, kes oli Soome Nelipühikoguduste välismisjoni sekretär, Veikko Mannineni ja Kai Anturit, kes juba palveäratuse ajal Reinu kodus meie vendadele appi tulid (Tuulik 2005).

Isegi sekulaarne kommunistlik ajakirjandus nägi seoseid *Effataa* töö liidrite ja Soome „imearstide“ tegevuse vahel, nimetades Aleksander Popovi Niilo Ylivaino ja Osmo

Haavisto „järglaseks“. „Massilist haigete tervendamist“ Oleviste kirikus mainitakse ajalehes *Nõukogude Hiiumaa* artiklis *Imearst* (i.a.).

Soome osa NSV Liidu evangeliseerimisel oli 1974. aastal Jeruusalemma konverentsil ette kuulutanud ka tuntud naisprohvet Kathryn Kuhlman öeldes, et tee NSV Liitu läheb läbi Soome (Kimmel 2006). Selle täitumist näeb Ülo Niinemägi Niilo Ylivaino mõjutusel ja Toivo Rynkkaneni kaudu Olevistesse jõudnud Püha Vaimu liikumises (Niinemägi 2006).

Soomlased küll reeglina suurtel koosolekutel avalikult esineda ei saanud, aga nad osalesid suurtele teenistustele järgnenud järelkoosolekutes, kus nad muuhulgas haigete eest palvetasid (Pilli ja Valk 2005).

- Kirjanduse ja lindistatud jutluste kaudu avaldunud mõju

Rein Uuemõisa enda hinnangul oli kõige suurem mõju Soome Vabakiriku juhil Tapio Nousiainenil. Tema jutlustas „täisevangeelset“ õpetust, mis koosnes viiest osast: hinge päästmine, Püha Vaimuga ristimine, ihulik tervenemine, kurjade vaimude väljaajamine ning igapäevane vaimulik uuenemine. Rein ise oli sellele õpetusele väga avatud ning võttis selle avasüli vastu (Uuemõis 2005). Algul jõudis see õpetus temani lindistatud jutluste kaudu (*А дальше – нужно смерть* 1980) ja hiljem juba otse läbi Soome vendade. Kuna nelipühilik liin Olevistes oli selleks ajaks väga kuivaks jäänud, siis täitis see õpetus karismaatiliste vajaduste lünga paljude inimeste elus. Niilo Ylivaino mõjutused nn „kukkumislükumises“ olid ilmselt suurimad. Tema ise Eestis ei käinud, küll aga teised soomlastest jutlustajad, kes selle sõnumi siia tõid. Seetõttu võib öelda, et Eestisse jõudis „soomepärase karismaatilise töö“ (Kurg 2005).

Teatud mõttes võib *Effataa* ärkamist seostada Jeesus-liikumisega USA-s 60. aastatel. Mõningase ajalise nihkega jõudis see liikumine ka Eestisse. Kuna sidemed läänemaailmaga olid raskendatud, siis oli ka informatsiooni levik aeglasem. Eestisse jõudis see liikumine küll mitte otse USA-st, vaid peamiselt läbi Soome ja Rootsi kristlaste (Bärenson 2005).

Oma osa mängis ka kristliku kirjanduse levik Eestis. Seda tõlgiti ja trükiti massiliselt ning levitati käest kätte kogudustes. Ants Veemann oli Oleviste koguduses üks põhilisi *Effataa* tööga seotud kirjanduse tõlkijaid ja trükkijaid. *Effataa* ärkamise alguses olid põhilisteks Billy Grahami, Oral Roberts'i ja Tommy Hicksi raamatud ning hiljem hakkasid kaante vahele jõudma ka Kathryn Kuhlmani, Niilo Ylivaino ja mitmete USA

noorteliikumise liidrite omad. Rein Uuemõis kasutas oma jutlustes sageli ka näiteid ja tsitaate Yonggi Cho'lt ja Kathryn Kuhlmanilt. Paljud raamatud rääkisid ka Jeesusliikumisest. Jaan Bärensoni hinnangul oli sel ajal Oleviste koguduse raamatukogus umbes paarsada nimetust vaimulikku kirjandust.

Ühe takistusena ärkamise levikus näeb Jaan Bärenson ühtse teoloogilise ja ideoloogilise baasi puudumist *Effataa* liikumises. Kui loeti Kathryn Kuhlmani raamatuid, siis käis kõik selle järgi, aga kui Watchman Nee omasid, siis jälle selle järgi. Ideoloogilised muutused toimusid väga tihti (Bärenson 2005).

Oral Roberts'i teenistuse ajakiri oli samuti üsna suureks mõjutajaks teoloogilises plaanis. Kohaliku tervenemiseõpetuse peamiseks kujundajaks võib lugeda Tommy Lee Osborni raamatut *Tervis haigetele* (Norak 2006). Üks sellise kirjanduse maaletooja oli Aino Henno. Loeti ka Stroomi ranna ärkamisest ning Hal Lindsay raamatut *Maa: endine suurplaneet*, mis kujundas kohalikku eskatoloogiat enam kui miski muu (Norak 2005). Viimasest oli ilmselt ka ajendatud mõnedes *Effataa* tööga seotud ringkondades levinud õpetus sellest, et Hesekeeli raamatu peatükkides 38-39 nimetatud Goog on NSVL ning, et too ründab Iisraeli lähemas tulevikus (Norak 2006). Viimati mainitud õpetus hakkas küll tõsisemalt esile kerkima alles Elu Sõna liikumise ajal 80-te aastate keskpaigas ja teisel poolel. Valdav enamus antud diplomitöö autori poolt intervjueeritud *Effataa* töö eestvedajaid ei olnud sellest kuulnudki. Ilmselt levis see õpetus peamiselt kodugruppides ega olnud *Effataa* juhtide õpetus.

Ringkirjas *Noorteliikumise probleem* nimetatakse ka kellegi Austraalia eestlase (tõenäoliselt Harry Leesmendi) jutluste linte, mida levitati noorte seas (*Noorteliikumise probleem i. a.*).

3.2. Teoloogilised rõhuasetused

Rein Uuemõisa kui *Effataa* ärkamise vaieldamatult tähtsaima eestvedaja meenutuste kohaselt olid tema põhilisteks jutluste teemadeks ärkamise ajal taevas ja põrgu. Lihtne sõnum keskendus sellele, et ilma Jeesuseta on kõik inimesed teel põrgusse ning kõik

peavad meelt parandama. *Effataa* algusaegadel Rein põhiliselt jutlustas lihtsat evangeeliumi. Siis kui Venemaalt hakkasid inimesed tulema, hakkas ta ka vene keeles õpetama (Uuemõis 2005). Riho Saard meenutab seda, kuidas ta kuulis Rein Uuemõisa eestpalvekutset *Effataa* õhtul. Rein ütles, et kohalviibijail on ainult kaks võimalust: kas jätkata oma senist eluviisi, mis tähendaks kiriku peauksest väljaastumist Laiale tänavale või tulla eestpalvele. See lõikas eriti valusalt hinge (Saard 2000).

Peeter Püssimi mäletamist mööda oli peamine teema *Effataa* ärkamise ajal see, et Kristus armastab meid sellistena nagu me oleme ning tahab meie elu muuta. See teema kumas läbi enamikest sõnumitest. Jagati palju vabas vormis tunnistusi oma elust ning kunagi ei võinud ette teada, millest täna räägitakse (Püssim 2006).

Jaanus Meriküllil teoloogilised rõhuasetused olid mõnevõrra erinevad. Tema rõhutas rohkem Jumala väge, imesid ja tervenemisi (Leivald 2006).

Järgneva käsitluse aluseks on peamiselt Rein Uuemõisa neli jutlust, mis on kirja pandud raamatus *А дальше – нужно смерть*, eeldades et need annavad üldpildi ärkamisaegsetest jutlustest. Üldistades võib nende jutluste teemad jaotada kuueks:

- Täielik pühendumine Jumalale.

Põhiline oli sõnum pühendumisest, pühitsusest ja meelearandusest. Rein rääkis aja kasutamisest Jumala eesmärkide saavutamisel ning sellest, et iga inimene peab tegema inventuuri ja vajalikud muudatused oma elus. Inimesed ei tohi raisata oma aega ja elu tühistele asjadele. Nagu sõdurid armees ei saa endaga midagi liigset kaasas kanda, nõnda ei tohi ka meie usklikena kanda enda seljas liigset koormat. Kui tarvis, siis peab kristlane olema valmis Jeesuse eest oma elu andma. On tarvis surra iseendale, sest ilma selleta ei saa Issand meid kasutada.

- Püha Vaim ja vaimuannid.

Õpetus Püha Vaimuga ristimisest oli loomulikult üks olulisemaid selles kategoorias. Rein seostas Püha Vaimuga ristimise selgelt nelipühiliku keeltes rääkimisega. Samas ei seisne Püha Vaimuga ristimine ainult keeltes rääkimises, vaid see peab muutma ka inimese iseloomu. See toob inimese sisse Jumala väe, armastuse, rahu ja rõõmu. Püha Vaimuga ristimine kuulub tema sõnul kõigile uslikele. Kogudus peab taotlema kõiki vaimuande. Rein tõi välja ka puuduse, et kuigi selles liikumises on palju neid, kellel on keeltega rääkimise and, siis keelte tõlgitsemist on märkimisväärselt vähem ning

prohvetlikku kõnelemist veel vähem. Pühast Vaimust õpetades ei asetanud Rein siiski rõhku ainult vaimuandidele, vaid ka Vaimu viljadele.

- Tervenemine.

Rein kuulutas tervenemist tolle aja kohta erakordselt julgelt. Ta võttis eeskujuks Jeesuse, kes ei keeldunud iialgi tervendamast kedagi, kes siira südamega tema juurde tuli. Jesaja raamatu 53. peatükk, Matteuse 8:17 ja 1. Peetruse 2:24 olid põhilised kirjakohtad, mille alusel ta otsustas, et tervenemine on Jumala tahe kõigi jaoks, mitte ainult õnnistus vähestele valitutele. Evangeeliumi kuulutamisele peavad kaasnema ka tervenemised. Kõik usklikud võivad teha samasuguseid tegusid nagu Jeesus (Jh 14:12). Samas ei tähendanud see Reinu jaoks seda, et usklik võib minna haiglasse ning seal lihtsalt kõik haiged terveks teha. Tervenemine on evangeeliumi lahutamatu osa. Samas tunnistas ta kõige tähtsamaks Jumala armutööks siiski inimese hinge päästmise. Rein kuulutas, et haigustel ei ole kohta usklike ihus. Samuti ei uskunud ta, et Jumal saadab oma lastele haigusi, selleks et neid kasvatada. Vahel küll laseb Jumal saatanal seda teha, et vaadata, kas me oleme talle ustavad või mitte. Haigustest võib meile ka kasu olla, kui me jääme Jumalale ustavaks ning armastame teda ikkagi.

- Meelevald kurjade vaimude üle.

Rein õpetas, et iga linna ja asula kohal on demonlikud valitsejad, langenud inglid, kelle üle meil usklikena on meelevald. Ta õpetas, et kui erinevates piirkondades usklikud need vaimsed jõud kinni seovad, siis hakkab seal midagi võimsat sündima. Reinu väitel oli just eriti Venemaal väga palju inimesi, kes olid seotud demonlike jõudude poolt. Tema sõnul oli see põhjustatud nõidade juures käimisest või mõnedest muudest kohutavatest tegudest.

- Armastuses käimine.

Apostel Pauluse vaimus õpetas Rein sellest, et kui usklik räägib keeltes ja kõneleb prohvetlikult, aga tal pole armastust, siis on need „surnud keeled“, milles pole mingit väge. Kui inimene elab patus, siis on tema keeled lihtsalt „null“. Üheks läbivaks teemaks Reinu jutlustes oli ka armastus abielus. Ta mõistis rangelt hukka ka paljude Venemaa koguduste juhtide „natšalniku“ suhtumise oma koguduse inimestesse ning üldiselt lahkmeele ja erinevad „parteid“ kogudustes.

- Palve.

Nii nagu *Effataa* ärkamine algas palvest, saab ka kõik muu alguse palvest. Rein õhutas inimesi palvetama ka tolleaegse valitsuse eest, kuigi valitsus on jumalakartmatu. Palve oli tema arvates võti Jumala töös.

Teoloogiat polnud *Effataa* eestvedajatest keegi õppinud ning sellesse suhtuti reeglina üsna negatiivselt. Oskar Olvik oli ainus selle liikumisega seotud teoloogilise haridusega mees, kuid temagi hoidis teatavat distantssi *Effataa* töö suhtes (Saard a 2006).

4. *Effataa* ärkamisega seotud konfliktid

Ärkamised pole reeglina inimesi ükskõikseks jätnud. Need on toonud kaasa tulist poolehoidu, aga ka teravat kriitikat. *Effataa* ärkamine pole ka selles mõttes erand. See tekitas konflikte nõukogude võimuga, Oleviste koguduses ja EKB Liidus ning viimaks ka *Effataa* liikumise töötegijate seas.

4.1. Konfliktid nõukogude võimuga

Oleviste koguduse küsimustega tegeles otseselt usuasjade nõukogu voliniku asetäitja Kalju Oja, kuid tegelikult otsustas asjade üle siiski KGB. Olevistes toimuva vastu hakkas kõigepealt huvi tundma usuasjade volinik, kuid siis võttis ohjad enda kätte „suurekaliibriline mees“ Valdur Timusk KGB-st (Meriloo 2006).

Kui Oleviste koguduses hakati korraldama ansambliõhtuid, siis algul KGB sellele erilist tähelepanu ei pööranud. Kui koosolekud viidi üle Maarja kabelisse ning hakati palvetama inimeste Püha Vaimuga täitumise eest, siis hakati selle vastu huvi tundma.

Haljand Uuemõis tunnistab, et nende kodus toimunud palvekoosolekute ajal kadus igasugune hirm KGB ees ning oma kogunemisi ei püütud varjata. KGB major Valdur Timusk kahtlustas neid nõukogudevastase töö tegemises, kuid Haljand Uuemõis suutis teda veenda, et nendel koosolekutel ei tegelda millegi poliitilisega (Uuemõis a 2005).

Oleviste kirikusse oli KGB paigaldanud 40 mikrofoni, mille kaudu kõrvalasavas KGB peakorteris neid pealt kuulati. Kiriku „vöormünder“ oli sunnitud julgeoleku ametnikud kirikusse sisse laskma ja pealt vaatama, kuidas pealtkuulamisaparaadid saali paigutati.

Ülo Niinemägi kuulis sellest „vööründri“ tütre kaudu, kuid mees ise eitas seda. Nende mikrofonide käsivarrejämedune juhtmekimp viis Oleviste tornist Pagari tänavale KGB peakorterisse. Seda nimetati usklake seas „nabanööriks“. Naljaga pooleks räägiti, et meil peaks küll riik ja kirik omavahel lahutatud olema, aga sellest on näha, kuidas need ühendatud on. Selgituseks peab ütleva, et see „nabanöör“ ei eksisteerinud küll eelkõige või ainult Oleviste kiriku pealt kuulamiseks, vaid sellel oli ka teine ning ilmselt tähtsam otstarve. Nimelt oli Oleviste tornis miilitsa ja KGB ametkondliku raadioside saatja ning arvatavasti ka luureside seadmed, mis hiljem Viru hotelli üle viidi. Kiriku tornis oli signalisatsioon ning kui koguduse töötajad soovisid kiriku torni minna, siis tuli sellest vastavatesse organitesse ette teatada. Kiriku tornis oli ka mitu ruumi, mis olid koguduse inimestele suletud. Sinna võisid minna ainult riigivõimu esindajad (Veevo 2006).

Kirikulised õppisid töötama pealtkuulamise tingimustes. Paljusid asju räägiti sosinal ja kiriku sammastest hoiti eemale, sest seal võisid olla salajased mikrofonid. Tärk ja Olvik ütlesid selle kohta, et Jumal kuuleb meid niikuinii kogu aeg pealt ning seetõttu tuleb õppida oma sõnu kontrollima (Meriloo 2006).

KGB kuulab pealt ka Oleviste kantseleid. Pealtkuulamisaparaadid olid tõenäoliselt ka Uuemõisade kodus. Hiljem uuris keegi soomlane nende kodu aparadiga, mis pidi tuvastama pealtkuulamiseseadmete kohalolu ning Reinu toa seinu juures hakkas aparaat kõvasti signaali andma.

Samuti oli KGB maja rõdult otse Oleviste peaukse poole suunatud kaamera, et saaks näha, kes kirikusse siseneb. Mõistagi ei võetud neid meetmeid kasutusele ainult või eelkõige *Effataa* töö tõttu (Hunt 2006), kuid see töö oli selgelt KGB-le kõige suuremaks pinnuks silmas.

Käidi ka Uuemõisade kodu ukse ja akende taga uurimas ning rahvast üles kirjutamas. Julgeolek nõudis kõigi *Effataa* koori liikmete nimesid, kuigi nad ilmselt teadsid neid niigi. Sellele nõudmisele ei allutud.

Korduvalt nõudis KGB, et *Effataa* koosolekud ära lõpetataks ning ähvardas kiriku sulgemisega.

Effataa liidreid pitsitati mõlemalt poolt. Ka Oleviste vanemad vennad süüdistasid neid selles, et nad põhjustavad konflikte KGB-ga. Rein sai noomida selle eest, et nende noored olid pannud koosolekute kutseid inimeste postkastidesse, sealhulgas

Keskkomitee liikmete postkastidesse. Rein tunnistas samas, et see surve liitis neid veelgi enam kokku.

1986. aastal mainib Usuasjade Nõukogu volinik L. Piip oma kirjas Tallinna Linna RSN Täitevkomitee usuasjade komisjoni esimehele K. Propst'ile, et *taas on hakanud ilmnema väärnähted EKB Tallinna Oleviste u/ü-s: avalikesse kohtadesse on hakatud kleepima ansambel Effataa teadaandeid*. Kuulutusi tohib voliniku väitel üles panna ainult kiriku sees või ukse kõrval ning nende üles panemine avalikesse kohtadesse on vastuolus ususeadusandluse nõuetega – seda tuleb tõlgendada kui religioosset agitatsiooni avalikus kohas. Samuti mainitakse, et selle juhtumi puhul on tegemist korduva seaduserikkumisega ning usuühingu juhatus peab selle eest vastutama. Lõpetuseks palutakse selle noomituse tulemustest vastavat ametkonda kirjalikult informeerida (Toimik 296 1986). Tallinna Linna Rahvasaadikute Nõukogu Täitevkomitee 17. 09. 1986 protokollist on näha, et selle eest kutsuti Oleviste koguduse nõukogu esimees Hans Mirka 01. 08. 1986 täitevkomiteesse ususeadusandluse järelevalve kaastöökomisjoni esimehe K. Propsti vastuvõtule ning hoiatati teda *usuühingu liikmete poolt selleks mitteettenähtud korras teadaannete väljapanemise eest*. Ühtlasi tehti Mirkale ülesandeks arutada seda küsimust koguduse täitevorgani koosolekul (1986). Oleviste koguduse nõukogu koosolekul 07. 09. 1986 arutati antud küsimust ning otsustati, et koguduse juhtkonnast pole keegi selle teate ülesseadmiseks korraldust andnud ning seda kahetsetakse. Kohalviibijad (presbüter Ü. Meriloo, presbüteri asetäitja H. Hunt, täitevorgani esimees H. Mirka ja liikmed E. Hanson ning R. Uuemõis) otsustasid kogudust ja koore toimunust informeerida ning selgitada koguduse liikmetele kehtivat seadusandlust (Protokoll nr. 727).

Loomulikult tuleb silmas pidada seda, et taolisi dokumente koostati enamasti selleks, et suhted nõukogude võimuga liiga pingeliseks ei läheks. Riho Saard kahtleb selles, et koguduse liikmetele oleks *tutvustatud kehtivat seadusandlust vms* (Saard a 2006).

Ajalehtedes kirjutati laimavaid artikleid kiriku ja usklake kohta. Ajalehes *Nõukogude Hiiumaa* mainiti Aleksander Popovi tegevust kajastavas artiklis *Imearst Effataa* ansambli tegevust Oleviste kirikus ning püüti välja uurida, kes on nendel õhtutel terveks saanud. Nende järelepärimised jäid siiski edutuks, kuid tunnistati, et *Effataa* ansambel eksponeerib kirikus *üsna suurt hulka karke, mis olevat kuulunud kirikus täielikult tervistunud haigetele*. Popovi *patsiendid* pidavat talle maksma ja seega teenivat mees

selle pealt raha. Artikli autor väidab, et Popov kasutab hüpnoosielemente ning on suuteline *teatud tingimustes haige (kui viimane on naiivne ja asub usulise ekstaasi seisundis) isegi põrandale kukutama*. See püha vaim, mis inimesi pikali kukutab on artikli autori väitel Popovi enda tahe. Popov levitavat meie maa erinevates kogudustes äärmuslikke nelipühilaslikke vaateid nn *kukkumisliikumise* näol ning korraldavat salakoosolekutel *imeravikuure*. Popov ise vastanud Tartu linna täitevkomitee sekretärile nende süüdistuste peale, et *kui ilmalikud seadused on vastuolus usulistega, siis on nad halvad ja ma jätkan nende rikkumist*. Artikli autor väidab, et tal on teada näiteid sellest, kuidas Popovi koosolekutel olnud inimesed olevat lamanud psüühhoosiseisundis põrandal maas oma enda ekskrementides. Hiiumaal olevat seda juhtunud (*i. a.*).

Hiljem anti Popovile nn „viisakeeld“ Hiiumaale. Kuna saar oli piiritsoonis, siis oli sinna minekuks tarvis eriluba, mida temale ei antud (Veevo 2006).

Ka ajalehes *Noorte Hääl* kirjutati laimavaid artikleid *Effataa* ärkamise kohta ning avaldati Ants Veemanni tehtud fotosid, mis mingil kummalisel kombel olid nende kätte sattunud (Niinemägi 2006).

Kõige sagedamini kutsuti julgeolekusse vastlusele Oleviste juhatuse liikmeid: Mirkat, Olvikut, Tärki, Merilood, kuid samuti ka Rein ja Haljand Uuemõisa. Hans Mirka olevat olnud kõige otsesema ütlemisega, vastates KGB meestele Piiblit tsiteerides (Laurik 2006). Samuti oli nende huviorbiidis EKB Liidu vanempresbüter Robert Võsu. Seda küll eelkõige seoses EKB Liitu, mitte ainult Olevistet või *Effataa* liikumist puudutavate küsimustega. Oleviste koguduse ja *Effataa* töö juhte ähvardati kiriku sulgemisega, kuid nendest ähvardustest koguduse liikmed enamasti kuulda ei saanud. Olvik ütles küll noortele naljaga pooleks, et tal on villased sokid juba kotti valmis pandud (Siberisse saatmiseks – autori kommentaar) (Bärenson 2005). Tema oli üks põhilisi Oleviste juhte, kes KGB surve alla sattus. Major Timusk nägi, et Olviku näol on tegemist õrnahingelise inimesega ning terroriseeris teda seetõttu psüühiliselt eriti jõhkralt. Tema sai pealöögi enda pihta (Uuemõis a 2005).

Pärast Olviku surma (1977. aastal) võttis Ülo Meriloo suurema osa sellest survest enda peale. Tema pidi noomima Reinu, kuid Reinu sõnade järgi oli Meriloo jutt nii armas, et ta ei saanud aru, kas temaga riieldakse või hoopis julgustatakse (Uuemõis b 2005). Meriloo ise tunnistab, et tal oli vestluste ajal KGB-s olnud eriline rahu, kuigi ta ennast loomu poolest eriti julgeks inimeseks ei pea. Ta apelleeris NSV Liidu konstitutsioonile,

mis sätestas usu- ja südametunnistuse vabaduse riigi kodanikele. Vestlused muutusid vahel väga ägedateks, kuid Meriloo keeldus kompromisse tegemast. Merilood, kes sai 1971. aastal Oleviste koguduse pastoriks, kutsuti välja ka nii siseministeeriumisse usuasjade nõukogu voliniku astetäitja Kalju Oja juurde, täitevkomiteesse usuasjade komisjoni esimehe Karl Propsti juurde kui ka KGB-sse Valdur Timuski juurde. Oja ütles talle, et Karl Vaino isiklikult olevat nimetanud Merilood „väga jäärpäiseks meheks“ ning käskinud tal lahkumisavalduse kirjutada. Meriloo vastas, et seda saab otsustada ainult Oleviste nõukogu ja täiskogu ning seetõttu pole teda mõtet ähvardada. Meriloo enda sõnul toimusid otsustavad lahingud siiski KGB-ga. Meriloo, olles rahuliku loomuga mees, püüdis säästa nii Reinu kui ka teisi Oleviste töötajaid selle surve eest (Meriloo 2006).

Rein ise sai loomulikult ka oma osa sellest tagakiusust. Timusk käis tihti enne koosolekuid tema peale karjumas ja ähvardamas. Ta lubas Reinule trahvi teha, Siberisse saata või vangi panna. Kui Rein Uuemõis valiti Oleviste koguduse nõukogusse, siis keeldus täitevkomitee teda sellesse ametisse kinnitamast (Meriloo 2006). Ka Rein püüdis *Effataa* noori säästa ning reeglina ei rääkinud sellest, et KGB teda pitsitab (Turkin 2006). Rein mainib ka juhtumit, kus teda usu pärast töölt vallandada taheti. Seda siiski teha ei suudetud, sest „kõrgemalt poolt“ oli saadud käsk Reinu mitte puudutada (*А дальше – нужно смерть* 1980).

E. Pragi kirjutab, et Oleviste koguduses on kontrollimise käigus avastatud seaduserikkumisi. Nimelt korraldatakse seal *palvusi tervekstegemise eesmärgiga* teiste liiduvabariikide elanikele. Neil palvustel osales ka teiste linnade ja rajoonide usutegelasi (U. Veevo Hiiumaalt jt). Presbüter (nagu dokumendis teda valesti nimetatakse) Rein Uuemõisa karistati administratiivkorras rahatrahviga usualase seadusandluse rikkumise eest (Siseministeeriumi arhiiv 1981). Riho Saard pöörab tähelepanu sellele, et trahvi ei saanud sel juhul mitte Oleviste juhatuse esimees ega koguduse presbüter, vaid juhatuse (ehk nõukogu) liige Rein Uuemõis. Seega seostati neid koosolekuid selgelt Reinu isikuga ning tema pidi ka vastutama. Saardi arvates näitab see omakorda selgelt, et Oleviste koguduse juhtkond oli distantseerunud *Effataa* liikumisest (Saard b 2006).

Hiljem võttis Haljand Uuemõis suurema osa sellest survest enda peale ning hakkas ise Timuskiga asju ajama. Ta nägi, et liikumine on ohus ning Rein ei pea sellele survele enam lihtsalt vastu (Niinemägi 2005). Kui Haljand Uuemõis esimest korda Timuski

juures „vestlusel“ käis, siis rääkis viimane viis tundi järjest. Haljand vihastas selle jutuajamise peale niivõrd, et virutas rusikaga vastu lauda ja ütles, et keeldub igasugusest edasisest koostööst. Timusk võttis seepeale tooni vaiksemaks. Ta väitis, et soomlased tahtvat Oleviste inimeste kaudu luureandmeid saada. Timuski pikkadest monoloogidest oli selgelt näha, et ta teab Olevistes toimuvast väga palju. Näiteks imestas Timusk selle üle väga, et Paldor Teekel tema päästmise pärast kirikus palvetab. Ka kiriku inimeste seas oli ilmselt neid, kes talle infot jagasid. Sageli oli see üsna läbinähtavalt *Effataa* vastaste poolt moonutatuna edastatud info (Uuemõis a 2006). Ka Enno Tuulik mainib, et nägi sarnastel vestlustel mõnikord usuvendi, kes võimumeestega väga sõbralikku juttu ajasid (Tuulik 2005).

Timuskil olid ka oma eelistused Oleviste pastorite ja töötajate seas. Haljand Uuemõisa ta respektieris, kuna too oli teadlane. Haljand oli saanud isegi Eesti NSV kõrgeima preemia: ENSV Riikliku Preemia oma teadustöö eest. Seltsimees Käbin isiklikult andis selle talle üle Toompea lossis. Sellest kõrgem preemia oli NSV Liidus ainult NSV Liidu Riiklik Preemia. Hiljem sai Haljand Uuemõis ka ENSV Ministrite Nõukogu Preemia uue tehnoloogia juurutamise eest tööstuses. Kord olevat Timusk öelnud, et Uuemõis (Haljand) on tark inimene ja oskas oma kirikut hästi kaitsta. Samuti respektieris ta Osvald Tärki ning EKB Liidu vanempresbüteriit Robert Võsu (Uuemõis a 2006).

Teedy Tüüri püüti USA spiooniks tembeldada (Tuulik i.a.), Endel Hansonit nimetas Timusk „nelipühilaste salaemissariks“ jne.

Effataa noori liikmeid pitsitati teiste meetoditega. Timusk ütles Tarmo Vardjale, et kui ta veel laupäeva õhtul *Effataa* koori juhhib, siis hoolitseb tema selle eest, et Vardja ei saa konservatooriumi lõpetada. *Effataa* koor palvetas tema eest ning Jumala Vaim langes võimsalt nende peale. Vardja ise hakkas keeli rääkima. Vardja kutsus aga koori juhatama oma muusikust isa ning probleem oligi selleks korraks lahendatud (Uuemõis b 2005). Samas oli mitmeid noori, kes oma usu pärast ülikoolist välja visatigi.

Tarmo Vardjaga seoses toimus ka üks koomiline vahejuhtum. Nimelt kutsuti teda KGB-sse vestlusele. Vardja võttis sinna koti sees magnetofoni kaasa, et vestlust lindistada. Timusk küsis Vardja käest, mis tal kotis on ning too vastas, et magnetofon. See kästi lauale panna, kuid siis kui Vardja seda tegi, võttis ta magnetofoni mikrofonu juhtme tagant ära ning see pani aparraadi tööle. Laua peale pani ta niisiis juba töötava

magnetofoni. See šokeeris julgeolekumehi väga. Magnetofon konfiskeeriti, kuid Vardja ise pääses puutumatuks.

Enne 1980. aasta olümpiamänge kuulati teda veel üle ning taheti teada saada, kus nad koos käivad, kas nad kassette kuulavad ning millised juhised on neile olümpia-aastaks antud. Noortele olid antud konkreetsed juhtnöörid, kuidas rääkida julgeolekuametnikega. Vardja keeldus koostööst. Samas, kui tuli jutuks tema konservatooriumist välja viskamine, siis tahtis tollaegne koolijuht seda teha, kuid Timusk soovitas siiski tal lõpetada lasta (Vardja b 2005).

Koolis tehti aktiivset usuvastast propagandat ning häbistati usklikke. Riho Saard meenutab juhtumit, kus kogu tema klass käis Oleviste kirikus ning aktiivsemad inimesed koguni mitmel korral. Selle tõttu läksid kooli direktor ja õppealajuhataja kirikusse asja uurima. Koolis hakati korraldama ateismiloenguid, mida viisid läbi selleks spetsiaalselt kohale kutsutud lektorid (Saard 2000).

Üheks kõige levinumaks vahendiks noorte mõjutamisel oli nende iseloomustuse ära rikkumine (Rang 2006). Iseloomustus oli aga enamasti selleks kriteeriumiks, mille alusel inimesi ülikooli vastu võeti, tööle võeti või välismaale lubati. Kui seal oli kirjas, et inimene on usklik ning seetõttu pole ustav NSV Liidu konstitutsioonile, siis võis see igasugused edasiõppimise plaanid ära rikkuda.

Samuti oli usklikuks olemine paljudes perekondades häbiasi. Seega avaldati noortele sageli survet nii koolis kui ka kodus.

Indrek Luide meenutab, et Timusk olevat tahtnud teda isegi KGB informaatiks värvata. Timusk ise rääkis talle, et ta püüab lihtsalt neid aidata. Luide keeldus „abist“ (Luide 2005).

Samas oli ka neid, kes sellisele survele vastu ei pidanud ning alla andsid.

Erilist peavalu valmistas julgeolekule see, et Tallinna Rahvasaadikute Nõukogu Täitevkomitee esimehe Albert Noraku poeg Andrus oli *Effataa* ärkamise käigus usklikuks saanud. Andrust taheti ära sõjaväkke saata, et isa ametikohta päästa. Ülo Niinemägi varjas teda oma kodus, kuna julgeolek teda samal ajal taga otsis (Niinemägi 2005).

Valdur Timusk isiklikult külastas samuti sageli kogudusi. Kord oli Timusk läinud Mere puiesteele metodistide koosolekule. Koosolek oli juba poole peal ning seetõttu püüdis Timusk vaikselt rõdule minna. Kui ta rõdule oli jõudnud, siis ütles üks vanem naine

teisele poolvaljusti *Kurat tuli!* Timusk rääkis seda lugu solvunult Teedy Tüürile ning lisas: *Meiesugused vajavad ka Jumalat*. Hiljem on Timusk isegi tunnistanud, et ta vana ja haige mehena on hakanud Jumalat uskuma (Tuulik 2005). Ka Timuski matused olid kiriklikud, mitte ilmalikud (Hunt 2006).

Henno Hunt meenutab, et kord palvetas ta põlvitades Oleviste käärkambris ühe naisterahva pärast ning et tema kõrvale toolile istus suurt kasvu turske mees. Hunt eeldas, et mees ootab eestpalvet. Äkki astus käärkambrisse „Fanatt“ (Ülo Niinemäe hüüdnimi) ning Hundi kõrval istunud mees lahkus koheselt. Niinemägi, kes Timuskit tundis, ütles Hundile hiljem, et see oli KGB major Timusk isiklikult. Hunt, tol ajal teda nägupidi tundmata, *oleks peaaegu hakanud Valdur Timuskit usku pöörama* (Hunt 2006). Isegi inimeste palveid kuulati pealt.

Aleksander Popovi juurde tuli „eestpalvele“ KGB töötaja ning küsis, kas Popov ka tema pärast palvetaks. Seda loomulikult mitte siiralt paludes. Popov vastas talle, et pole mõtet, kuna too kukuks palve peale surnult maha ja ei tõuseks enam (Kraut 2006).

Sageli kutsus Timusk Oleviste jutlustajaid isegi koosoleku ajal kõrvalruumi ja hakkas neid psühholoogiliselt „töötlemata“. Rein Uuemõisale käratas Timusk kord *Effataa* töö kohta, et see tsirkus tuleb kohe ära lõpetada. Rein vastas, et see pole tsirkus, vaid Jumala otsimine. Ta isegi noomis Timuskit öeldes, et viimane ei tohiks sülitada sellesse kaevu, millest tal endal ühel päeval juua on tarvis. Timusk tsiteeris Oleviste vendadele isegi Piiblit öeldes, et nad ei tohiks loopida pärleid sigade ette.

Kord väitis ta muuseas seda, et Oleviste kirikus on provokaatorid, kes on otsustanud kiriku põlema panna (Hunt 2006). Võimalik, et KGB oli kavandanud korraldada provokatsioone, et oleks ettekääne *Effataa* töö ära keelata.

Kirikus käisid pidevalt *klaasistunud silmadega* (Rang 2006) KGB informaatrid. Nendega seoses juhtus üks naljakas lugu. Üks nahkmantlis KGB naisagent oli koosolekul ning Püha Vaim andis kellegi kaudu prohvetlikult öelda: *Sina Juudas, miks sina siin oled?* Naine läks näost lumivalgeks ning enam koosolekutele ei tulnud.

Signe Ainla meenutab üht informaatrit, kes kristlast teeseldes *Effataa* koori sisse sai, kuid hiljem autoõnnetuses hukkus. Juba varem olid usklikud tundnud, et see inimene on kuidagi teistsugune (Ainla 2005).

KGB nuhid tegid kirikus inimestest pilte, jälitasid usklikke tänavatel, kui need seal soomlastega kohtusid jne. Seetõttu tundsid kirikuinimesed paljusid KGB nuhke lausa nägupidi.

Effataa ärkamisega seotud inimesi kiusati taga ka mujal. 1978. aastal karistati Hiiumaal kolme EKB Liidu koguduse presbüterit, süüdistades neid selles, et nende kogudustes tegeldakse „imeravimisega“. Üks nendest, Palade koguduse karjane Udo Veevo valmistas võimudele oma rajoonis kõige enam peavalu. Veevo tunnistas Hiiumaa järelvalvekomisjoni (JK) esimehele vestluses, et tema koguduses tõesti palvetatakse Piibli kohaselt haigete eest ning et on esinenud ka mahakukkumisi. JK esimehele ei meeldinud ka „ekstaatiline“ palve, mida koguduses praktiseeriti. Veevo aga mainis JK esimehele, et palve peale on üks inimene silmakaest terveks saanud ning teine suhkruhaigusest paranenud (Plaat 2001).

Kui Oral Robertsi Ülikoolist tuli filmimeeskond siinset ärkamist filmima, siis olid varsti ka julgeoleku agendid kohal ning tahtsid teada saada, kes on filmimiseks loa andnud. Neile ei osatud midagi vastata. 1978. aasta 11. juunil külastas Olevistet Oral Robertsi ülikooli ansambel Living Sound ning juba järgmisel päeval esines kirikus USA baptistist astronaut J. Irwin. Kuna mõlemad esinemised olid ette teatamata ja võimudega kooskõlastamata, siis kutsuti koguduse esindajad välja täitevkomiteesse, kus *nendega tõsiselt vesteldi ja hoiatati, et analoogilised rikkumised ei korduks* (Siseministeeriumi arhiiv 1979).

Usklike kodudes korraldati aeg-ajalt ka läbiotsimisi, mille käigus konfiskeeriti kristlikku kirjandust, traktaate, jutluste linte, Piibleid ja muud usualast materialit. Ülo Niinemäe lindikogu (üle 500 lindi) konfiskeeriti (Niinemägi 2005).

Reet Talmre meenutab, et sageli toodi konfiskeeritud kirjandus täitevkomiteesse, kus tema sel ajal töötas. Tema omakorda jagas seda jälle usklikele tagasi (Talmre 2005).

Kui Oleviste Maarja kabeli altariesine oli täis terveks saanud inimeste karkusid ja keppe, siis käis KGB seda samuti kontrollimas ning käskis need ära koristada, sest need olevat tuleohtlikud (Niinemägi 2005).

Põhilisi tülüküsimusi nõukogude võimuga oli neli:

- Haigete tervendamine.

KGB ametnikud toonitasid seda, et NSV Liidus võivad ravimisega tegelda ainult arstid. Usklikele öeldi, et kuna Jumalat pole olemas, siis ei saa ka mingeid üleloomulikke tervenemisi toimuda.

Valdur Timuskile ei meeldinud see, kuidas *Effataa* õhtutel haigete pärast palvetati, ning seetõttu tuli ta isiklikult kohale, et koguduse töötajatele õpetada, kuidas need palvetama peaksid. Timusk ise oli pärit usklikust kodust. Tema vanemad olid adventistid ning ta teadis usuasjadest üsna palju. Koguduse vennad siiski ei võtnud tema nõuandeid kuulda ja olevat teda hoopis noominud (Bärenson 2005).

- „Kukkumisliikumine“

Seda nimetas Timusk hüpnotiseerimiseks ning käskis selle kohe ära lõpetada. Ta ähvardas kiriku kinni panna, kui keegi veel peaks kukkuma. Rein Uuemõis otsustaski minna inimeste pärast palvetama usus, et keegi ei kuku. Ei kukkunudki enam, aga inimesed said ikka terveks (Uuemõis b 2005). Timusk pidas kogu *Effataa* teenistust primitiivseks ja veidraks ning soovitas pigem Tärji piiblitundi kuulama minna, sest sealt saavat inimesed vähemalt midagi mõistlikku (Ritsbek a 2005).

- Venekeelne töö.

Kuna Oleviste kirikusse hakkas tulema inimesi kogu NSV Liidust, hakkas see rahvaste liikumine KGB-d häirima. Oleviste kirik oli vahetult KGB peakorteri kõrval ning kõik see toimus nende silme all. See liikumine kujutas nende arvates endast ohtu riigi julgeolekule, sest võis levida üle kogu riigi. Henno Hunt meenutab, et Timusk käis ajamata habemega ja punetavate silmadega kirikus ringi ning kirus, et ta pole öösel magadagi saanud, kuna terve Balti jaam on Olevistesse tulnud inimesi täis. Ta lubas *roodu automaatoreid* kohale kutsuda ja korra majja lüüa (Hunt 2006).

Oli ka kordi, kus KGB agendid ootasid rahvast juba Balti jaamas ees ning käskisid neil tagasi minna, sest koosolekuid ei pidavat toimuma. Rahvas neid enamasti kuulda ei võtnud ning läks ikkagi kirikusse (Laurik 2006).

Rein Uuemõisale tehti ükskord 10 rubla trahvi selle eest, et ta sissesõitnutega käsi peale pannes palvetas (Uuemõis b 2005). 1980. aastal esitati koguduse juhatusel ultimaatum. Nad kas lõpetavad venekeelse töö või kirik suletakse. Kuigi NSV Liidus oli vene keel ametlikuks riigikeeleks, ei lubatud Olevistes venekeelseid koosolekuid enam teha.

- Noortetöö.

Käärkambris ja Maarja kabelis toimunud koosolekuid nimetati küll noorteõhtuteks, aga kuna noortetööd seaduslikult sel ajal teha ei tohtinud, siis tuli seda varjata. Kui koosolekud väga suureks paisusid, siis ei jäänud see ka julgeoleku poolt märkamata.

Ka mitmed lapsevanemad kaebasid, et *Effataa* õhtutel nende lapsi „pööratakse“. Sel ajal oli igasugune noortetöö keelatud ning seadusega karistatav. Pastorid püüdsid selgitada, et need koosolekud on mõeldud koguduse liikmete lastele ning kui nende sekka satub ka mõni uskmatust perest pärit laps, siis ei saa ju teda lihtsalt välja visata.

Jaan Bärenson meenutab juhtumit, kus keegi giid tutvustas turistidele Oleviste kirikut ning ütles, et tänapäeval inimesed enam kirikus ei käi. Just sel ajal lõppes jumalateenistus ning kui kiriku uksed avati, siis tormas sealt välja suur hulk noori. Turistid vaatasid hämmastunud pilgul giidile otsa (Bärenson 2005).

Nõukogude ajal lootsid kommunistid, et kuna noortetööd teha ei tohi, siis võivad vanad inimesed kirikus käia, aga kui nad ära surevad, siis kirik sureb välja ühes nendega (Pärnamets 2005).

KGB-d ärritas eriliselt see, et nende töö selle liikumise mahasurumisel oli olnud tagajärjetu (Meriloo 2006). Tallinna Linna Täitevkomitee usukultuse alasest seadusandlusest kinnipidamise kontrolli kaastöökomisjoni esimees E. Pragi kirjutab, et *rohkem käib noori baptistide usuühingutes, eriti Oleviste EKB kirikus. Esineb juhtumeid, kus vanemad tulevad kirikusse koos lastega. 18. 12. 1977 võttis Oleviste teenistusest osa umbes 400-500 inimest. Nendest 50% üle keskea naisterahvad, kuid 20-25% noori* (Siseministeeriumi arhiiv 1978).

Effataa probleem jätkus võimuorganite jaoks kuni *perestroika* alguseni. Ikka ja jälle märgitakse aastaaruannetes negatiivse küljena, et Oleviste nooremad koguduseliikmed tegelevad usualase agitatsiooni ja propagandaga (Siseministeeriumi arhiiv 1983).

ELKNÜ Keskkomitee üldosakond koostas 1984. aastal usuasjade volinikule salajase materjali usuühingute tegevuse kohta ENSV-s, kus kirjutati: *Omaette probleem on kogudustesse uute liikmete vastuvõtu probleem. Kui näiteks 1963. aastal võeti evangeeliumi kristlaste-baptistide kogudusse vastu 12 18-25-aastast noort, siis 1983. aastal oli see arv 78. Kui varasematel aastatel olid suurem osa vastuvõetavatest naised, siis nüüd on meeste-naiste arv tasakaalustunud...vastuvõetud noortest olid 42 mehed ja 36 naised. Aastate lõikes on tõusnud ka vastuvõetavate noorte haridustase.... Oleviste EKB koguduse juures tegutseb noorte kollektiiv Effataa, mis ühendab endas 70-80*

noormeest ja neidu. Läbi muusika viiakse noorte seas läbi usupropagandat. Ansambel on enda ümber koondanud nn aktivistide rühma. Nii ansambli liikmed kui aktiiv levitavad noorte seas misjonikirjandust, kutseid kirikusse, kus toimuvad nimetatud ansambli kontserdid jne. (Siseministeeriumi arhiiv 1984).

Sellest on näha, et erilisel häiris nõukogude võimu tõsiasi, et usklikud ei olnud enam vanemad ja kehva haridusega naisterahvad. Noorte ja paremini haritud inimeste, eriti meeste osakaal oli kasvamas.

1987. aastal tõdes usuasjade volinik L. Piip, et: *EKB usuühingud tegutsesid üldjoontes lojaalselt....ehkki EKB Tallinna Oleviste usuühing tegutses ja tegutseb, eriti noorte (Effataa) osas kusagil kriitilisel piiril. Seoses sellega, et selles usuühingus on endised nelipühilased, kes kunagi liitusid, peaaegu et ülekaalus ning et noored on nelipühilaste mõju all, on EKB vanempresbüteril ja tema abilistel raske midagi kardinaalset ette võtta. Seetõttu aetakse nõu manööverdamispoliitikat, et kuidagi tasakaalustada sisemised grupeeringud. Antud situatsioonis on see ka õige, ent seni kui sisemine diferentseerumine soodsama situatsiooni loob selleks, et „riik riigis“ olukord likvideerida (Siseministeeriumi arhiiv 1987).*

Effataa liikumise sidumine endiste nelipühilastega on küll ilmselt voliniku halva informeerituse tulemus, kuid siiski on dokumendist näha, et *Effataa* noorteliikumist võeti Oleviste kogudust üldiseloomustavana. Oleviste koguduse palge kujundajad olid effataalased (Saard b 2006).

Üldse oli Oleviste kirik võimudele pinnuks silmas, sest oli keskmise külastajate arvu poolest (650 inimest) Tallinnas esikohal. Samuti häiris võimused see, et näiteks 1978. aastal toimus Olevistes tervelt 244 teenistust (Siseministeeriumi arhiiv 1979).

Eriti valvsad olid julgeolekuametnikud kirikust väljas toimuvate ürituste suhtes, nagu näiteks noortelaagrid.

Vikipalu laagrid muutusid noorte seas väga populaarseiks ning neist võttis osa sadu noori nii Olevistest kui ka mujalt Eestimaalt. Oleviste koguduse noortetöö oli EKB Liidus esirinnas ning sellest võtsid eeskuju väiksemad kogudused (Pilli ja Valk 2005).

Ilmselt just seetõttu hoidis KGB neil erilisel silma peal.

4.2. Konfliktid Oleviste koguduses ja EKB Liidus

Effataa ärkamine tekitas ka usklikes vastakaid arvamusi. Oli nii tuliseid pooldajaid kui ka sama tuliseid vastaseid. Nende vahele võib paigutada veel need kes eelistasid sellest teemast lihtsalt vaikida.

Olevistes tekitas probleeme see, et kuigi kogudus oli kokku liidetud erinevatest väiksematest kogudustest, siis ei sulandunud need kunagi päriselt omavahel. Selgelt oli võimalik eristada baptistide, evangeeliumi kristlaste ja nelipühilaste fraktsiooni.

Ingmar Kurg meenutab, et isegi kiriku pingid olid uskkondliku kuuluvuse põhjal ära jaotatud. Kiriku põhjalööv isustus enamasti evangeeliumi kristlased ja lõunalööv baptistid. Seega oli Oleviste koguduses juba eelnevalt olemas teatud pinged (Kurg 2005). Olevistes oli Haljand Uuemõisa sõnul tol ajal kaks konkureerivat kogudust (Uuemõis a 2006).

Kuna *Effataa* ärkamine sai alguse evangeeliumi kristlaste leerist, siis leidis see seal ka suuremat toetust. Samas ei läinud ka paljud nendest kaasa hiljem alanud karismaatilise ärkamisega. Paljud, kes selle palvegrupiga 1968. aastal liitusid, jäid hiljem kõrvale (*ibid*).

Oskar Olvik, kes oli 1968. aastal selle liikumisega alustanud, kutsudes kokku palvegrupi ja hakates korraldama ansambliõhtuid, ei tulnud sellega hiljem kaasa. Siis kui hakati palvetama tervenemise ja Püha Vaimuga täitumise pärast või hakati võõrastes keeltes rääkima ja kukkuma, distantseerus tema sellest liikumisest. Siiski nähes inimesi pöördumas suutis vaadata üle tülisimustest ja usaldas selle liikumise eestvedajaid. Genaadi Pentikäinen samas näeb Olvikut ikkagi *Effataa* „taustajõuna“, kuigi ta polnud aktiivselt selle tööga kaasas (Pentikäinen b 2006). Olvik oli aastaid ärkamist palunud ning Henno Hunt näeb *Effataa* ärkamises tema palvete vilju. Ta ei saanud küll oma pietistliku tausta tõttu näiteks „kukkumisliikumiset“ positiivselt hinnata, kuid Hunt arvab, et Olvik oli ikkagi selle tööga rohkem kaasas kui Tärk (Hunt 2006). Kuna *Effataa* töö liidrid Rein ja Haljand Uuemõis olid ka Oskar Olviku perekonnatuttavad, siis oli nende vahel usalduslik suhe (Uuemõis a 2006).

Nelipühilased jäid selle liikumise suhtes kõrvaltvaatajateks. Mirka ja Hanson küll õpetasid keeltes rääkimisest, aga olid ikkagi klassikalise pühitsusliku nelipühiliikumise esindajad ja ei läinud kaasa karismaatiliste uuendustega.

Peeter Püssim aga meenutab, et Hans Mirka oli siiski südamest *Effataa* tööga kaasas ning et vastutötamine tuli peamiselt baptistide hulgast (Püssim 2006).

Mirka sõdis eelkõige „patuste pillide“, trummide kasutamise vastu kirikus (Hunt 2006). Samuti tekkis Mirka ja *Effataa* noorte vahel konflikt prožektorite kasutamise pärast kirikus. Nimelt polnud noortel talle ette näidata nende ostutšekke. Prožektorid olid maha kantud ning sellistena koorile hangitud. Mirka aga väitis, et võimud võivad neid seetõttu ka varastatud kaubaks pidada (Laurik 2006).

Mirka tunnistas isegi seda, et *Effataa* töö on terve Oleviste koguduse uute liikmete kasvulava (Meriloo 2006).

Hanson ise ütleb, et kuigi nende vahel otsest koostööd polnud, suhtusid nad selle liikumise eestvedajatesse siiski lugupidavalt. Ise nad aga ei soovinud sellesse töösse sekkuda. Kuna kogudus oli suur, siis oli neil endil tööd palju. Hanson palvetas mõnikord ka Rein Uuemõisaga inimeste eest ning nägi samuti, kuidas need Vaimuga täituvad või kukuvad (Hanson 2005). Haljand Uuemõis oletab, et Hansoni mure oli eelkõige see, et Püha Vaimu töö läheb n-ö diletantide kätte. Isegi ristimise asi olevat ju evangeeliumi kristlastel sassis (Uuemõis a 2006). Nimelt tunnistasid evangeeliumi kristlased ka laste ristimist.

Jaan Bärensoni mäletamist mööda liitusid siiski mõned nelipühiliku taustaga inimesed ka *Effataa* liikumisega (Bärenson 2005).

Evald Kiil räägib „nelipühi äratuse tuultest“, mis puhusid tol ajal Olevistes, haarates kaasa noori, päästes inimesi, ristides neid Püha Vaimuga ja tervendades (Kiil 1997), aga siiski võib öelda, et need nelipühi tuuled puhusid paljuski mööda Oleviste nelipühilaste fraktsioonist.

Otseselt *Effataa* liikumisega opositsioonis olid baptistid Osvald Tärge juhtimisel. Reeglina ei tehtud küll kriitikat otse kantslist, kuid seltskondlikul pinnal ja kodugruppides öeldi oma seisukoht otse välja. Baptistid arvasid, et see on mööduv nähtus ning et kui suudetakse rahulikuks jääda ja need „valed asjad“ välja kannatada, siis kaovad need iseenesest. Haljand Uuemõis oletab, et kui see ärkamine oleks alanud baptistide seast, siis oleks kogu liikumisele hoopis teistmoodi vaadatud. Tegemist oli

teatud mõttes klassivõitlusega. *Effataa* tööd nähti nende poolt eelkõige separaattöona. Kuna baptistid domineerisid noortetöö alal – Oleviste noortekoori organiseerimisega ja lastetöoga, siis tegi see olukorra veel keerulisemaks. Kui Haljand Uuemõis ükskord julges öelda, et baptistide noortetöö pole Olevistes ainus, siis tekitas see palju pahandust. Tema sõnul oleks see nagu herilasepesa torkimine olnud. Teiste fraktsioonide algatustest sõitsid baptistid „nagu pehme teerulliga üle“. *Effataa* tööd juhtinud Rein Uuemõis oli nende arvates „isehakanu“, kellel oli mõnede arvates lausa „vale vaim“. Kui Rein üht Oleviste inimest *Effataa* õhtule kutsus, siis ütles too, et ei saa tulla, kuna seal olevat vale vaim. Kui Rein põhjendust küsis, siis viitas inimene ühele Oleviste koguduse auväärsele vennale, kes olevat seda öelnud. Ise polnud too vend kordagi *Effataa* õhtutel käinud.

Baptistliku fraktsiooni juht ja Oleviste karjane Osvald Tärk ei käinud ise kunagi *Effataa* koosolekutel (Uuemõis a 2005) ning vaikis sellest teemast nagu poleks seda tööd olemaski (Uuemõis b 2005). Samas oli Tärk põlvedel palvetanud ning palunud, et Jumal annaks talle selgust selle suhtes, mida *Effataa* liikumine endast kujutab. Ta ütles, et kui ta ei saa sellega kaasa minna, siis vähemalt tahaks ta seda mõista. Ta oli küll „ortodoksne baptist“, kuid tal oli sügav aukartus Jumala töö ees (Hunt 2006). Tärk oli ise noorena Hiiumaal Palade koguduses priilaste äratuskoosolekuid näinud. Mõnikord hüppasid inimesed nendel koosolekutel põlvedel palvetades mitmekümne sentimeetri kõrgusele ning juhtus teisigi ebaharilikke asju. Ilmselt jättis see Tärkile oma mälestuse Jumala ebatavalisest tööst. Tärk nimetas priilaste juures nähtut ehtsaks Püha Vaimu tööks (Laurik 2006).

Ka Ülo Meriloo, kes sai 1971. aastal koguduse pastoriks tunnistab, et tema ei olnud *Effataa* töö aktivist. Tema ei tahtnud võimendada selle tööga seotud tülisid. *Minu südame ustest ei läinud need asjad välja, aga kahjuks mõnel teisel vennal läksid*, ütleb ta ise selle kohta. Tema jaoks oli põhiliseks probleemiks liigsed detsibellid *Effataa* muusikas, kuid ta tunnistab, et noori tõmbas see ligi. Loomulikult oli ka teoloogilisi probleeme, aga ta püüdis selles suhtes mitte liiga resolootseid otsuseid teha. Meriloo, erinevalt paljudest teistest koguduse liidritest, käis üsna sageli ka *Effataa* koosolekutel. Ta arvab tänapäeval, et pinge hoidis *Effataa* tööd ka heas mõttes käimas ja et ilma selleta oleks see töö paari aastaga ära lõppenud (Meriloo 2006).

Siseministeriumis oleva usuasjade voliniku arhiivi toimikutest selgub, et voliniku asetäitja Kalju Oja iseloomustas alates 1979. aastast Merilood kui nõukogude võimule ja seadustele lojaalset usutegelast, kes oli vastu „äärmostele“ kiriku töös. Äärmustena on mainitud imetervendamist ja kaasaegse muusika kasutamist kirikus (Siseministeriumi arhiiv toimik nr 155). Sellest ei saa küll teha kaugeleulatuvaid järeldusi, kuid selge on see, et Merilood nägi nõukogude võim *Effataa* töö vastasena.

Isegi Usuasjade volinik nägi *Effataa* liikumist Oleviste koguduses kui „riik riigis“ nähtust (Siseministeriumi arhiiv 1987).

Heigo Ritsbek mainib, et *Effataa* liikumine nägi ennast kui Oleviste tuumikogudust Püha Vaimu töö osas. Samas nendib ta, et see oli siiski suhtumine, mida ta kohtas *Effataa* nooremate aktivistide (nt Jaanus Meriküll) seas, mitte vanemate hulgas (Ritsbek a 2006).

Ingmar Kurg omakorda ütleb, et baptistid olevat ehk tahtnudki, et *Effataa* liikumine kui „häiriv element“ oleks Olevistest lahkunud, et siis võiks öelda, et see polnud Jumalast (Kurg 2006). Edgar Tamm tegi ühel juhatuses koosolekul ettepaneku, et *Effataa* tööd pole tarvis ära lõpetada, kuid see tuleks panna koguduse tavalisse töökavasse ning seal peaksid jutlustama oma koguduse vennad ja „seda hirmsat muusikat“ ei tohiks enam teha (Uuemõis a 2005). Sellega oleks *Effataa* töö sisuliselt eestvedajate käest üle võetud ja kindlasti ka selle suunda muudetud.

Mart Metsala meenutab juhtumit, kui hulk Venemaalt saabunud inimesi oli tulnud Oleviste kiriku ette ning nad küsisid, kas siin kirikus toimuvad tervenduskoosolekud. Keegi Oleviste juhatusse kuulunud vana vend vastanud, et meie siin selliste asjadega ei tegele (Metsala 2005).

Kui mõne aja möödudes kasvas *Effataa* liikumises peale uus põlvkond, siis nemad enamasti ennast evangeeliumi kristlaste-baptistide-nelipühilaste skaalal ei määratlenud (Bärenson 2005), kuid samas määratlesid nad sageli ennast *Effataa* töö järgi.

Seega võib öelda, et ärkamine tekitas Oleviste koguduses peale evangeeliumi kristlaste, nelipühilaste ja baptistide veel ühe fraktsiooni, mis ei määratlenud ennast eelpool nimetatud skaalal ning ei sulandunud ühessegi neist.

EKB Liidu teiste koguduste suhtumine oli väga erinev. Hiiumaal leidis *Effataa* liikumine toetust Udo Veevo, Enno Tuuliku ja Teedy Tüüri jt näol, kuid Lõuna-Eesti oli

selle liikumise suhtes skeptilisemalt meelesstatud piirkond. Käibel oli isegi termin „Tallinna vaim“, mis tähistas *Effataa* liikumist.

Nagu varem juba öeldud võeti näiteks Tarmo Vardjalt *Effataa* töös osalemise pärast ära õigus Tartu Salemi koguduses kuulutada ning seal isegi viulit mängida (Vardja b 2005).

Noored Tartu Kolgata kogudust külastanud *Effataa* aktivistid aeti kogudusest välja. Ühe prohvetlikuma vaimsusega noore (Ivi Rang) kohta öeldi otse välja, et tal on „Iisebeli vaim“. Oleviste koguduses reeglina otse kantslist seda liikumist siiski ei arvustatud. Loomulikult hakkasid ka noored ise vastaseid kritiseerima (Leivalt 2006).

Isegi ajalehes *Nõukogude Hiiumaa* mainitakse, et näiteks Aleksander Popovi, kes oli üks *Effataa* töö liidreid, ei usaldata ega mõisteta tema Tartu kodukoguduses, sest too pühendavat vähe aega kogudusele, õpetavat valeõpetust ja rikkuvat süstemaatiliselt kiriku distsipliini (*Imearst* i. a.). Popov ise ei tahtnud Tartusse tagasi minnagi, sest tema sõnul ei võetud seal Püha Vaimu liikumist vastu (Kraut 2006).

Kalju kogudus Tallinnas kuulus samuti EKB Liitu, kuid oli *Effataa* töö suhtes negatiivselt meelesstatud. Kui Oleviste *Effataa* tööga seotud noored Kalju koguduses tunnistasid käisid, siis käskis EKB Liidu vanempresbüter ja Kalju koguduse pastor Robert Võsu isiklikult neil sealt lahkuda. Võsu kritiseeris noori ja nende sõnumeid otse kantslist pärast seda kui noored olid tunnistamise lõpetanud (Leivalt 2006).

Paljud pastorid ja töötajad ütlesid otse välja, et see pole küll Püha Vaimu töö, vaid see on vale vaim (Hunt 2006). EKB Liidu juhatuses tajuti *Effataa* liikumist separatismina ning see polnud allutatav liidu juhtkonnale. Dogmaatilises ja ideoloogilises mõttes polnud see liikumine enam evangeeliumi kristlaste ja baptistide arusaamadega kooskõlas. Samuti oli see liikumine nende jaoks enneolematult ja isegi häirivalt oikumeeniline (Kurg 2005). EKB Liidu vanempresbüter Robert Võsu oli *Effataa* tööga väga selgelt ja teravalt opositsioonis (Hunt 2006). Ta ei tunnistanud isegi evangeeliumi kristlaste liikumist, vaid rääkis sageli EKB Liidu liikmetest kui „baptistidest“. Sageli võtsid vennad nõupidamistel *Effataa* tööga seonduvatest teemadest rääkides nii teravalt sõna, et Henno Hunt, kes kuulus samuti sel ajal vabariigi vanematekogusse, kartis, et see võib olla patt Püha Vaimu vastu (Hunt 2006). Haljand Uuemõis meenutab ebameeldivat seika, kus Teedy Tüür oli pärast *Effataa* tööst eraldumist EKB Liidu

koosolekul Robert Võsule parodeerides näidanud „kuidas Rein Uuemõis inimestele Püha Vaimu annab“ (Uuemõis a 2006).

Effataa tööga seotud problemaatika jõudis kaugemale Olevistest ja EKB Liidust kuni baptistiliidu Moskva keskusesni välja. Sealt saadeti kohale vaatlejad, et tutvuda olukorraga. Sellest otseselt küll mingit tülid ei tõusnud, kuid üleliiduline baptistiliidu ajakiri *Братский Вестник* kritiseeris *Effataa* liikumist sellegipoolest teravalt.

Enam kui 600-leheküljelises raamatus *История Евангельских Христиан-Баттистов в СССР* on Eesti tööle pühendatud 16 lehekülge, millest Olevistele eraldi üks lehekülge, kuid seal ei mainita ühe sõnagagi *Effataa* ärkamist. *Effataa* koori küll nimetatakse teiste kooride seas, kuid sellega asi ka piirdub (1989). Kindel on see, et raamatu koostajad olid *Effataa* ärkamisest teadlikud, kuid ei pidanud seda vajalikuks mainida. Mainitakse isegi Oleviste kiriku kapitaalremonti, ristimisbasseini ehitust jms, aga mitte *Effataa* tööd, mille peale tulid tuhanded inimesed üle kogu NSV Liidu Olevistesse kohale. Ilmselt näitab seegi, et *Effataa* liikumist ei peetud baptistiliidu vaimususega kokkusobivaks.

Samas ei saanud Olevistes seda tööd ning selle vilju täielikult ignoreerida. Imesid ei saanud salata ning kirik oli rahvast täis (Püssim 2006).

Põhilisi *Effataa* tööga seotud tülüküsimusi oli kolm:

- Tervenemine.

EKB Liidul oli võimatu leppida *Effataa* eestvedajate julge õpetusega, et Jumal tahab tervendada kõiki inimesi.

Rein Uuemõis meenutab seda kuidas teda kutsuti nende vendluse presbüterite nõukogusse aru andma. Tülüküsimuseks oli *Effataa* liikumise eestvedajate õpetus, et Jumal tahab kõiki terveks teha. Viidates sellistele kirjakohtadele nagu Jesaja 53. peatükk ja 1. Peetruse 2:24 püüdis Rein kaitsta seda seisukohta. Vennad vastasid talle, et seal on tegemist patu haigusega, mitte ihulike haigustega. Selle peale vastas Rein, et Matteuse 8. peatükis räägitakse, et Jeesus tegi inimesi ihulikult terveks, et Jesaja ettekuulutus täituks. Vennad väitsid vastu, et seda tegi ainult Jeesus. Rein vaidles sellele vastu ning tõi näiteid Apostlite tegude raamatust, kus samuti mõnes kohas kõik inimesed terveks said. Rein ise tunnistab, et ta oli tookord valmis selleks, et teda Oleviste tööst kõrvaldatakse (Uuemõis b 2005). Tema seisukohad olid nende jaoks liiga radikaalsed.

Tervenemist usupalve peale uskusid küll mõlemad pooled, aga vahe oli selles kui paljud nii terveks saada võivad. Paljudes EKB Liidu kogudustes õpetati, et kuna praktika näitab, et kõik inimesed ei saa usupalve peale terveks, siis pole meil ka õigust kuulutada, et tervenemine kuulub kõigile (Bärenson 2005).

Robert Võsu polnud nõus sellega, et haigused on pattulangemise tagajärg ja põhjustatud saatana poolt. *On õpetusi ja arvamusi, et haigused on pattulangemise tagajärg ja põhjustatud saatanast. See vaade pole Piibliga põhjendatud. Haigused ja kahjurid esinevad laialdaselt ka looma- ja taimeriigis. Paljude haiguste põhjustajaks on bakterid ja viirused. Kas Jumal lõi nad pärast pattulangust?* (Võsu 1996: 278). Võsu nimetas haigusi „sulatusahjuks“, milles Jumal oma lapsi puhastab (*ibid* 279). Samuti polnud ta nõus sellega, et Jeesus on meid lunastanud nii pattudest kui ka haigustest. See polevat Uue Testamendi õpetus (*ibid* 280).

Osvald Tärk, rääkides tervenemisest, mainib, et tervistamispalvega on seotud mitmeid „ühekülgsid vaateid“. Nende seas mainib ta ka õpetust, mille kohaselt tahab Jumal, et inimesed oleksid juba praegusel maailmaajastul terved (Tärk 2004).

Ingmar Kurg nimetab aga tolelaegset tervenemise küsimust „pseudoküsimuseks“, kuna haigete pärast on kirikutes 2000 aastat palvetatud. Erinevus oli eelkõige nendes välistes meetodites, kuidas haigete pärast palvetati (Kurg 2005).

- Püha Vaimuga ristimine ja vaimuilmingud.

EKB Liidus oli varemgi olnud tülisid Püha Vaimuga ristimise ja keeltes rääkimise pärast, kuna nelipühilased kuulusid samuti sellesse liitu. *Effataa* ärkamises tekitasid küsimusi peale selle veel ka muud vaimuilmingud.

Noori jutlustajaid püüti ohjeldada ka käte pealepanemise suhtes. Palju arutati selle üle kas näiteks kodugruppides tohib käsi peale panna (Bärenson 2005). Anonüümses ringkirjas öeldakse, et noori on käte pealepanemise eest korduvalt hoiatatud, kuid seda tehakse ikkagi (*Noorteliikumise probleem* i. a.).

Vaimuliikumise algus seotakse ringkirjas selgelt soomlaste ja Teedy Tüüri tegevusega. Mainitakse ka, et algul seda liikumist eriti vastu ei võetud. Samuti nimetatakse Jaanuse (tõenäoliselt Meriküllil) mõju seoses nende vaimuilmingutega. Mainitakse, et paljud Püha Vaimu taotlejad on ebaküpsed ning et keeltes räägib ka mõni, keda kogudusse ei saadud vastu võtta. Ka palujate endi kõlbeline elu jätvat kohati soovida. Selles

liikumises olevat ka neid, kes peavad keeltes rääkimist eesmärgiks omaette ning eelistavad seda andi teistele. Mõni eelistavat Püha Vaimu Jeesusele.

Keeltes rääkimise küsimus tekitas lõhe *Effataa* liikumise ja EKB Liidu juhatuse vahele, aga ka *Effataa* liikumise enda sisse. Paljud baptistid ja evangeeliumi kristlased ei võtnud seda õpetust sellisel kujul vastu ning ka nelipühilased suhtusid skeptiliselt mõnede inimeste keeltega rääkimisse, arvates, et see pole Pühast Vaimust (Hanson 2005).

Konsiil, mille liider Indrek Luide oli enne *Effataa* kooris laulnud, distantseerus sellest liikumisest ning sattus eesliinilt „taustbrigaadi.“ Luide ütleb, et *Effataas* hakati keeltes rääkimist kõigile peale suruma (Luide 2005).

Riho Saard meenutab, et *Effataa* noortele räägiti, et baptistide koosolekutel vaimu ei ole ning seal ei tasu käiagi. Seetõttu ei läinud mitmed neist enam esmaspäevastele ja neljapäevastele koosolekutele. Esmaspäeval ilmusid nad kirikusse vahetult enne koosoleku lõppu, et siis effataalastega kell 20.00 oma piiblitundi ja ülistusteenistust alustada (Saard 2000).

Nagu juba öeldud tekitas nn „kukkumisliikumine“ EKB Liidus eriti teravat poleemikat. See oli küll alanud Oleviste *Effataa* õhtutel, kuid levinud sealt ka teistesse kogudustesse. Seda näitab muuhulgas tõsiasi, et 30. 05. 1978 arutati seda EKB Liidu vanematekogu ees ning 3. juulil saadeti laiali ringkiri *Koguduste presbüteritele ja nõukogudele (vajaduse korral ka koguduseliikmetele)*. Tolleaegne vanempresbüteri kantselei sekretär Arvo Kajaste saatis selle kirja kavandi koguduste pastoritele laiali enne lõpliku variandi sõnastamist ning palus teha kirjalikud ettepanekud hiljemalt 17. juuliks (Kajaste 1978).

Ringkirjas kirjeldatakse „kukkumisliikumise“ Tallinnasse jõudmist soomlaste kaudu ning kirjeldatakse selle algust Ameerikas ja Soomes. Samuti mainitakse, et antud liikumine on põhjustanud kogudustes arusaamatusi, vastuolusid ja küsimusi.

Presbüterite nõukogu oli selleks ajaks kogunud materjale nii kodumaalt kui ka välismaalt ning seda küsimust kolmel korral arutanud.

Valitud komisjon lähtus seisukohast, et kogudustel on nimetatud liikumise suhtes kaks valikuvõimalust: kas visata kukkumisliikumise pooldajad kogudusest välja või leida nendega koostöö vorm. Esimese võimaluse rakendamist ei pidanud komisjon vajalikuks ning tegi rea ettepanekuid koostöö saavutamiseks.

Esiteks anti liikumisele hinnang, mis koosnes viiest punktist:

Tunnistatakse, et kukkumine iseenesest ei too kellelegi õnnistust ning pole vajalik õnnistuse vastuvõtmisel. Piiblist ei ole võimalik leida näiteid sellest, et keegi oleks eestpalve peale pikali kukkunud, kuid seda ei nimetata siiski seetõttu valeks. Nenditakse, et raske on aru saada, kui palju mängib kukkumise juures rolli Jumala Vaim ja kui palju inimese psüühika. Soovitatakse hinnata liikumist selle viljade järgi ning hoiduda selle üle - või alahindamisest.

Teiseks soovitatakse eestpalvetajatel valvata, et selle tegevuse juures ei jääks evangeeliumi kuulutus tagaplaanile ega muutuks kukkumine liiga oluliseks. Soovitatakse mitte panna käsi peale kontrollimatult, mitte avaldada kontrollimatuid tunnistusi tervenemistest ning mitte pidada seda eestpalve vormi teistest õigemaks.

Kolmandaks tegeldakse koosolekute korra küsimustega ning öeldakse, et käsi võivad peale panna ainult volitatud isikud. Külalistele võib selle loa anda ainult kohaliku koguduse presbüteri ja nõukogu ühisel nõusolekul. Eestpalve võib toimuda ainult kõrvalruumis, mitte avalikult rahvahulga ees ja eestpalve korraldajad peaksid püüdma maha kukkumist ära hoida, palvetades põlvili, pingi või tooli peal istudes.

Neljandaks tuleb vältida selle nähtusega seotud konflikte koguduses ja säilitada üksmeelt. Lahkmeele külvajaid nii selle liikumise ülistajate kui ka kriitikute seast ei tohi lasta kõnelda koguduses. Kui kogudus pole suuteline neid probleeme ise lahendada, siis kutsutagu appi mõni presbüterite nõukogu liige.

Viiendaks rõhutatakse, et kukkumisliikumine ei tohi saada erinevatel seisukohtadel olevate koguduste rindejooneks. Tekkinud lõhesid ei tohi kuidagi suurendada, vaid tuleb püüelda leppimisele. Koguduste vastutavatel töötajatel soovitatakse korraldada sellekohaseid nõupidamisi, et süvendada üksmeelt. Soovitav oleks ka see, et taoliste nõupidamistele kaasataks presbüterite nõukogu liikmeid (EKB Vanempresbüter 1978).

Ringkirja toon on seejuures suhteliselt neutraalne, mitte hukkamõistev ning näeb peamise ülesandena tagada koguduste ühtsus, mitte ajada juuksekarva lõhki dogmaatiliste vaidluste pärast. Siiski võib sellest välja lugeda kartust, et „kukkumisliikumine“ võib hakata tõsiselt ohustama EKB Liidu ühtsust.

Vastuseks ringkirja kavandile teeb Udo Veevo mõningad märkused ja ettepanekud. Ta kirjutab, et kirjast jääb mulje, nagu palvetatakse alati puudutades inimesi „sõrmeotstega“,

kuid see pole nii. Seda kommentaari võeti ringkirja lõppvariandis ka arvesse. Samuti toonitab Veevo, et eestpalve ajal ei kuku kõik inimesed selili. Mõni kukub külje peale, mõni aga silmili. Veevo hinnangul esineb kukkumist üldse ainult 20-30% inimestest, kes tulevad eestpalvele. Ka arvustab Veevo kolmandat punkti, mille järgi antakse kogudusele õigus otsustada, kellel lubada inimestele käsi peale panna ja kellel mitte. Seda nimetab ta ebapiibellikuks ja pakub välja veidi leebema sõnastuse kui esialgses variandis (Veevo 1978). Ringkirja lõppvariandist on siiski näha, et Veevo ettepanekut selles osas arvestatud ei ole.

Ringkirja koostajad olid oma suhtumise kujundamisel mõjutatud Dennis ja Rita Benneti artiklist *Kukkumine väe alla...on see põhjendatud kogemus?*. Selle artikli autorid olid karismaatilise uuendusliikumise esindajad USA-st. Dennis Bennet oli sel ajal Püha Luuka Episkopaalkiriku õpetaja Seattle's. Artikkel ise saadeti tõlgituna laiali ka kohalikele EKB Liidu pastoritele. See on samuti kukkumist soosivas, kuid mõõdukas toonis kirjutatud. Kukkumises näeb Bennet Jumala au mõju, aga hoiatab selle eest, et inimesed seda valel ajal ja vales kohas ei teeks (Bennet 1978).

Peeter Püssim tõdeb, et mittekiriklikust taustast tulnud noortel oli raske mõista, miks need, kes olid aastakümneid usklikud olnud, tõrkusid Püha Vaimuga ristimise ja tervenemise vastu. Loomulikult püüdsid noored ja innukad *Effataa* liikmed neid „pöörama hakata“. Neile tundus, et peab neid vanemaid usklikke õpetama, sest nad pole tõeliselt Püha Vaimu kogunud. See tekitas loomulikult viimastes paksu verd. Tagajärjeks oli eraldumine. Mingit oma kogudust ei tahetud luua, aga hoiti siiski rohkem omaette. Palvegrupp, kus Püssim ise käis, oligi kogudusest rohkem kui aasta aega eemal. Selle liidriks oli Ilmar Kesa oma naisega ning kohal käisid mitmed Olevistes tuntud inimesed nagu Olav Maran (kes küll varsti sellest grupist lahkus) ja perekond Kranigid. Hiljem hakkas Püssim aru saama, et ka see pole õige. Palvegrupis hakkasid asjad viltu minema ning tekkisid konfliktid. Samuti tundus, et need tunnetused, mida liidrid said, muutusid kummalisteks. Püssim tunnistab, et mitmetes probleemides olid nad ise süüdi, sest olid liiga noored ja rohelised (Püssim 2006).

- Muusika.

Sellel pinnal tekisid vastuolud veel enne vaimuilminguid ja tervenemisi. Kuna noored tahtsid hakata kasutama trumme, lavavalgustust jne ning tegema noortepärasemat muusikat, siis tekkisid sellest konfliktid koguduses.

Anonüümses ringkirjas nimetatakse mõningaid laule „massipsühhoosi tekitavateks“ ning kritiseeritakse ka helitehnilist praaki (*Noorteliikumise probleem i. a.*).

Vabariiklik Noortenõukogu tegeleb muusika küsimustega oma kirjas Vabariiklikule Muusikanõukogule. Selles kirjas räägitakse ajast, *mil detsibellid asendasid võimeid ning vaimustus musitseerimisest jättis tahaplaanile vaimulikud taotlused*. Mainitakse, et see olukord põhjustas õigustatud opositsiooni vanema generatsiooni seas, kuid samas tunnustatakse selle meetodi evangeelset aspekti. Noorte muusikalises tegevuses nähakse püüdu teha tasa seda, mis koguduste evangeelses töös aastatega on kaotsi läinud. Samuti tunnistatakse, et nüüdseks (1980. aastal) on olukord muutunud. Tähelepanu pööratakse muusika vaimulikule küljele ning ka sellele, et vanem põlvkond on muusika suhtes leplikumaks muutunud. Diskussioon muusikast on muutunud rahulikumaks ja asjalikumaks. Kahetsetakse seda, et liiga palju aega ja energiat on kulunud kriitikale. Tunnistatakse noorte siirast püüdu sellise muusika kaudu väljendada oma armastust Jumala vastu ning tehakse rida ettepanekuid:

- *Evangeelsete laulude tekst peab olema esiplaanil. See peab olema mõistetav. Mitte teha muusikat ainult musitseerimise tahtest.*
- *Muusika peab olema originaal-looming, mitte maailma muusikast otseselt üle võetud. Ta peab vastama tekstile ja sõnumi vaimulikule iseloomule.*
- *Muusika peab avama inimesi Jumala Sõnale ja neid mitte ainult emotsionaalselt üles krüvima.*
- *Muusikagrupp peab teadlikult hoiduma show-elementidest ja mitte siduma noori nende abil.*
- *Muusikagrupp ei tohi eralduda kohaliku koguduse noortest. Ta peab oma väljaastumisi planeerima nii, et jääks võimalus kaastöök noortegrupiga.*
- *Musitseerimisel koguduse ees jälgigu grupp vanade tundeid. Tuleb olla valmis loobuma kasvõi näiteks löökpillidest.*
- *Grupiliikmete elu peab vastama Piiblile ja olema Püha Vaimu valitsuse all tunnistuseks Jeesusest Kristusest (Vabariiklik Noortenõukogu 1980).*

Need ettepanekud annavad üsna hea ülevaate probleemidest ja tülidest, aga ka lepitustahetest, mis olid seotud ka *Effataa* töö muusikalise küljega. Ingmar Kurg, kes selle kirja koostas, meenutab, et see tekitas mitmetes baptisti vendades kahtlust, et ta püüab selle kaudu noorte tegevust õigustada. Seda ta tegelikult püüdis (Kurg 2006).

Loomulikult polnud need ainsad tüliküsimused. Lisaks ülalnimetatud etteheidetele mainitakse anonüümses ringkirjas negatiivses kontekstis ka seda, et *Effataa* õhtutel ei jutlustata kantslist, vaid altariruumi eest ning et mõnikord ei kasutata Piiblit jutluse aluseks. Piiblit tsiteeritakse sageli peast, kuid vahel tehakse seejuures vigu. Mõned uurivad ka apokrüüfset kirjandust ja kirikuisade teoseid. Ka noorte välimus saab oma osa kriitikast. Noored riietuvad kõrge kaelusega kampsunitesse ja teksapükstesse ning tütarlapsed esinevat pükstes. Paljud noormehed kandvat ka pikki juukseid (*Noorteliikumise probleem i. a.*). Ivi Rang meenutab, et keegi Oleviste mees hakanud teda kõva häälega uskmatute inimeste juuresolekul noomima selle ees, et tal oli viigipüksid jalas (Rang 2006).

Negatiivse nähtusena tuuakse välja ka see, et noored alahindavad või isegi eitavad koguduse tähtsust ning libisevad ära kogudusest. Need, kes selle liikumisega liituvad, ei tulevat koguduse juurde, vaid hoopis eralduvat sellest. Põhilise süüdlasena mainitakse selles kontekstis Teedy Tüüri. Sellises õhkkonnas pöördunud olevat väga raske juhtida koguduse juurde. *Effataa* liikumise noored pidavat ennast teistest paremaks ning võtvat vähe osa piiblitundidest. Ka noorte evangeliseerimine ja tunnistused olevat neil koosolekutel mõnikord väga naiivsed ja eemaletõukavad. Ka mainitakse, et see liikumine on negatiivses mõttes iseseisev ning ei allu hästi koguduse distsipliinile. Noored olevat liigselt emotsionaalsed ja otsivat ekstaasi

Ainsa positiivse küljena toob ringkirja autor välja noorte aktiivsuse ja innukuse evangeelses töös ja uute õnnistuste taotlemises. Selles on neil autori sõnul edu. Võrreldes paljude teistega on nende aktiivsus silmapaistev. Samas mainib autor ka seda, et kuna selle liikumise vili on veel toores, siis on raske midagi otsustada.

Ringkirja autor tunneb muret noorte pärast ja pakub välja kolmepunktilise lahenduse probleemile: on tarvis kantslist selgitada selle liikumisega seotud probleeme, liikumise juhte on tarvis suunata isiklike kontaktide abil ning palvetada liikumise pärast saavutades selle juhtidega ühise palveosaduse (*Noorteliikumise probleem i. a.*).

Peale konfessionaalsest kuuluvusest tingitud tüliküsimuste ja õpetuslike eriarvamuste oli tegemist ka isiksuste pinnal tekkinud probleemidega.

Rein Uuemõis toonitas seejuures ikka, et kui ka keegi selle töö eestvedajatesse kriitiliselt suhtub, siis ei tohi neile vastata samaga (Püssim 2006).

Genaadi Pentikäinen ütleb, et kogu *Effataa* liikumises oligi mitmeid asju, mida pidi kritiseerima. Ükski liikumine ei tohi olla kriitikavaba. Selle kriitika „ohvrid“ näevad loomulikult arvustajaid pahatahtlikena (Pentikäinen a 2006).

4.3. Konfliktid *Effataa* töötegijate seas

Haljand Uuemõis meenutab, et 1970. aastate alguses valitses selle liikumise töötegijate vahel tohutu üksmeel. Samas ei kestnud see üksmeel kogu liikumise aja vältel, vaid hakkas pragunema (Uuemõis a 2005). Siiski peab ütlema, et *Effataa* töötegijate põhituumik oli suhteliselt üksmeelne kuni venekeelse töö lõpetamiseni ning lahknevused tekkisid suuremalt jaolt siiski alles pärast ärkamise haripunkti möödumist. Nii Rein kui ka Haljand Uuemõis toonitavad seda, et konfliktide osa ärkamises oli marginaalne. Üksmeele pragunemise põhjuseid oli mitmeid, kuid üldistades võiks need jaotada isiklikeks ja õpetuslikeks probleemideks.

- Isiklike probleemide seas võib nimetada isiksustevahelisi konflikte, visioonide erinevust, võimuvõitlust, generatsioonidevahelisi erimeelsusi, aga ka lihtsalt väsimust ja tüdimust, mida tingis kurnav töö.

Ilmar Kesa, kes oli palveäratuse ja ansambliõhtute ajal selles töös kaasa aidanud, jäi hiljem sellest eemale. Haljand Uuemõis meenutab konflikti, mis tekkis tema ja Kesa vahel seoses ansambliõhtute korraldamisega. Nimelt öelnud Kesa, et *Teie tehke üks õhtu ja meie, kes me oleme Püha Vaimuga ristitud, teeme teise*. Sel ajal toimusid ansambliõhtud kaks korda kuus. Selles tajus Haljand halvasti varjatud vaimulikku uhkust. Teatud grupp arvas, et teistel pole eriti väge (Uuemõis a 2006). Nagu varem mainitud, moodustuski hiljem selle töö aktivistide hulgast grupp, mis eraldus ning hakkas korraldama oma „kodu koosolekuid“.

Teedy Tüür oli üks inimesi, kes „kukkumislikumise“ ajal *Effataa* tööst eemaldus ning mitmete inimeste hinnangul selle suhtes kriitilise hoiaku võttis. Tüüri puhul oli peamiseks tüliõunaks tema väga teravad väljaütlemised. Pentikäinen ütleb, et teda oli väga huvitav kuulata, kuid et ta *suskas pea igas oma jutluses kellelegi ära*. Inimesed

hoidsid tema jutlust kuulates hinge kinni kartuses, et Tüür kellelegi „ära suskab“ ning reeglina ta seda ka tegi. Pentikäineni arvates kasutas Tüür oma sõnumi õigsuse kinnituseks ära teiste eksimusi (Pentikäinen a 2006).

Anne Leivalt, kes tol ajal kuulus Oleviste noortegruppi, meenutab et isegi mõned *Effataa* töö liidrid olevat hoiatanud, et Tüüril on vale vaim ning keelanud tema koosolekutele minna. Sageli ei kuuletunud noored sellistele keeldudele (Leivalt 2006).

Samuti tekitas probleeme Teedy Tüüri eklesioloogia. Tema jaoks oli primaarne osaduskond, mitte kirik kui tervik. Tema elus oli perioode, mil ta suhtus väga kriitiliselt kõigesse kiriklikku ükskõik millises vormis. Ta ignoreeris sageli teisi kiriklikke autoriteete või vastandus neile avalikult. Polnud haruldased korrad, kus Tüür arvustas kantslist nimeliselt teisi jutlustajaid (kaasaarvatud enne teda kõnelenud jutlustajaid). Heigo Ritsbek ütleb, et Tüüri tegevuse tõttu vaksineeriti Mere puiestee (metodisti) noored kohe alguses kiriku kui sellise vastu (Ritsbek a 2006).

Peeter Püssim tunnustab samuti Tüüri väga karismaatilise ja autoriteetse liidrina, kuid ütleb, et Tüür oli „solist“ kes ei suutnud teha koostööd teistega. Seetõttu ei näe ta ka Tüüri rolli *Effataa* ärkamises eriti suurena (Püssim 2006).

Enno Tuulik Hiiumaalt tegutses *Effataa* töös aktiivselt „vene ärkamise“ ajal, kuid hiljem jäi samuti sellest tööst eemale. Teiste *Effataa* töötajate arvates tekkis tal mingi tõrge selle suhtes. Mõned *Effataa* töötajad näevad ka selles Teedy Tüüri mõju. Samas kuulutasid Tüür ja Tuulik koos evangeeliumi paljudes NSV Liidu vabariikides ka pärast Oleviste venekeelse töö lõppu.

Jaanus Meriküll oli pikka aega Rein Uuemõisa parem käsi *Effataa* töös, kuid nende vahel hakkasid tekkima hõõrumised. Meriküll hakkas palju Venemaal, Valgevenes, Ukrainas, Gruusias, Armeenias ja mujal jutlustamas käima ning seal leidsid aset suured imed ja tervenemised. Teda ja tema kaaslasi võeti seal vastu suure lugupidamisega. Kohalikud *Effataa* eestvedajad aga püüdsid piirduda Eestimaaga. Haljand Uuemõis ütleb, et Meriküllil kujunes välja *uhkuse ja rivaalitsemise vaim* ning et Meriküll olevat soovinud esile tõsta oma vaimulikkust. Haljandi sõnul tahtis Meriküll ise liidriks saada. Ta olevat arvanud, et Rein räägib koosolekud surnuks ning pidanud ennast tõeliseks evangelistiks (Uuemõis a 2006). Niinemäe sõnul arvas Meriküll, et Oleviste kogudus ei toeta ega tunnusta tema evangeelseid jõupingutusi piisavalt (Niinemägi 2006).

Ilmselt oli erinevus siinsete koosolekute ja mujal peetud koosolekute vahel suurim just siis, kui Olevistes venekeelne töö oli juba ära keelatud ja kogu ärkamine allamäge minemas. Siin enam suuri imesid ei juhtunud, kuid Meriküllil välisreisidel sündisid võimsad imed ikka edasi. See tekitas ebameeldiva võrdlusmomendi. Rein Uuemõis meenutab, et Meriküllil olevat süüdistanud kohalikke, et siin ei sünni nii suuri imesid nagu tema välisreisidel.

Haljand soovitas Reinul sellele asjale järsk lõpp teha ning saata Meriküllil ära. Rein ei kiirustanud seda otsust tegema. Hiljem läkski Meriküllil ära, aga ilma, et teda oleks välja visatud või tööst kõrvaldatud, ja asutas iseseisva Hosianna koguduse. See oli aga alles pärast ärkamise haripunkti möödumist.

Samuti tekitas *Effataa* juhtide silmis tüli üks nähtus, mis sageli Meriküllil jutlustamise ajal aset leidis. Nimelt hakkas Meriküllil tihti jutluse või palve ajal jalg tugevalt värisema. Mõnikord värises Meriküllil jalg nii tugevalt, et sellest kogu lava rappuma hakkas ja mikrofonid statiivi jala sisse kukkusid. See tekitas küsimusi ka teistes *Effataa* tööga seotud inimestes. Rein pakkus talle välja võimaluse palvetada, et Jumal selle temalt ära võtaks, kuid Meriküllil keeldus sellest ning ütles, et see on Püha Vaimu töö (Uuemõis b 2005).

Teiselt poolt ütleb Anne Leivalt, et Meriküllil kasutati kogu aeg, aga samas kiusati ka kogu aeg taga. Paljude noorte seas oli ta mõjukas liider. Mõned noored ei tahtnud Rein Uuemõisa „moraliseerivate jutluste“ pärast kuulata, aga Meriküllil jutlused Jumala väest ja armastusest neile meeldisid. Ta ütleb, et kõik süüdistused uhkuses on ekslikud. Leivalt tunnistab, et Reinul oli siiski tol ajal oma „fännklubi“ ka noorte seas (Leivalt 2006).

Genaadi Pentikäinen meenutab, et alguses oli Meriküllil olnud väga alandlik, kuid ilmselt põhjustas temas kui noores ja innukas usklikus eriline edu haigete pärast palvetamisel teatud „lastehaiguse“. Edu lõi pähe (Pentikäinen a 2006). Väga paljud endised *Effataa* töötajad on maininud seda, et Meriküllil läks Venemaal käimise tõttu uhkeks ja tahtis ka siinses töös „tipp olla“ (Laurik 2006). Henno Hundi väitel oli Meriküllil juures suurimaks probleemiks eneseteostuse vajadus (Hunt 2006). Samas tunnistavad paljud ka seda, et Meriküllil elu muutis pingeliseks ka keeruline olukord tema perekonnas.

Tüli tekitas ka see, et kui Meriküllil välisreisidel kuulutama käis, siis pidid kohalikud *Effataa* töö juhid ja Oleviste juhid üldiselt KGB-le tema eest aru andma. Oleviste

kogudus sai sageli KGB kaudu tagasisidet Merikülli reisidest üle kogu NSV Liidu. *Meriküll, oma evangelisti visiooniga, läks vaatamata hinnale, mida teised pidid maksma*, ütleb Niinemägi selle kohta (Niinemägi 2006). See tekitas loomulikult paksu verd, sest Meriküll niiöelda „tekitas probleeme“ ja teised said selle eest võimudelt nahutada. Ei saa siiski mainimata jätta, et ka Meriküllil ennast kimbutas KGB väga sageli.

Jaanus Meriküll enda selgitusi ei õnnestunud käesoleva diplomitöö autoril saada, sest ta keeldus intervjuud andmast.

Jaan Bärenson nimetab ühe *Effataa* liikumise siseste pingete allikana Rein Uuemõisa suhtumist oma kaastöölisesse. Reinul olevat välja kujunenud mõned „lemmiklapsed“, kes tema soosingu osalisteks said. Ta ütleb, et noortega ei tegeldud piisavalt ning samas ei tahtnud liidrid ka noori „üle pea kasvada lasta“ (Bärenson 2005). Riho Saard, endise *Effataa* töötajana, süüdistab Rein Uuemõisa selles, et too ei osanud oma töötajaid hoida ning suhtus hoolimatult neisse, kes olid tööst eemale jäänud. Talle jäi mulje, et mõningatest „probleemaatilistest lammastest“ tahetigi lahti saada. Tema sõnul tõstis Rein esile neid, kes talle parajasti lähedased olid. Mingil ajal oli Saard selleks, siis aga Meriküll, Pentikäinen või Niinemägi. Tema sõnul oli Reinule tähtis andumuse küsimus. Rein olevat isegi kord lausa kantslist välja öelnud, et tal on olnud palju sõpru, kuid et nad kõik on olnud truudusetud (Saard a 2006).

Loomulikult tuleb selliste süüdistuste juures arvestada inimeste subjektiivsust nende hinnangutes ja tõlgitsustes ning ka seda, et need on reeglina mitukümmend aastat hiljem antud ja kindlasti pole vabad praegustest eelarvamustest.

Udo Veevo ja Teedy Tüür ei saanud samuti omavahel eriti hästi läbi, kuigi mõlemad olid Hiiumaa mehed. Tüür olevat Veevo kohta öelnud, et sellest mehest oleks võinud saada suur jumalamees, aga ei saanud (Saard a 2006). Suured isiksused ei saa sageli omavahel hästi koos töötada.

Aleksander Popov oli väga aktiivne *Effataa* töö eestvedaja Olevistes ja ka tulihingeline evangelist, kes reisis kuulutades üle kogu endise NSV Liidu. Samas piirdus tema tegevus *Effataa* koosolekutel inimeste eest palvetamisega, sest jutlustada tal ei lastud. Popov ise tajus selles vaimulikku kadedust (Kraut 2006). Hiljem, kui Popov lahutatud naise, Lea Kraut'iga abiellus (1986. aastal), ei tulnud Olevistes jutlustamine enam üldse kõne alla.

Teatud ringkondades oli levinud jutt nn „Eelija mantli“ pärimisest. Selle all peeti silmas seda, kellest saab Rein Uuemõisa järglane. Samas ei teadnud suurem osa selle töö juhtidest sellest jutust midagi. See teema oli pigem noorte ja kõrvaltvaatajate seas levinud.

- Õpetuslike tüliküsimuste seas olid esikohal tervenemise ja Püha Vaimuga ristimisega seotud küsimused. Mõned ei saanud nõustuda Püha Vaimuga ristimise ja tervenemise rõhutamisega sellisel määral nagu *Effataa* juhid seda tegid. Ei usutud, et kõik peaksid rääkima keeltes ning et kõik haiged peaksid terveks saama. Samuti oli tegemist mõningate vaimulike liialdustega, mis löid lõhe entusiastide ja *Effataa* töö juhtide vahele.

Üks *Effataa* tööga mingil määral seotud inimene, Heino Ploomipuu, kuulutas ette, et 10. juulil 1976 tabab Tallinna linna hiidlaine ning hävitab selle. Ta leidis enesele ka mitmeid mõttekaaslasi, kes seda uskuma jäid. See grupp hakkas innukalt oma ideesid levitama ning tekitas tõsise konflikti *Effataa* töö juhtidega. Rein Uuemõisa hoiatasid need entusiastid ning küsisid, kas viimane võtab vastutuse kõigi nende inimeste surma eest oma hinge peale. Rein Uuemõis ei uskunud seda ettekuulutust ning keeldus sellega kaasa minemast. Sellel valeprohveteeringul oli tohutult laastav mõju mitmetele noorematele usklikele (Uuemõis a 2006).

Killustumise vaimsuse kandjaiks olid reeglina just kodugrupid, kus levitati kohati teistsugust õpetust ja vaimsust kui *Effataa* liidrite juures. Kodugrupid läksid mõnikord vaimulikus mõttes oma teed ning ei Rein Uuemõis ega ükski teine *Effataa* liider saanud neid juhtida (Niinemägi 2006).

Abielupaar Tugi oli selle liikumises alguses aktiivselt tegutsenud, kuid hiljem eemaldus sellest (Leivalt 2006). Nende kodugruppi on tagantjärele nimetatud ka „lihasuretajateks“ (Ritsbek a 2005), sest seal valitses eriti range vaimsus.

Effataa töö eestvedajad pidasid liigset ringiliikumist ohtlikuks. See puudutas eriti noori. Noored käisid metodistide koosolekutel, teistes kodugruppides jne. Neid nimetati mõnikord nende sõnakuulmatuse ja ringi liikumise tõttu „rändavateks neerudeks Kristuse ihus“. Kuna kodugrupid olid rangelt elukohajärgsed, siis polnud inimestel palju valikuvabadust ning seegi tekitas pingeid. Ranged piirangud tekitasid isepäistes noortes mässumeelsust (Leivalt 2006).

Peeter Valk, kes oli varem olnud *Effataa* initsiatiivgrupis, eemaldus sellest tööst juba 1976. aastal. Haljand Uuemõis meenutab, et Valgul tekkis mingil ajal tõrge selle töö suhtes ning, et ta eemaldus sellest. Varasemat südameosadust selle liikumise eestvedajatega enam polnud. Haljand Uuemõis näeb selles omaaegse EKB Liidu vanempresbüteri Robert Võsu mõju. Selle tagajärjel hakkas Valk traditsioonilisemat baptistlikku õpetust järgima (Uuemõis a 2005). Mingit skandaali tema lahkumisega seoses siiski polnud (Pentikäinen a 2006).

Valk ise ütleb, et algusaegadel (enne 1976. aastat, kui ta Loksale pastoriks läks) polnud liikumises erilisi tülisid. Kui eriarvamusi ka oli, siis pisiasjades. Kui „läänetuuled“ puhuma hakkasid, siis see mõnevõrra muutus (Valk 2006).

Bärensoni väitel kapseldus *Effataa* liikumine lõpus (Bärenson 2005).

5. *Sela* liikumine ja selle seosed *Effataa* ärkamisega

Sela liikumine sai alguse Tallinna metodisti koguduses. *Sela* ansambel formeeriti ametlikult 1968. aastal ning sellega seotud noorteliikumine saavutas haripunkti 70-ndate alguses. Noorte idee oli asutada gospelkoor. Selleks katsetati kõike, mida välismaalt saadud lintide pealt kuuldi. Ansambel hakkas esinema neljapäevaõhtustel noorteteenistustel ning see tõmbas ligi väga palju rahvast. *Sela* õhtutel oli Mere puiestee kirik nii rahvast täis, et inimesed kuulasid koosolekuid isegi akende taga. Igal neljapäeval oli kohal umbes 400 inimest. Kuigi neid nimetati noortekoosolekuteks, oli esialgu suurem osa kohalviibijatest vanemad naisterahvad. Seetõttu tekkis ka konflikte noortega. Ülle Ritsbek meenutab juhtumit, kus keegi vanem naisterahvas vihastas noorte peale, et need nende kohad kirikus ära võtavad ja karjus nende peale: *Mis te siit tahate, minge hoopis kinno!* (Ritsbek b 2005).

Seega oli kirikuinimeste seas ka kohati väiklust noorte „karvaste ja suleliste“ suhtes. Kuigi vanematel inimestel soovitati *Sela* õhtutele mitte tulla, tegid paljud seda ikkagi. Ka Rein ja Haljand Uuemõis ning paljud *Effataa* tööga seotud inimesed käisid regulaarselt *Sela* õhtuid külastamas. Hiljem, kui *Effataa* töö hakkas rohkem aega nõudma, jäid kontaktid harvemaks (Püssim 2006). *Effataa* tööga seotud noored käisid metodistidega tihedalt läbi. Osaleti nii *Sela* õhtutel kui ka kodukoosolekutel. Jaanus Kärneri (hiljem, USA-sse kolides muutis oma nime Jon Karneriks) kodu oli üks populaarsemaid kogunemiskohti. *Sela* liikumise üks peamisi eestvedajaid oligi Jaanus Kärner, kes hakkas alguses ansambelis trummariks. Heigo Ritsbek peab aga liikumise ideoloogiliseks liidriks Teedy Tüüri (Ritsbek a 2005). Teda käisid ka paljud Oleviste noored huviga kuulamas (Rang 2006). Herbert Murd, kes oli samuti üks *Sela* liikumise

liidritest, käis ka väljaspool Eestit jutlustamas. Läti ja Ukrainaga olid *Sela* liikumisel tihedad kontaktid.

Kõik *Sela* liikumisega seonduv ei toimunud mõistagi ainult Mere puiesteel. Ka usklikke kodudes korraldati palvekoosolekuid ning koguduse majas Apteegi tänaval nn „katakombikoosolekuid“ (Saluraid 2005).

Koosolekutele tuli ka palju noori tänavalt. Seda soodustas Mere puiestee kiriku asukoht kesklinnas. Ülo Niinemägi meenutab *Sela* õhtut, kus oli kohale tulnud ligi 150 hipit, et kuulata ansambli muusikat (Niinemägi 2005).

Sela koosolekutel käis inimesi paljudest kogudustest. Kuna sel ajal oli kristlikke koosolekuid vähe, siis käisid *Sela* inimesed *Effataa* õhtutel ja vastupidi. Heigo Ritsbeki väitel tundis näiteks Ülo Niinemägi end Mere puiestee kirikus sama koduselt kui Olevistes. Oleviste ja metodistide kontakte oli veelgi. Ülle Ritsbek tegutses samaaegselt Oleviste organistina ja mängis ka *Sela* ansambelis. Noored ei identifitseerinud ennast baptistide või metodistidena, vaid lihtsalt kristlastena (Saard a 2006).

Sela liikumisega seoses toimusid ka suured noorteüritused nagu Rahuralli, mida korraldas Heigo Ritsbek. Esimene Rahuralli toimus Audru luteri kirikus ning selle peakõnelejaks oli Teedy Tüür. 1978. aasta Rahurallile tuli isegi Vladivostokist hipisid kohale.

Nii nagu Oleviste koguduses, oli ka metodistide seas nelipühiliku taustaga usklikke, kes olid kuulunud Eelimi kogudusse Tallinnas. *Sela* liikumine tõmbas kaasa just eelkõige neid. Samas polnud aga paljud nelipühilased nõus *Sela* liikumise vormilise poolega. Nelipühilased õpetasid kolmeastmelist pühitsust: 1. Päästmine, 2. Pühitsus, 3. Püha Vaimuga ristimine. Seejuures ei olnud nende arvates võimalik saada kolmandat enne kui teine punkt oli hästi täidetud. *Sela* liikumise noored polnud nende arvates seda teinud.

Sela liikumine ei sulandunud metodisti kogudusega väga hästi. Jaanus Kärneri juhtimisstiili peeti sel ajal üsna kirikuvaenulikuks. Heigo Ritsbek oletab, et kui tol ajal oleks lubatud asutada nelipühi kirik, siis oleks suurem osa *Sela* liikumisest sinna üle läinud. Kuna *Sela* eestvedajad võtsid eeskuju USA „Jeesus-liikumisest“, mis oli kiriklike struktuuride suhtes üsna skeptiliselt meelestatud, siis kandus samasugune hoiak üle ka *Sela* liikumisse. Kiriku vastu oldi paljuski sellepärast, et kirik oli riigi

võimu all. Heigo Ritsbek püüdis olla *Sela* aktivistide ja metodisti kiriku vahel vahendajaks ja lepitajaks (Ritsbek a 2005).

Põhiline konflikt oli Jaanus Kärneri ja Olav Pärnametsa vahel, kuid 1977. aastal, kui tähistati metodisti kiriku 70. juubelit Eestis, siis vabandas Pärnamets avalikult Kärneri ees (Ritsbek a 2005).

Sela liikumise eestvedajad sattusid samamoodi KGB tagakiusamiste ohvriks. Jaanus Kärner sattus kahe tule vahele. Kui KGB nõudis, et Pärnamets Kärneri kirikust välja viskaks, siis viimane sellega siiski ei nõustunud (Pärnamets 2005). Murd arreteeriti kaks korda ning mõlemal korral pandi ta aastaks vangi. Kahjuks lõhkus see ära tema perekonna ja ka sidemed kogudusega. Ka Heigo Ritsbek sattus korduvalt ülekuulamistele. Neljakümnel korral keelduti talle viisat andmast metodisti kiriku konverentsidele (Elliot 1991).

Hiljem tekkis konflikt ka uuemate aktivistidega nagu Rein Mets, kes lõpuks kirikust välja visatigi. Metsa poolehoidjate grupp hakkas kogunema tema korteris ning hiljem kasvas sellest välja Elu Sõna liikumine. Metsa homoseksuaalsus oli paljudele juba sel ajal teada ning see loomulikult tekitas tõsiseid probleeme. KGB teadis sellest samuti.

Metodisti pastorid Aleksander Kuum ja Hugo Oengo toetasid *Sela* liikumist teatud määral, kuigi neile see muusika ei meeldinud. Nad arvasid, et kui inimesed selle kaudu usule tulevad, siis on see õige asi, ning muusika pole probleemiks. Oengo ise palvetas tihti kohale tulnud hipidega ning juhtis neid Jumala juurde. *Sela* õhtutel sai palju inimesi usklikuks. Polnud haruldane näha ühel õhtul 30 inimest Jeesuse juurde tulemas. Koosolekud tõmbasid ligi ka prominente. Laulja Marju Kuut sai ühel *Sela* õhtul usklikuks.

Metodistidel oli baptistidega võrreldes üks suur eelis. Nimelt oli mujal NSV Liidus metodisti kogudused kinni pandud, aga Eestis mitte. Tallinna metodisti kogudus oli seetõttu nn metodistide „esinduskirik“ kogu riigis, ning seetõttu oli neil ka palju kontakte läänemaailmaga. Baptistidel aga oli oma „esinduskirik“ kaugel Moskvas. Selle tõttu said metodistid läänest väga head helitehnikat jms. Mere puiesteel oli sel ajal nii hea ja uus helitehnika, et isegi Ivo Linna, Rein Rannap, Jaanus Nõgisto jt käisid seal seda vaatamas. Sellist tehnikat polnud kusagil mujal. *Sela* õhtud olid seetõttu omamoodi kultuurišokiks inimestele (Pentikäinen a 2006). *Sela* muusika oli nii uuenduslik, et kogu Põhja-Euroopas polnud sellist kristlikku *rock*-muusikat tegevat ansamblit. Suureks

eeskujuks oli *Selale* ansambel Living Sound USA-st. *Sela* suurprojekt oli 1978. aasta detsembris toimunud muusikal *Living Water* (Saluraid 2005). *Sela* eeskujul tekkisid paljude koguduste juurde noorteansamblid, mis viljelesid tänapäevast gospelmuusikat (Kurg 2004).

Analüüsid *Sela* õhtuid ütleb Hugo Valma, et läks esimest korda koosolekule eelarvamusliku suhtumisega. Ta mainib tunnustavalt *Sela* ansambli 11 liikme *samameelsust*, mis lõi hea kontakti ja mõistmise inimeste vahel. Ta lisab, et esinejatest oli selgelt näha, et nad olid tõeliselt osaduses Jumalaga ning et nad püüavad anda oma parimat, mitte midagi võõrast. Talle avaldas muljet *Sela* kõrgetasemeline meelsus ja ka muusika. Ta võrdleb 150. Psalmi ja *Sela* ansamblit ning leiab, et nii nagu psalmist, rääkides erinevate instrumentide kasutamisest Jumala ülistamisel, teeb ka *Sela* ansambel. Samuti avaldasid talle väga sügavat muljet *Sela* liikmete tunnistused ning inimeste pöördumine selle järel. Valma nendib kahetsusega, et paljud selles samas kirikus ei näi seda mõistvat (Valma 1975).

1974-1976 aastad olid *Sela* liikumises murrangulise tähtsusega. Liikumine oli olukorras, kus see oleks võinud kas plahvatuslikult edasi minna või kirikust lahku lüüa. Kuna Oleviste koguduses oli samal ajal vaimulik potentsiaal valmis, siis pöördus alanud äratusliikumine sinna. Oli ka inimesi, kes läksid ära õigeusu ja katoliku kirikusse. Karismaatilistes ringkondades öeldi selle kohta, et *Jumala laegas on Mere puiesteelt Olevistesse läinud*. Paljud *Sela* liikumisega seotud noored läksid Olevistesse üle pigem sealsete soodsate olude tõttu: neil oli oma kirikuhoone, mida metodistidel Mere puiesteel polnud, suurem koguduse toetus ja rohkem töötajaid (Saluraid 2005).

Aastal 1976 tegi üks *Sela* vaimulikest liidritest, Herbert Murd küsitluse, milles ta avastas, et 40% Oleviste koguduse mittekirikliku taustaga noortest pöördusid tegelikult Mere puiestee metodisti kirikus. Seega *produtseeris Mere puiestee kristlasi Oleviste jaoks* (Ritsbek a 2005). Seda eelkõige just *Sela* noorteliikumise kaudu. Ka Herbert Murd ise tegutses pärast metodisti kirikust lahkumist mõnda aega Olevistes.

Mitmed rahulolematud usklikud tulid aga ka Olevistest üle metodisti kirikusse. Näiteks küsis *Effataa* koori juht Tarmo Vardja Herbert Murd'i käest, kas äkki peaks temagi metodisti kirikusse üle tulema (*ibid*).

Hiljem tuli noorteliikumine Rein Metsa eestvedamisel mõneks ajaks Mere puiesteele tagasi (Norak 2005).

Sela koosolekutel leidsid aset sarnased vaimuilmingud nagu *Effataa* õhtutel. Võõrastes keeltes rääkimine ja „Vaimus kukkumine“ jms olid sagedased nähtused ka selles liikumises, kuid peamine erinevus *Effataa* ja *Sela* vahel oli esimese suurem rõhk tervenemise teemal. See on ka seletatav, sest *Sela* oli eelkõige noorteliikumine ja kuna noori tervisehäädad nii sageli ei kimbuta, siis polnud ka sellel *Sela* liikumises nii tähtsat osa kui *Effataa* liikumises.

Samuti oli erinev muusikaline külg. *Effataa* oli eelkõige ülistuskoor, kuid *Sela* oli rock-ansambel. Oleviste koguduse baptistlik osa oli rock-muusika suhtes vaenulikumalt meelestatud kui metodistid, ning seetõttu oli metodisti kirik *Sela*-taolise liikumise jaoks ilmselt ainuvõimalik koht tol ajal. Samas olid laulud väga hea evangeelse sisuga. *Sela* ansambel pani rohkem rõhku muusikalisele professionaalsusele, samas kui *Effataas* rõhutati pigem vaimulikku aspekti. Rein Uuemõis ei lubanud *Effataal* selles mõttes prioriteete nihutada (Metsala 2005).

Sõnaline osa oli *Sela* õhtutel samuti tähtis. Kui *Effataa* õhtutel oli sageli lihtsaid või isegi lihtsameelseid tunnistusi, siis *Sela* õhtutel seda enamasti ei juhtunud. *Sela* sõnaline osa oli rohkem filosoofilise ja intellektuaalse suunaga ning kogu õhtu toimus kindla programmi järgi. See tõmbas ligi ka rohkem intellektuaalseid inimesi. Teiste hulgas nt Herbert Murd oli väga sõnaosav noormees ning tema jutlused olid huvitavad.

Suur erinevus *Sela* ja *Effataa* vahel oli see, et *Sela* õhtud toimusid neljapäeviti. Seetõttu keskendus see liikumine põhiliselt Tallinna linnale, samas kui laupäevastele *Effataa* õhtutele said inimesed ka paljudest kaugematest kohtadest tulla. *Effataa* õhtud olid omamoodi Eesti kristlaskonna suured kokkutulekud. Samas reisis ka *Sela* ansambel palju Eestis ringi.

Heigo Ritsbek ütleb, et *Effataa* järeltöö vastpöördujatega oli Oleviste-keskne, aga *Sela* oma oli *Sela*-keskne. Need kes sellega ei haakunud, ei jäänud reeglina ka kirikusse püsima (Ritsbek a 2005). Samas võib öelda, et ka *Effataa* liikumist süüdistati selles, et see töö pole kogudusekeskne, vaid *Effataa*-keskne.

Ülle Ritsbeki hinnangul oli *Effataa* ja *Sela* põhiline omavaheline seos mõlema liikumise karismaatiline sisu. See karismaatiline liikumine jõudis sealt üle kogu NSV Liidu.

Sela töö oli mitmes mõttes raskem kui *Effataa* oma, sest *Sela* oli teerajaja. See liikumine oli revolutsioon Eesti kirikumaaailmas. Isegi paljud *Effataa* liidrid vaatasid *Sela* peale võõristavalt ning pidasid seda muusikalises mõttes liiga ekstreemseks.

Isegi *Effataa* koori juht Tarmo Vardja nimetab *Sela* muusikat *liiga agressiivseks* (Vardja b 2005).

Kokkuvõtteks võib öelda, et *Effataa* ja *Sela* liikumise peamiseks sarnasusteks olid nende mõlema karismaatiline sisu ja rõhk noortetööl ning peamiseks seoseks liikumiste vahel nende eestvedajate ning töötajate omavahelised kontaktid. Need kaks olid tol ajal peamised ärkamisekolded Eesti NSV-s.

6. *Effataa* ärkamisega seotud noortetöö

Oleviste koguduses oli *Effataa* ärkamise ajal kolm mõjukamat noorterühmitust: baptistliku taustaga noortekoor, mis loodi 1968. aastal, Konsiili nimeline väike, kuid aktiivne noortegrupp ja *Effataa* koor.

Noortekoori vaimulik juht *Effataa* ärkamise ajal oli 1975. aastal Olevistesse tulnud Ingmar Kurg. Noortekoor oli ilmselt üldse kõige esimene sel kombel organiseeritud noortetöö Eestis NSV Liidu ajal ning seega eeskujuks paljudele teistele. Noortekooril oli pühapäeva õhtul pärast jumalateenistust lauluharjutus. Sellele eelnes õpetuslik-teoloogiline osa, mida viis läbi Osvald Tärk. Näiteks on Tärki raamatu *Markuse evangeeliumi seletus* esmane materjal pärit nendel koosolekutelt. Ka noored ise tegid teoloogilisi ettekandeid. Koosolekutel oli ka küsimuste-vastuste aeg, jagati vaimulikke kogemusi ning vahetati infot korraldati piibliviktoriine jms (Bärenson 2005). Noortekoori muusikaline juht Vilgo Linask ning koori keskelt võrsunud uued koorijuhid kasutasid uudset repertuaari klassikalisest muusikast kuni neegrispieliteadliseni (Kurg 2006). Karismaatiline liikumine noortekooris kõlapinda ei leidnud (*Noorteliikumise probleem* i. a.). Samas olid Tarmo Vardja ja Aune Kaljapulk enne *Effataa* tööd olnud noortekoori aktiivsed liikmed.

Konsiili algatajaks oli Indrek Luide, kuid kaudselt oli selle rajamise idee taga ka Oskar Olvik. Kui Indrek Luide tema juurde läks ja küsis, et mida tema mõne kaaslasega võiks koguduses teha, siis soovitas Olvik alustada noortetöö organiseerimist. 1973. aastal korraldati Raikkülas esimene laager ning hiljem tekkiski sellest initsiatiivgrupist Konsiil (Luide 2005). Peale Indrek Luide kuulusid Konsiili veel Helari Puu, Mart Rannut, Enn Palmik, Joel Roos ning Mati ja Jaan Bärenson. Kõik Konsiili liikmed olid pärit usklikest

kodudest (Pilli ja Valk 2005). *Effataa* töös Kõnisiil otseselt ei osalenud, aga *Effataa* kooris laulis Luide ise küll. Samuti laulis ta ka noortekooris.

Kõnisiil kandis endas selgelt evangeeliumi kristlaste ideaale ja spiritualiteeti. Nad tundsid muret selle pärast, et *Effataa* liikumine võib Oleviste kogudusest eemalduda. Kõnisiil oli väga kogudusekeskne liikumine ning püüdis oma energiat ka koguduse jaoks kasutada. Kõnisiili suureks ja kõiki koguduse noori ühendavaks saavutuseks oli hakata korraldama noortelaagreid Vikipalus. Sõna käisid laagrites jagamas Oskar Olvik, Árpad Arder, Priit Rannut ja teised. Öösiti toimusid palvekoosolekud, mida juhatas Rein Uuemõis. Laagris pilte teha ei tohtinud ning osalejaid kirja ei pandud, sest võimud olid väga huvitatud sellest, kes seal käisid ja ja mida seal tehti (Ugam 2000). 1975. aasta laagris toimus tõeline Püha Vaimu väljavalamine. Osavõtjate arv mitmekordistus ning noori tuli kohale üle kogu Eesti. Laagrid muutusid noorte seas ülipopulaarseks. Osavõtjaid oli mõnikord isegi kuni 200, kuid neid tuli siiski korraldada poolsalajaselt (Pilli ja Valk 2005)

Indrek Luide meenutab, et ka *Effataa* noori kutsuti laagritesse ning seeläbi näidati neile kohaliku koguduse olemasolu ja tähtsust. Just selles mõttes on Kõnisiil mänginud tähtsat rolli *Effataa* liikumises. *Effataa* liikumist ja Kõnisiili sidus omavahel see, et mõlemad olid pärit evangeeliumi kristlaste seast Olevistes. Seetõttu oli nende vahel palju usalduslikum suhe kui oleks võinud tekkida *Effataa* ja baptistide vahel. (Kurg 2005). *Kõnisiil püüdis kogudust rohkem kokku liita, mitte lahutada*, ütleb Luide selle kohta (Luide 2005).

Samas, kui *Effataa* liikumine karismaatilises suunas liikuma hakkas, ei läinud Kõnisiil sellega kaasa.

Kui *Effataa* õhtud juba mõnda aega toimunud olid, siis hakati noortele korraldama esmaspäevaõhtuseid koosolekuid. Seal jagas sõna pastor Olvik ning need õhtud muutusid väga populaarseks. Seni olid toimunud pühapäevakooli grupid ning noorte poiste grupid. Seal õppinud inimeste hulgas on tänapäeval tuntud mehed: Andres Võsu, Peeter Võsu, Helari Puu, Enn Palmik, Indrek Luide, Mart Rannut, Jaan Bärenson jt. Seda tööd juhatas Peeter Roosimaa. Noored tegelesid aktiivselt ka kirjanduse paljundamise ja levitamisega. Korjati kokku ka vanu esimese vabariigi aegseid raamatuid ning laenutati neid teistele noortele. 1974. aastal asutasid noored Olevistes raamatukogu (Bärenson 2005).

Effataa liikumist kaudselt mõjutanud noorteüritusi oli veel teisigi.

23-30. aprillil 1979 toimusid esimesed Noorte Piiblipäevad Kalju kirikus Joosep Tammo ja Ingmar Kure initsiatiivil. Kuigi seda ei saa otseselt seostada *Effataa* noorte initsiatiiviga, oli Rein Uuemõis üks peakõnelejatest koos Osvald Tärgi, Robert Võsu ja Joosep Tammoga. Rein Uuemõisa teemaks oli „Noorte evangelism“. Samuti kõneles Rein 1981. aasta Noorte Piiblipäevadel ning Ülo Niinemägi 1980. aasta Noorte Piiblipäevadel (Allikas 2005). Selle ürituse peakorraldajad olid küll baptistliku taustaga noored, kuid mõistagi olid ka mitmed *Effataa* noored sellesse kaasa haaratud.

Mõnevõrra keeruline olukord kujunes välja usklikest peredest pärit noorte ja uskmatutest peredest pärit noorte vahel. Usklikest peredest pärit noorte gruppi oli raske sisse pääseda (Luide 2005). Usklike vanemate lapsed olid oma vanemate usulise kuuluvuse tõttu ennast kas baptistide, evangeeliumi kristlaste või nelipühilastena identifitseerinud. Tänavalt tulnud noored ennast sellel skaalal ei määratlenud ning neile oli selliste nimetuste kasutamine võõras. Samuti tundusid usklike vanemate lapsed neile vaimulikult reserveerituina (Püssim 2006). „Kastisüsteem“ kirikus oli üks puudusi tollaegses kontekstis. Usklike vanemate lapsed olid sageli isegi välimuse järgi eristatavad, sest nad olid viisakalt riietatud, mitte teksadega nagu tänavalt tulnud noored (Leivalt 2006). *Effataa* noored olid teistsugused. Riho Saard meenutab, et ...*võrreldes palvemajadega kus noored olid kasutanud piiblikeelt ja jutustanud ümber piiblilugusid, kasutasid need noored (Effataa noored) igapäevast keelt ja töid näiteid igapäevasest elust. Kuna nad ei kasutanud kristlikke fraase ja neist õhkus sisemist siirust, siis sain aru, et nad ei valeta, neid pole keegi sundinud andma tunnistusi, mis ei oleks kooskõlas nende sisemaailmaga* (Saard 2000: 8).

Effataa tööga seotud noored hakkasid koos käima väikegruppides, ehk kodugruppides. Koguduses moodustusid noorte „kambad“ (Rang 2006). Anne Leivalt peab noorte kodugruppe tollaegse liikumise peamiseks tugevuseks. Ilma nendeta oleksid tõenäoliselt paljud neist kirikust eemale jäänud. Grupid polnud suured, enamasti viis kuni kümme inimest ühes grupis. Kodugruppide eeskuju oli võetud Yonggi Cho kogudusest Lõuna-Koreas. Tallinna linn oli jagatud kodugruppide vahel piirkondadeks. Selle tõttu sattusid kokku erineva vaimulaadiga noored, mis omakorda põhjustas segadust. Mõned grupid olid selgelt kunstirahva ja muusikute grupid, samas kui teistes olid kuritegeliku minevikuga inimesed enamuses (Saard 2000). Mitmed noored liikusid

erinevate kodugruppide vahel nii kaua, kuni nad leidsid endale sobiva. See liikumine polnud *Effataa* liidritele meeltnööda (Leivalt 2006), kuid noori liitis kokku „kamba vaim“ (Rang 2006), mitte piirkondlik jaotus. Noored püüdsid ise teineteisele hingehoidjad olla. Kui keegi grupist ära kadus, siis proovisid noored temaga kontakteeruda. Siiski ei pidanud noored oma muredega päris üksi hakkama saama. Näiteks Aleksander Popov tegeles noortega ning palvetas nende pärast. Mõnikord lausa nii et „põrand värises“ (Rang 2006).

Noored kutsusid kirikusse kaasa kõikvõimalikke „imelikke inimesi“. Nende seas oli hipisid, huligaane ja endisi vange. See tekitas mitmetes rahuarmastavates kirikuinimestes võõristust (Leivalt 2006).

Ivi Rang tunnistab, et vaimulikud huvid olid paljude noorte jaoks nii olulised, et polnud aega poissegi vaadata (Rang 2006). Samas tunnistab Riho Saard, et igasugune kurameerimine või tüdrkute ja poiste omavaheline käimine oli sel ajal keelatud. Reegliski oli põhimõte, et poisi ja tüdruku vahelistesse suhetesse peab alati Piibel ära mahtuma. Seda nii otseses kui ka kaudses tähenduses (Saard 2000).

Samuti ei tohtinud *Effataa* noored käia kinos ega teatris. Noored kartsid sealt endale „deemoneid kaela saada“. Kaardipakid põletati ära, sodiaagimärkidega kellad samuti, vaadates seejuures kummale poole ja millist värvi suits tõuseb. Ka sellel pidavat olema vaimulik tähendus. Paljud noored hävitasid ära kogu oma mittekristliku sisuga raamatukogu. Noored nägid vaeva, et tunnistada üles kõik oma teadaolevad patud. Saard nendib, et see oli reeglina *Effataa* aktiivgrupi noorte komme, mitte näiteks baptistliku taustaga noorte oma (Saard a 2006). Ta ütleb, et Oleviste kirikus ja *Effataa* töös osalemine oli mõnes mõttes uhkustamise asi, sest seal asjad toimisid, oli äratust ja noori, usuline elutuli põles (Saard 2000).

Saard kirjeldab tüüpilist *Effataa* tööga seotud noorte nädala vaimulikku tegevuskava järgmiselt: *...esmaspäeval oli 18.30 suures kirikus palvejumalateenistus, kus kaks - kolm jutlustajat pidid kantlist lühijutlusi. Seejärel algas kell 20.00 käärkambris noorte piiblitund, mida juhtisid Oskar Olvik ja Rein Uuemõis. 1980. aastate alguses siirdusid need piiblitunnid suuremasse Maarja kabelisse. Piiblitund-arutelu lõppes alati palvega kus paljud palusid häälega. Tihtipeale lahkusime kirikust alles kell 23 või veelgi hiljem. Teisipäeval toimus kella 19. alates Effataa kooriharjutus.*

Kolmapäeva õhtuti toimusid kodused palvegrupid, kus kogu linn oli ära jagatud piirkondlikeks palvegruppideks...Needki võisid venida südaööni ja vahete-vahel peetigi ööpalveid, kus paluti Eestimaa ja eesti rahva eest. Vaimuliku ärkamise pärast, aga ka oma isiklike probleemide pärast...Need palvegrupid ei olnud väga suured, keskelt läbi viis kuni kümme inimest...Neljapäev oli kirikus kell 18.30 piiblitund. Reedel koguneti mõnel pool kodudes palvele. Laupäeval toimusid Effataa-õhtud ja siis koguneti juba kell 12 palvele käärkambrisse. Õhtu ise algas kell 18, mis oma järelosadega venisid hilistundideni. Seal tuli kas aidata eestpalvele tulnutega kaasa paluda või kirikut koristada. Pühapäeval hakkas esimene jumalateenistus kell 10, seejärel käisime noorkristlasena kell 12 Maarja kabelis piiblitunnis, mida juhtis Rein Uuemõis...Õhtune jumalateenistus, mis pidi olema evangeelse suunitlusega algas kell 17. Tihtipeale koguneti veel pärast seda Rein Uuemõisa koju palvele (Saard 2000: 12-13).

Effataa kooris sulasid noored vanemate liikmetega suhteliselt hästi kokku. Uuemõisade kodus käis regulaarselt noortegrupp koos. Kokku võis tulla isegi 70-80 inimest. Enamasti võtsid neist koosolekuteist osa *Effataa*, mitte noortekoori liikmed.

Effataa koosolekutel oli noorte ülesandeks küsida eestpalvele tulnud inimeste aadresse ning siis järgneva nädala jooksul nendega kontakti võtta.

Saard kirjeldab üht *Effataa* õhtut, mil ta ise otsustas oma elu Jumalale pühendada.

Tema eest palvetasid kaks noormeest ning palve ajal käis temast otsekui elekter läbi ja ta tundis seletamatut vabanemise ja puhtuse tunnet ning sisemist teadmist, et ta on Jumala laps. Hiljem tunnistas ta umbes 60 inimese ees oma pöördumisest. Seejuures oli ta enne *Effataa* koosolekule tulekut juba usklikega üsna palju kokku puutunud. Tema onu Enno Tuulik oli samuti mõnda aega üks *Effataa* aktiviste olnud.

See muutis noormehe elu põhjalikult. Ta ei spikerdanud enam koolis ega kirjutanud teiste pealt maha, ei kakelnud enam ega joonistanud klassikaaslastest rumalaid karikatuure. Temast sai „Jumala advokaat“ nagu teda eesti keele õpetaja nimetas. Seda seetõttu, et ta pidi koolis tihti kaitsma oma usku Jumalasse (*ibid*).

Ilma mingi kirikliku taustata noored ei pidanud end sageli jumalateenistustel viisakalt ülal. Noored jutustasid omavahel ja ei jaksanud jutlusi kuulata. Vanematele usklikele tundusid nad ilmselt kasvatamatutena ja distsiplinerimatutena. Keegi noortest küsis näiteks Ülo Meriloo käest, miks tema jutlused nii tulised ei ole nagu mõne *Effataa* eestvedaja omad. Keegi läks isegi Osvald Tärgi juurde ja küsis, kas viimane ka keeltes

räägib (Rang 2006). Koguduse vanem põlvkond oli mures noorte pärast, sest paljud neist olid pikkade juustega ning hipiliku välimusega ja ei pidanud koguduse korrast kinni. Vanad usklikud ei osanud nende noortega suhelda, sest usklite inimeste lapsed olid üldiselt korralikud ning ei käitunud nii nagu need „karvased ja sulelised“. Usklite vanemate lapsed teadsid kuidas kirikus käituda, kuid uuel põlvkonnal polnud mingit kiriklikku tausta ning nad olid tulnud täiesti teistsugusest keskkonnast. Olukorra tegi keerulisemaks ka see, et noored olid ka mingil määral mässumeelsed ja äärmuslikud nagu noored ikka on olnud.

See oli ka kogudusele õppimise aeg.

Noorte muusika oli vanemate kirikuinimeste meelest liiga lärmakas ning seal kasutati ka „patuseid pille“ (trumme). 1980. aastal tegi Vabariiklik Noortenõukogu kirjaliku pöördumise Vabariiklikule Muusikanõukogule, milles püütakse leida kompromisse noortemuusikaga seotud tüliküsimustes. Selle kirja kompromissetepanekute eesmärk on tagada kristlastest noorte püsimine piibellikul alusel, kuid samas ka vältida kultuurilist isoleerumist ühiskonnast ning sellest tingitud evangeelset viljatust (Vabariiklik Noortenõukogu 1980).

Noored evangeliseerisid julgelt tänavatel. Bussides, trollides ja trammides jagati vaimulikke traktaate nagu *Kes oli enne, Üks tee, Neli tõsiasja, Päästmise tee* jne. Traktaadid olid salaja Soomest toodud. Selle eest võeti noori ka tänaval kinni (Niinemägi 2005). Kui Ülo Niinemägi mõnda aega Tartus evangeliseeris, siis saatis ta noored kohe tänavatele äratuskoosolekuid tegema. Käidi mööda Eesti Põllumajanduse Akadeemia ühiselamuid ning jagati traktaate. Sellest tekkisid probleemid julgeolekuga.

Effataa noored käisid tihti väiksemates maakogudustes tunnistamas. Ants Veemann oli üks aktivistidest, kes neid väljasõite korraldas. Karin Raja meenutab korda, mil nad ühte maakogudusse kuulutama läksid ja olid hiljaks jäämas. Seetõttu otsustati leida mõni auto, mis nad kohale viiks. Äkki tuli tal mõte paluda Jumalalt selleks otstarbeks sinist autot. Miks just sinist, ei oska ta selgitada. Äkki nähtigi ühe maja aias sinist Žigulid. Raja ütles kõva häälega, et see ongi nende palvevastus. Sel ajal kui Veemann auto omanikult luba küsima läks, käisid noored seitse korda ümber auto nagu Vana Testamendi ajal iisraellased ümber Jeeriko müüride, et seda „vallutada“. Vallutamine õnnestuski; auto omanik võttis nad auto peale ja viis kohale (Raja b 2006).

Sellised kuulutusretked iseloomustavad hästi tollaegset noorteliikumist. Hubert Jakobs meenutab seda, et kui tema 1981. aastal usklikuks sai, siis enam küll Olevistes erilist ärkamist polnud, kuid noored käisid ikkagi innukalt evangeliseerimas. Nädalavahetustel käidi Eestimaa erinevates kohtades ning neid võeti vastu mitmetes EKB Liidu, EELK ja EMK kogudustes (Jakobs 2005).

Samuti käisid paljud noored kuulutamas ka teistes liiduvabariikides. Väga rangetes baptistikogudustes Venemaal ja mujal vaadati võõristusega „kristlastele mittesobivate riietega“ noori Eestist (Saard 2000).

Mõned noortegrupid võeti misjonireisi ajal kinni ja saadeti kohaliku julgeoleku poolt tagasi Eestisse (Leivald 2006).

Julgeolekut häiris see, et Oleviste kirikus käis ebatavaliselt palju noori, kelle hulgas oli ka suhteliselt palju noormehi ning kõrgema haridusega inimesi (Siseministeeriumi arhiiv 1984).

Noortetöö kirikus vihastas ka mõningaid lapsevanemaid. Üks naine, kes töötas psühhoneuroloogia haiglas, lasi oma poja haiglasse ravile panna kuna too oli usklikuks saanud (Bärenson 2005).

Kuna *Effataa* õhtutel käis noori ka metodistide, luterlaste ning isegi katoliiklaste hulgast, siis oli tarvis need kuidagi ära jaotada, et nende eest paremini hoolt kanda. Olviku ettepanekul seda tehtigi.

EELK Märjamaa koguduse õpetaja Priit Rannut hakkas juhtima luterlike noorte gruppi ning koos hakati käima Nõmmel Harku tänava endises vennastekoguduse palvemajas. Priit Rannut ja Joel Luhamets kirjutasid kirjad luterlastest noortele ning kutsusid neid jõulukoosolekule. Kohale tuli hulk noori koos vanematega. Vanemaid šokeeris muusika, mida seal esitati ning ilmselt nende kaebuste pärast keelati neil seal noortekoosolekute pidamine ära. Rannut läks EELK peapiiskop Toominga jutule ning ütles, et saadab noored Olevistesse tagasi. See peapiiskopile ei meeldinud ning neil lubati koosolekuid jätkata. Hiljem kutsus Jaan Kiivit nad Püha Vaimu kirikusse noorte koosolekuid tegema.

Luterlikest noortest moodustati koor, mis sai Rannuti ettepanekul nimeks *Oikumene*. Paljud noored osalesid nii *Effataa* õhtutel, Oleviste noorteõhtutel ja ka *Oikumene* koori õhtutel Püha Vaimu kirikus. Võib õigusega öelda, et *Effataa* ärkamine mõjutas ka

noortetööd luterlikus kirikus ja et *Oikumene* koor sai tugevasti mõjutusi *Effataa* koorilt. Praegune EELK Misjonikoor on välja kasvanud *Oikumenest*.

7. *Effataa* koori muusikaline tegevus

Sisuliselt kõik äratusliikumised on toonud kaasa ka uued laulud ja uue muusika. *Effataa* ärkamine pole selles suhtes erand.

Kui alustati ansambliõhtuid, siis polnud muusika valiku suhtes lahkarvamusi. Muusika oli traditsiooniline vaimulik klassika. Rütmikam muusika jõudis Olevistesse esmakordselt alles 1975. aastal, kui sinna saabus üks Soome tütarlastebänd. Grupis oli kokku umbes 75 inimest ning nende muusika oli uudne ja rütmikas. Lauldi moodsaid vaimulikke laule. Käärkamber oli puupüsti rahvast täis ning bänd oli kohalike seas väga populaarne. See muusika oli Oleviste inimestele vastuvõetavam kui metodisti kirikus tegutsev *Sela* bänd oma trummide ja elektrikitarridega. Alles siis, kui ansambliõhtud rohkem noortepäraseks muutusid, hakkas ka muusikaline pool moderniseeruma. *Effataa* koori repertuaari kuulus nii vaimulik klassikaline koorilaul, spirituaalid kui ka *rock*-muusika. Enamasti oli koorilaulu saateks klaver, kuid vahel ka saateansambel (Veevo 2006).

Nn „hirmus muusika“ jõudis Olevistesse 1975. samal aastal.

Effataa õhtutel esitatav muusika oli paljude kirikuinimeste arvates liiga ekstreemne ja seda mängiti liiga valjult. Eriti suuri probleeme põhjustas trummide kasutamine vanas ja suures kirikus. Anne Metsala oli veendunud, et sellist „koledat muusikat“ kirikus teha ei tohi (Uuemõis a 2005). Muusika oligi üks peamisi tülikäsimusi sel ajal. Kord olid koosolekule kuulama tulnud Robert Võsu ja Kalju Oja isiklikult, aga kui ansambel esitas pika kitarrisoolo, siis lahkusid mõlemad kirikust demonstratiivselt (Veevo 2006).

Ükskord kuulis koguduse kojamees enne *Effataa* õhtut ansambli proovi pealt ning kutsus kohale koguduse juhatuse, arvates et see muusika on liiga raju. Juhatuse muusikakomisjon tuli kohale ja kuulas ansambli esinemist. Neljast loost kolme lubati siiski esitada (Luide 2005).

Effataa koori muusikaliseks juhiks oli Tarmo Vardja. Tema eeskujuks oli ansambel *Living Sound* USA-st. Kui *Living Sound* Eestis käis, siis jäeti lugude õppimiseks noodidki siia.

Murrangu *Effataa* liikumisse muusikalises mõttes tõi muusikal *Kui mu rahvas...*. See kanti Oleviste kirikus ette 1976. aastal (Arder 2000). Sellele üritusele tehti reklaamiks üle tuhande kutse. Altari ette, kahe samba vahele, pandi kunstnike poolt valmistatud katteriie, mille peal kujutati Jumala õnnistavaid käsi. Sellest tuli suur tüli ning Hans Mirka viis probleemi isegi koguduse juhatuse ette. Küsimus seisnes selles, et kas on sobilik sel kombel altarit kinni katta.

See oli esimene vaimulik muusikal Eestis. Mitmed muusikali lauludest said koguduses „megahittideks“. Nendest võib mainida selliseid laule nagu *Kui mu rahvas...*, *Jumal on parem kui elu* ja *Halleluuja*. Rahvas laulis laule kaasa peast (Niinemägi 2005). Seda tol ajal harilikult ei tehtud.

Effataa koor esitas muusikali ka Tartus (Arder 2000).

Trummide kasutamine selles muusikalis vajas küll Oleviste juhtkonna eriluba, aga see siiski saadi. Läbirääkimised muutusid nii teravaks, et Vardja küsis koguduse juhtkonnalt kirikus lubatud ja keelatud pillide nimekirja. Seda talle siiski ei antud. Kui esimest korda trummid kiriku lavale toodi, siis ei julgenud keegi trummi mängida. Indrek Luide võttis julguse kokku ja alustas sellega (Luide 2005).

On arusaadav, et suures kirikus on raske trumme hästi kõlama panna, kuid noortemuusikas on need „patused pillid“ vajalikud. Kui Herbert Murd kiriku rõdu peal trummi mängima hakkas, siis kõlas see nii „nagu oleks rongivagun kirikust läbi sõitnud“ (Vardja b 2005). Selleks peidetigi trummar koos oma instrumentidega rõdule või mõne samba taha ära (Norak 2005). Kiriku akustika oli ebasobiv sellise muusika jaoks (Vardja b 2005).

1980. aastate alguses võib rääkida lausa „trummisõjast EKB Liidus“ (Pilli ja Valk 2005).

Omaette probleem oli helitehnika hankimine. Kuna *Effataa* kooril oma eelarvet polnud, siis tuli raha taotleda koguduselt. Ka soomlased tõid kingitusena kaasa mõned kitarrid.

Noote paljundati enamasti käsitsi (Saard a 2006).

Effataa koor nägi enda funktsiooni Rein Uuemõisa seljatagusena, mille eesmärk oli toetada teda ning samuti olla fooniks järelpalve ajal. Kui „kukkumisliikumine“ saabus, siis oli seda ka hädasti vaja, et melu vaigistada (Vardja b 2005).

Peale *Effataa* koori oli Oleviste koguduses ka teisi noortemuusika ansambleid. Indrek Luudel oli oma ansambel *Ihtys*. Ansamblisse kuulusid Helari Puu ja Mart Rannut, kes mängisid kitarri, Indrek Luide ise mängis basskitarri, tema vanem õde Ingrid mängis klahvpille ja teised laulsid. Selle ansambliga reisiti nii Eestis kui ka Venemaal. *Ihtys* oli ka esimene ansambel, kes hakkas Olevistes helivõimendust kasutama. Noortele selle ansambli stiil meeldis. Vanema põlvkonnaga nii kergelt ei läinud.

Olevistes toimusid mitmed istungid, kus n-ö *estraadimuusika osakond kemples klassikalise muusika osakonnaga* (Luide 2005). Kui nüüd taheti nn estraadimuusikat kirikusse tuua, siis tekkis sellest suur tüli. Noori ähvardati ja noomiti selle eest kõvasti, sest nad ei teadvat muusikast midagi.

Muusikalise poolega olid lisaks ülalnimetatud inimestele seotud ka Erkki-Sven Tüür, Neeme Kuningas, Taavo Rimmel, Viljar Kuusk, Joel Luhamets jt.

8. Vaimulik järeltöö vastpöördunutega

Effataa ärkamise ajal tuli palju rahvast kogudusse. Vastpöördunutega oli tarvis teha vaimulikku järeltööd, et need inimesed kogudusest ära ei kaoks. *Effataa* töö tõmbas ligi kõige enam uskmatutest kodudest pärit noori ning eeldas seega tõhusat järeltööd. Loomulikult polnud *Effataa* liikumisega seotud vaimulik järeltöö ainus, mis Oleviste koguduses toimus, kuid baptistide oma keskendus rohkem usklite vanemate lastele ning seetõttu ei saa seda nimetada niivõrd vaimulikuks järeltööks kui võrd noorte seas toimunud hingehoidlikuks tööks.

Effataa ärkamise ajal tuli kogudusse eriti palju noori. Paljudel neist tekkisid kodus vanematega tülid, sest vanemad olid veendunud ateistid. Mõned lapsevanemad keelasid oma lastel kirikus käimise ära, kaebasid koolidesse ning ei lubanud neid noortekoosolekutele. See tekitas loomulikult raskusi järeltööga. Keerulise olukorra tõttu oligi väljalangevus suhteliselt suur. Paljud käisid kohal ainult ühe korra ning kadusid siis, vaatamata sellele, et nendega püüti hoida regulaarset kontakti (Bärenson 2005).

Kogudus organiseeris noortegrupid, kelle ülesandeks oli käia neid külastamas, et hoida kontakti. Samuti püüti hoida kontakti telefoni teel. Moodustati kodugruppe. Koguduse noortel olid kodugrupid juba olemas, aga neid loodi juurde, et ka uusi noori vastu võtta. Kuna avalikku ja legaalselt noortetööd ei tohtinud sel ajal teha, siis tuli väga hoolikalt valida sellised meetodid ja aeg, mis võimaldaksid siiski vastpöördunutega järeltööd teha. Selleks muudeti ümber koosoleku aeg, et noored kell 21.00 kodus oleksid. Varem algas noortekoosolek pärast palvekoosolekut esmaspäeval kell 20.00. Nüüd tõsteti palvekoosolek ümber kella 18.00-ks ning tehti pool tundi lühemaks. Palvekoosolek kestis siis 18.00-19.00 ning noortekoosolek 19.00-21.00.

Selleks, et tõhusamalt järeltööd teha, jaotati Tallinna linn erinevate kodugruppide vahel piirkondadeks ning püüti noori nendesse kaasata. Alguses töötasid need kodugrupid

hästi, kuid hiljem tõhusus kahanes. Mõnedest (Mustamäel, Õismäel, Pääskülas) tekkisid hiljem iseseisvad kogudused (Kurg 2005).

Kuna igasugust evangeelset tööd väljaspool kiriku hoonet klassifitseeriti nõukogude võimu poolt keelatud agitatsiooniks ja propagandaks, siis tuli kodugruppe korraldada kavalalt. Arnold Laurik ütleb, et sageli tehti seda sünnipäevade sildi all. Kodus oli isegi „sünnipäevalaud“ kaetud, juhuks kui mõni võõras peaks sisse astuma. Koos käidi kordamööda erinevates kodudes (Laurik 2006).

Samuti oli tõhusama järeltöö tegemiseks kasutusel Billy Grahami poolt koostatud koolitusprogramm. Kui keegi oli patuse palve ära palunud, siis võeti inimese kontaktandmed ning võeti nendega hiljem ühendust.

Derek Prince'i piibliõppe programm oli samuti suureks abiks vaimulikus järeltöös vastpöördunutega. Rein Uuemõis ja Ülo Niinemägi tegid seda piiblikooli kokku üle kümne aasta. Peale nende oli ka teisi, kes aitasid seal õpetada. See piibliõppe programm oli mõeldud iseseisvaks õppimiseks ning sisaldas põhilisi algõpetusi: päästmine, päästekindlus, tervenemine, Püha Vaim, ristimine jne. Inimesed pidid kodus piiblisalme pähe õppima ning tegema iseseisvat tööd. Seda peeti tol ajal parimaks õppematerialiks ning seda trükiti suurtes kogustes. Siiski tunnistab Ülo Niinemägi, et omal ajal ei suutnud nad piisavalt hästi inimesi välja koolitada või jüngerdada (Niinemägi 2005).

Üheks levinud vaimuliku järeltöö vormiks sel ajal oli vastpöörduvate kiire kaasaaharamine *Effataa* töösse. Neid pandi koosolekutel tunnistama ja koos kogenumate usklikega inimeste eest palvetama. Seega toimus suurem osa vaimulikust väljaõppest töö käigus.

Karin Raja tunnistab, et ilma *Effataa* tööta oleks tema ilmselt lihtsalt „pingikristlaseks“ jäänud ja vaimulikult surnud. Juba paari kuu vanuse usklikuna pidi ta hakkama inimeste pärast palvetama. Selline meetod pani noori vaimulikult väga kiiresti kasvama (Raja a 2006).

Effataa koori muusikaline juht Tarmo Vardja pani laulma isegi need noored, kes muidu poleks ilmselt seda teha julgenud (Rang 2006).

Selle meetodi puuduseks võib lugeda seda, et nii haarati kaasa erksama loomuga inimesi, kuid tagasihoidlikumad jäid varju ja kadusid silmapiirilt. Nii käis koosolekutelt kokku läbi tuhandeid (Pentikäinen a 2006).

Lambaid sünnitati, aga karjatsemisega oli probleeme, ütleb Henno Hunt seda aega meenutades. Kuna *Effataa* inimressurss oli niivõrd piiratud, siis poleks saanudki paremini järeltööd teha (Hunt 2006). Rein Uuemõisa, Karl Reinaru, Sulev Kaarepi, Elmar Järve, Ants Veemanni ja teiste kodus toimunud palvekoosolekud olid vastpöörduatele sütitavad. Liidrite eeskuju oli seejuures määravaks teguriks (Raja a 2006).

Süsteemaatiline järeltöö jäi puudulikuks. *Effataa* õhtutel palusid abivajajate pärast enamasti ühed ja samad inimesed. Neile anti ülesandeks võtta vastpöörduvate kontaktandmed ning hiljem nendega kontakteeruda. Kui neid aga oli ühel õhtul kokku 20-30 inimest, siis muutus see järeltöö koori liikmetele ülejõukäivaks. Ka selle tõttu kadus hulk inimesi ära (Vardja a 2005). Paljud vastpöörduvad ei soovinud oma kontaktandmeid *Effataa* töötajatele anda, tehes sellega järeltöö võimatuks (Saard a 2006). Kartes KGB-d ei olnud enamasti võimalik ka korralikku kartoteeki teha, et sinna vastpöörduvate kontaktandmed kirja panna. Genaadi Pentikäinen meenutab, et temal siiski oli selline kartoteek. Kui ükskord hoiatati, et KGB võib tema kodus läbiotsimise korraldada, siis ta pani selle kohvrissi ja peitis Balti jaama pakihoidu ära. Seekord küll midagi ei juhunud (Pentikäinen a 2006).

Effataa ärkamises pöördus väga erinevaid inimesi. Mõned neist olid narkootikumidega seotud, mõned muude asjadega. Loomulikult ei suutnud kõik nendest sõltuvustest kohe vabaneda ning seetõttu jäid kogudusest eemale. Oleviste koguduses oli mingil määral levinud pietistlik arusaam, et kui inimene kohe oma sõltuvusest vabaks ei saanud, siis polnud ta tegelikult päästetud. Need inimesed jäid otsekui kahevahele. Nendega tegelemiseks oli vaja palju tarkust ja kannatlikkust.

Koori liikmed pidid Rein Uuemõisa korraldusel ka vastpöörduvaid õpetama ning usus edasi juhatama. Peeter Püssim tunnistas, et järeltöö oli *Effataa* liikumises üks puudusi, kuna mitmed inimesed ei tahtnud sellele tööle pühenduda. Palju põnevam oli palvetada koos kellegagi, kes just usule tuli, kui hiljem temaga tegelema hakata. Neid, kes oleksid soovinud inimestega kontakti võtta ja pikemaajalist tööd teha, polnud palju (Püssim 2006).

Kersti Vellend meenutab, et vahel püüdis ta isegi eestpalveteenistusest kõrvale hiilida, sest ei suutnud täita Reinu korraldust pidada kontakti nende inimestega, kellega ta oli päästepalve palunud. Vellend pidi hakkama kodugruppi juhtima sel ajal, kui tal endal

isegi Piiblit polnud. Olid ainult käsitsi kirjutatud Piibli tsitaadid, mida ta oli jõudnud koosolekul kirja panna. Vastpöörduvate grupis palvetati teineteise pärast, ülistati Jumalat üheskoos ning tunnustati Jumala suurtest tegudest. Polnud teadmisi Piiblist ega ka muid oskusi, aga oli suur vaimustus, innukus, entusiasm ja armastus Jumala vastu (Vellend 2004).

Oli ka inimesi, kes pöördusid lihtsalt huvist millegi vaimuliku vastu või *Effataa* õhtul nähtud üleloomulike nähtuste tõttu. Kui esialgne põnevus ammendus, siis langesid mitmed usust ära.

Õpetusliku vundamendi puudulikkust on samuti mainitud ühe äralangemise põhjusena. Tärk andis küll väga hea teoreetilise aluse piibliõpetuse poolest, aga nn „karismaatilistest teemadest“ ta ei õpetanud. (Metsala 2005).

Enne inimeste kogudusse vastuvõtmist katsuti nad põhjalikult läbi. Inimesed kutsuti koguduse nõukogu ette, kuhu kuulus läbilõige koguduse vaimulike suundade esindustest – baptistid, evangeeliumi kristlased ja nelipühilased, ning kuulati üle. Küsiti inimese pöördumise ja usuliste põhimõtete kohta. Iga inimese jaoks võeti individuaalselt aega keskmiselt pool kuni kolmveerand tundi. Koguduse liikmeks ei võetud vastu lihtsalt iga soovijat. Pärast neid protseduure ristiti inimesed (Hanson 2005). Võib öelda, et need, kes nii kaugele jõudsid, jäid ka suhteliselt stabiilselt usus püsima ning nende hulgas polnud väljalangemise protsent suur, kuid palju oli neid, kes langesid välja juba enne nende protseduurideni jõudmist.

Kersti Vellend toob oma töös *Beeta visioon* välja neli tegurit, mis takistasid neid tegemast edukamat vaimulikku järeltööd vastpöörduvatega:

- Ei jätkunud oskusi ja väljakoolitatud töötajaid, et hoida ja õpetada inimesi.
- Töötajad läksid palves laisaks ja lohakaks. Kuna tegemist oli nii palju, siis hakati tegema kompromisse palveaja arvelt.
- Töötajad väsisid ära kuna hingamispäeva praktiliselt ei olnud.
- Tagakius, ähvardused ning vastuolud koguduses (Vellend 2004).

Samas oli Oleviste kirik aga otsekui taimelava, kus paljud inimesed usule tulid, ning sealt mõnda teise kogudusse edasi läksid (Püssim 2006). Oleviste kogudust on sageli nimetatud „sünnitusmajaks“ ning ka kogu *Effataa* ärkamise aja kohta võib tinglikult sama terminit kasutada.

9. Vaimuilmingud, tervenemised ja eksortsismid *Effataa* ärkamises

- Vaimuilmingud

Effataa ärkamisega kaasnesid mitmed vaimuilmingud, mida Oleviste koguduses polnud varem kogetud ning mis tekitasid mõnedes inimestes suurt entusiasmi, kuid teistes küsimusi ning ka teravat kriitikat.

Sagedased olid nägemused, unenäod, prohvetlikud sõnumid, võõrastes keeltes rääkimine ja nende keelte tõlgitsemine. Lea Kraut tunnistab, et *Effataa* ärkamise ajal tegutsesid koguduses 1. Korintose 12. peatükis nimetatud vaimuannid palju sagedamini kui praegu (Kraut 2006).

Henno Hunt ütleb, et selle ärkamise märksõnaks oli Jumala vägi (Hunt 2006).

Ka pärast venekeelse töö lõpetamist Oleviste kirikus toimusid tervenemised ja muud vaimuilmingud mõnda aega kodugruppides edasi. Sel ajal kirikus enam palju tervenemisi ei toimunud. Noored pidasid imesid normaalseks nähtuseks, mitte millekski ebatavaliseks (Leivalt 2006). Riho Saard meenutab, et tol ajal oli selliste asjade jaoks väga avatud õhkkond ning „unenägijaid“ oli väga palju. Palvetati palju ning see lõi soodsa atmosfääri sellisteks vaimuilminguteks (Saard a 2006).

Üks kõige levinum neist oli võõrastes keeltes rääkimine, mida kirjeldavad 1. Korintose 12.-14. peatükk ning Apostlite tegude raamatu 2., 10. ja 19. peatükk.

Aleksander Popov palvetas kord kellegi juudi soost arsti pärast. Olles lõpetanud palve oma emakeeles, hakkas ta „võõrastes keeltes“ edasi palvetama. Arsti abikaasa vaatas imestunult seda pealt ning küsis hiljem Popovi käest, kuidas too ladina keelt oskab. Popov loomulikult ei osanud ladina keelt, kuid see vaimuilming oli ladina keelt oskavale inimesele tunnustäheks. Sarnane asi juhtus ka ühel Popovi misjonireisil, kus ta

eneselegi teadmata palvetas ühe mustlase pärast viimase emakeeles, seda ise mõistmata. Rahvas pani seda väga imeks (Kraut 2006).

Püha Vaimuga ristimisest ja võõrastes keeltes rääkimisest oli Oleviste nelipühiliku taustaga liikmed ja vanemad küll ka varem õpetanud, kuid *Effataa* ärkamise ajal sai see nähtus ärkamisega kaasa läinud inimeste seas lausa „kaubamärgiks“. Jaan Bärenson meenutab, et Hans Mirka ei jätnud ühelgi piiblitunnil ega jumalateenistusel Püha Vaimuga ristimisest rääkimata. *See teema oli Oleviste kantslis kogu aeg aktuaalne*, ütleb ta. Ta tunnistab, et need vaimuilmingud polnud küll *Effataa* töös kõige peamine osa, aga siiski oli see üks läbiv teema ning tõukejõud selle liikumise algusest peale (Bärenson 2005). Ülo Niinemägi tunnistab, et Püha Vaimuga ristimine ja sellega kaasnev võõrastes keeltes rääkimine oli tema jaoks peamine tegur usus kinnistumisel. Enne seda oli ta mõneks ajaks tagasi langenud, kuid vaimuristimine andis talle stabiilsuse (Niinemägi 2005).

Keeltes rääkimise kohta õpetasid mõned baptisti vennad, et see oli ainult algkoguduse ajal aset leidnud nähtus ning enam sellist asja olemas pole. Eevi Uudeküll lindistas ühe nelipühilasest venna palvet keeltes ning mõned vennad saatsid selle Tartu Ülikooli analüüsimiseks. Seda linti analüüsiiti kaks nädalat ja siis järeldati, et see pole üldse mingi keel. Ükski keeleteadlane ei suutnud tuvastada, kas või millise keelega tegemist on (Uudeküll 2005).

Suurimat kriitikat, aga samas ka suurt entusiasmi põhjustas nn „kukkumisliikumine“, mis saabus Olevistesse soomlaste kaudu. Mõned tulid seda lihtsalt uudishimust vaatama, mõned arvustama. „Kukkumisliikumise“ tuleku Olevistesse seostab ringkiri *Noorteliikumise probleem* Teedy Tüüri tegevusega, kuid tegelikult oli Aleksander Popov see, kes neid soomlasi Oleviste vendadele tutvustas. Ringkirja autor mainib, et alguses oli selle vaimuliikumise suhtes ka nn ansambelis opositsioon. Ka noortekooris ei olevat liikumine kõlapinda leidnud. Autor oletab, et see karismaatiline liikumine ei tulnud kogudusse mitte ametlikest noortetöö suundadest, vaid põhiliselt korterikoosolekutest. Kaudne vastutus veeretatakse kellegi Austraalia eestlase (ilmselt Harry Leesmendi) jutluste lintidele, mida paljud huvilised olevat kuulnud (*Noorteliikumise probleem i. a.*).

Inimesed, kelle pärast palvetati, käitusid vahel kummaliselt. Rein meenutab lugu, kus keegi vanem ja konservatiivsem vend käärkambrisse tuli, kui Rein ühe Venemaalt

tulnud noormehe pärast palvetas. Palvetati viisakalt põlvili seina ääres. Rein tänas just mõttes Jumalat, et nad oskavad ka „viisakalt“ palvetada, kui vanem koguduse vend lahkus. Kohe pärast seda, kui ta oli ukse sulgenud, tegi Venemaalt tulnud noormees käärkambri põrandal kukerpalli ning jäi selili lamama. Vana vend sai südamerahuga koju minna ja noormees sai Jumalat kogeda (Uuemõis b 2005).

Probleeme tekitas ka Jaanus Meriküllil „jalgade värisemine“ jutlustamise ja palve ajal. See nähtus sai alguse küll alles ärkamise lõpus. Hiljem tulid Tallinnasse inimesed *Vineyardi* liikumisest. Nendega seoses jõudsid 1980. aastate keskel Eestisse veel kummalisemad vaimuilmingud. Inimesed hakkasid käituma, nagu oleks nad purjus, tantsisid jne (Niinemägi 2005). Need vaimuilmingud toimusid küll alles pärast *Effataa* ärkamist, kuid kaudseid seoseid kahe liikumise vahel võib siiski leida.

Negatiivse poolena toob Mart Metsala välja selle, et selle liikumise sees oli mitmeid ekstsesse. Iga inimene võis öelda, et Püha Vaim ilmutas talle midagi ja kellelgi pole õigust seda arvustada. Kui oli võimalik, siis seda lihtsalt ignoreeriti, aga kui olukord kontrolli alt väljus, siis kutsuti sellised inimesed vestlusele (Metsala 2005).

Oleviste karismaatilistes ringkondades tuli ette ka valeprohveteeringuid. 1976. aasta üleujutuse prohveteering tekitas palju pahandust. Heino Ploomipuu kuulutas, et 10. juulil 1976. aastal pidavat Tallinna linna tabama suur hiidlane ning linn hävivat selle tagajärjel täielikult. Seda prohveteeringut levitati peamiselt kodugruppides ning kuulutati ette umbes pool aastat varem. Paljud *Effataa* tööga seotud inimesed jäid seda uskuma, kuid liidrid seda siiski omaks ei võtnud. Ploomipuu ise ei kuulunud Reinu kodus palvetamas käinud inimeste ega *Effataa* töö liidrite hulka, kuid tema entusiastlikul sõnumil oli suur mõju paljudele *Effataaga* seotud inimestele.

Inimesed hakkasid selle ohu pärast tõsiselt palvetama. Ninell ja Henriette Tugi võtsid seda nii tõsiselt, et läksid Rein Uuemõisa juurde ning ütlesid, et kui viimane seda rahvale ei ütle, siis jääb hukkunute veri Reinu kätele. Tema vastutab. Rein otsustas, et ei tule Tallinnast ära minna. Paljud siiski sõitsid Tallinnast välja ning mõni müüs isegi üleujutuse kartuses oma kodu ära ja kolis mujale (Hunt 2006).

Genaadi Pentikäinen meenutab, et sel kuupäeval *Effataa* õhtu ning tema pidi seal kõnelema. Kirikus oli oluliselt vähem rahvast kui harilikult (Pentikäinen a 2006). Päev oli päikesepaisteline ja ilus ning mingit üleujutust ei tulnud. Koosolekul sai mitu inimest päästetud.

Heigo Ritsbek toob välja tõsiasja, et kui Oleviste kirikus oli sellel õhtul üsna hõredalt rahvast, siis Mere puisteel metodistide juures oli kirik rahvast täis. Mingit paanikat polnud tunda. Superintendent Oengo jutlustas tuliselt selle prohvetearingute vastu ka sellele päevale järgnenud pühapäeval jumalateenistusel (Ritsbek 2006).

Mõned usklikud olid seda valeprohvetearingut väga tõsiselt võtnud ning langesid seejärel usust ära (Niinemägi 2006). See tekitas pingeid ka *Effataa* töötajate seas. Karin Raja tunnistab, et kuulus samuti sellesse kodugruppi, kus üleujutuse prohvetearing levima hakkas, kuid et tema lahkus sellest varsti. Mitmed vaatasid ka tema peale kriitiliselt ning tembeldasid teda valeõpetajaks. Tema ise seda ettekuulutust ei uskunud. Üks selle valeprohvetearingute innukamaid propageerijaid vabandas selle pärast hiljem avalikult ning tunnistas selle valeks (Raja a 2006).

Ülo Niinemägi oli samuti enne selle ettekuulutuse määratud aega Tallinnast Lõuna-Eestisse läinud ning mitmed pidasid seda üleujutuse eest põgenemiseks. Niinemägi ise seda ei tunnista ning ütleb, et temal seda selgust ei olnud. Ta ütles selle sõnumi kuulutajatele, et kui tema sellise selguse saaks, siis ta kleebiks kogu Tallinna linna vastavasisuliselt plakateid täis (Niinemägi 2006).

Mõned inimesed on praegusel ajal isegi öelnud, et ka Rein Uuemõis ise läks selleks päevaks Tallinnast ära, kuid see ei vasta tõele. Rein ja Haljand Uuemõis ei uskunud seda ettekuulutust ning ei lahkunud Tallinnast (Uuemõis a 2006).

- Tervenemised

Effataa ärkamine on kõikjal tuntud just nende märkimisväärsete tervenemiste tõttu, mis seal aset leidsid. Nii nagu Jeesuse maapealse teenistuse ajal ja Apostlite tegude raamatus, kaasnesid selles ärkamises evangeeliumi kuulutamisele imed, tunnustähed ja tervenemised. Paljud neist said kinnituse ka arstide poolt, kuid kuna oli tegemist NSV Liidu ajaga, siis ei tohtinud sellest avalikult kõnelda. Seetõttu on neid tervenemisi ka väga vähe kirja pandud. Rein Uuemõis ütleb, et imesid ja tervenemisi ei loetud kokku, aga kõik rõõmutsesid kui need aset leidsid (Jalovaara 2003).

Suurem tervendusärkamine algas umbes 1975. aastal. Siis palvetati põhiliselt eestlase pärast (Uuemõis a 2005), kuid hiljem hakkas tervendusliikumine pigem mujalt tulnud inimestele koonduma. Juba enne „vene ärkamist“ kutsuti haigeid eestpalvele. Alguses, kui koosolekud veel Maarja kabelis toimusid, pidi Rein haigete pärast palvetamiseks

kiriku suurde saali altari ette minema. Koguduse vanemad vennad aga arvasid, et see võib inimesi ära ehmatada, kuna mitmed haiged olid juba terveks saanud ning kõva häälega Jumalat kiitma hakanud. Järgmisel koosolekul kutsus Rein haiged käärkambrisse ning palvetas nendega seal. Kohal oli paarkümmend inimest. Vaatamata sellele, et Rein tundis kõhedust, palvetades üksinda nende eest, kuulis ta hiljem, et mitmed olid seal Jumalalt abi saanud (Randmaa 2001).

Hiljem, kui koosolekud juba suures saalis toimusid, kutsuti need, kes oma tervise pärast eestpalvet vajasisid, Maarja kabelisse ning seal palvetati nende eest.

Ärkamise ajal sai terveks palju uskmatuid inimesi. Venemaalt tuli keegi uhkelt rietatud, värvitud ja uhke soenguga daam oma tervise pärast eestpalvele. Juba tema välimus tekitas Oleviste inimestes võõristust. Naine ütles, et ta ise Jumalat ei usu, aga et kui *see teie Jumal teid kuuleb, siis paluge ka minu eest*. Arnold Laurik tunnistab, et tal oli selle naise suhtes kriitiline hoiak, kuid hiljem sai Udo Veevo naiselt kirja, kus too tunnistas, et on tervenendud ning ka selle tagajärjel usklikuks saanud (Laurik 2006).

Mitmed inimesed said terveks juba enne kirikusse jõudmist, kuid mõned said terveks alles tagasiteel. Keegi mees tõi oma naise eestpalvele teki sees, sest naine polnud võimeline ise kõndima. Kirikus ei juhtunud palve peale midagi. Mees kandis häbiga naise rongi peale tagasi ning kurtis, et Jumal ei aidanud neid. Rongis tõusis naine äkki püsti ning hakkas ringi kõndima. Rongis oli seetõttu palju hõiskamist (Niinemägi 2005). Loomulikult polnud sel ajal võimalik mingit statistikat teha ning ka arstide kinnituse saamine „jumalikule tervenemisele“ oli riskantne.

Olevistesse saadeti kirju, kus inimesed, kes varem polnud võimelised lapsi saama, tunnistasid, et on pärast eestpalvet Olevistes oma „viljatusest“ paranenud ning saanud lapsi (Järv 2006).

Juhtus ka selliseid lugusid nagu evangeeliumides, kus inimesed Jeesuse kuuepalistust puudutades terveks said. Mitmed inimesed tahtsid samuti Rein Uuemõisa riideid puudutada, et terveks saada (Niinemägi 2006).

Ühel eestpalvele tulnud naisel oli poole näo suurune sünnimärk. Naine ei saanud kohe palve peale sellest lahti, kuid uskus, et Jumal on palvele vastanud ning tänas Jumalat selle eest iga kord kui ta peeglist vaatas. Mõne aja pärast oli suur ja kole sünnimärk tema näolt kadunud (Raja a 2006).

Rein Uuemõisa juurde eestpalvele tuli Ukrainast kurt poiss oma isaga. Tema pärast palvetati, kuid tulemusteta. Veidi aja pärast olid isa ja poiss jälle palvejärjekorras. Jälle palvetati, kuid ka seekord tulemusteta. Mõne aja möödudes olid nad jälle tagasi palvejärjekorras. Seekord sai Rein vihaseks, et nad olid palvejärjekorras vahele trüginud. Rein tunnistab, et vaikne hää! tema sees ütles talle: *Muidu olete saanud, muidu andke*. Ta palvetas poisi pärast kolmandat korda. Kui isa ja poiss Maarja kabelist väljuma hakkasid, siis ütles „kurtum“ poiss oma isale *Papa, läheme ära koju* (Uuemõis b 2005). Ta oli terveks saanud.

Ühel venekeelsel koosolekul Maarja kabelis tundis Rein jutluse ajal, et peab palvetama karkudega mehe pärast, kes seisis talle üsna lähedal. Rein läkski mehe juurde ning ütles: *Tõuse üles ja kõnni !* (kuigi mees tegelikult juba seisis karkude najal) Mees pani ettevaatlikult ühe kargu kõrvale tooli najale ning siis ka teise ja hakkas oma jalgu liigutama, hüppama ja hõiskama. Mees oli „rõõmust hull“ ning kallistas lähedal olnud inimesi. Terve Maarja kabelis olnud rahvahulk hõiskas nii valju häälega, et laest olevat hakanud lupja alla kukkuma (Niinemägi 2005). Mees läks Venemaale tervena tagasi.

Samuti mäletab Rein lugu ühest 16 aastasest vene tüdrukust. Nad olid tema pärast palvetanud ning tüdruk sai terveks. Ta viskas kargud kõrvale ning hakkas mööda kirikut edasi-tagasi kõndima. Rein ütles tüdruku emale, et ta tüdrukul puhata laseks, sest too oli väga tugevalt ülekaaluline ja higistas kõvasti, kuid ema vastas, pisarad silmas, et tüdruk pole kogu elu jooksul suutnud iseseisvalt ühtegi sammu astuda. Las nüüd kõnnib palju tahab (Uuemõis b 2005).

Karkudest ja keppidest tekkis Maarja kabeli altari ette mõne ajaga lausa hunnik.

Ühes oma jutluses kirjeldab Rein lugu uskmatust mehest, kes tuli Tallinnasse Ordžonikidze linnast Osseetiast. Ta jõudis kohale „valel laupäeval“, mil *Effataa* õhtut ei toimunud, kuid pärast pühapäevast jumalateenistest palvetas Rein tema eest. Mees värises vahetpidamata üle kogu kere oma haiguse pärast ning tema kodulinnas tundsid teda seetõttu peaaegu kõik. Ta pidi minema kellegi tuntud arsti (Haljand Uuemõisa väitel hoopis sensitiivi) juurde ning maksma seal suurt raha selle eest, et teda ravitaks, kuid usklikud soovitasid tal Tallinnasse minna, sest seal palvetatakse tema eest tasuta. Rein ütleb, et seda meest oli palve ajal kurb vaadatagi, kuna too värises nii tugevalt. Palve lõpus lakkas värisemine ning mees oli terve. Ta oli sellest nii vaimustatud, et jäi Tallinnasse veel terveks nädalaks. Järgmisel pühapäeval oli mees jälle koosolekul. Tal

oli peale selle haiguse veel kanamuna suurune kasvaja kaela peal ning ta ei saanud isegi pead pöörata, vaid pidi pöörama „nagu hunt“. Koosoleku lõpus hakkas mees äkki hüüdma *Pole, pole, vaadake, pole!* Keegi ei saanud arugi, millest jutt on. Mehe kaela peal olnud suur kasvaja oli äkki ära kadunud, ilma et keegi selle pärast palvetanudki oleks (*А дальше – нужно смерть* 1980).

Ka Rein ise oli imepäraselt terveks saanud. Aastaid kannatas ta tugevate peavalude käes. Sageli kestsid peavalud mitmeid päevi. Ta oli selle pärast küll saatanat sõidelnud ja muid meetodeid proovinud, kuid edutult. Siis otsustas ta lihtsalt Jumalat tervenemise eest tänama hakata ning mitte leppida nende peavaludega. See toimis ja peavalud kadusid (*ibid*).

Edgar Kuusk kirjutas üles mõningad „olulisemad tervenemised“ *Effataa* õhtutel alates 09. 09. 1978 kuni 17. 04. 1979. Need on kirja pandud inimeste endi tunnistuste põhjal, kusjuures ei pandud kirja „kergemini ravitavatest haigustest“ paranenud inimeste tunnistusi. Järgnevalt mõningad väljavõtted tema ülestähendustest:

9. september 1978. aasta.

Keegi medõde Venemaalt Leningradi linnast tunnistab: „Tulin just sellepärast, et teile tunnistada, mida Jumal on mulle teie palve läbi teinud. Mul oli kaelavähk, mis oli haaranud juba kogu kurguosa ja suust immitses pidevalt verd. Neli kuud tagasi käisin Olevistes, kus vennad minu eest palvetasid, pannes käed minu peale. Ma tänan Jumalat, et sellest hetkest toimus minuga muudatus. Vähjarakud hakkasid kaduma ja nagu näete ja võite veenduda – olen täiesti terve“.

7. oktoober 1978. a.

Pime naine Kamen-Podolskist tuli eestpalvele. Ta silmad eraldasid tugeva valguse puhul ainult väga ähmaseid kontuure. Päikese poole vaadates nägi ta ainult helendavat udukogu. Palve tagajärjel hakkasid silmad nägema. Naine tunnistab, et näeb täiesti selgelt.

Palvetati ühe vene venna pärast, kellel oli kae kasvamas mõlemale silmale. Nägemine oli juba niivõrd häiritud, et silmad ei olnud võimelised enam inimestki seletama ja päikestki võis ta vaid läbi paksu uduloori näha. Palve ajal puhastusid mehe silmad hetkega ning ta hakkas normaalselt nägema.

11. november 1978.a.

...eestpalvele tuli umbes 60-aastane naine Venemaalt. Ta oli 17 aastat tagasi raskelt kukkunud ja selle tagajärjel kasvasid ta puusaliigendid vaagnaluudega jäigat kokku. Ta kõndis kepi abil väga vaevaliselt. Olles käinud mitmete arstide juures, ei osanud keegi teda aidata. Arstikomisjon otsustas, et ainult operatsiooniga saab seda viga parandada, kuid seejärel oleks pidanud 3-7 kuud kipsis lamama. Hoolimata sellest, et naine elas mitmesaja kilomeetri kaugusel, tuli ta Oleviste kirikusse, kus tema pärast palvetati. Palve ajal puudutas teda Arstide Arst oma imelise väega ja tema puusaliigendid said korrapealt lahti. Mitmesuguste liigutuste tegemisel selgus, et varem kinni kasvanud liigesed olid tõepoolest liikuma hakanud...Keppi ei olnud enam vaja.

25. november 1978. a.

Pime naine Venemaalt hakkas usupalve läbi nägema. Esialgu nägi ta vaid valgusekuma, kuid pärast palvet võis selgelt eraldada trüükikirja ja isegi lugeda. Nägemise taastumine toimus mõnekümne minuti jooksul.

9. detsember 1978. a.

Juunikuus toodi umbes 1-aastane laps, kes oli sündimisest saadik halvatud olnud, Olevistesse. Laps oli võimetu end liigutama. Pärast lühikest palvet puhkes laps korraga nutma ning hakkas käsi-jalgu siputama.

13./14. jaanuar 1979. a.

Üks õde oli tulnud kaugelt Venemaalt ja tunnistas: „Mu parem kõrv ei ole lapsepõlvest alates midagi kuulnud. Eile õhtul, kui vennad minu eest palvetasid, kõrv avanes ja nüüid ma kuulen sellega täiesti normaalselt“.

24./25. veebruar 1979. a.

Üks kurt-tumm mees Venemaalt tuli palvele. Ta suutis suure vaevaga mõne arsaamatu sõna öelda ja ka tema keha oli kaetud ekseemiga. Palve ajal langes ekseem nahalt ja ta sai Jumalalt kõnevõime ning kuulmise tagasi.

10. märts 1979. a.

Paar nädalat tagasi käis naine Ukrainast, kellel oli maovähk, Olevistes eestpalvel. Naine ei saanud enam süüagi. Veidi aega hiljem saabus kiri, milles sama naine tunnistas, et Jumal oli teda täielikult tervendanud: ta võis normaalselt süüa ja tundis end väga hästi.

24./25. märts 1979. a.

Üks vanem naisterahvas tunnistas: „ Tulin siia kahe kepiga. Olin jalust vigane ja sain väga suure vaevaga liikuda. Laupäeval enne koosolekut palves olles tundsin, kuidas mu jalad paranesid. Võisin keppidest loobuda ja vabalt liikuda. Õhtul oma ööbimiskohas käisin 40 korda trepist üles ja alla ning veendusin, et Jumal on mu jalad tõesti terveks teinud“.

Inimene Alma-Atast tõi sõnumi, kuidas üks ema oma kurdi tütrega Tallinnasse tulnud, et siin palvetada. Palve ei toonud tütrele mingit paranemist ning nad sõitsid tagasi abi saamata. Koduteel oli naine rongivagunis kaasreisijaile jutustanud, kuidas nad käinud Oleviste kirikus, kus tütre pärast palvetatud, kuid asjatult. Samal ajal oli tütar väga tähelepanelikult jälginud, mida ema rääkis, ja ütelnud siis ootamatult: „Ema, ma kuulen kõike, mida sa räägid, väga hästi!“ (Kuusk i. a.:1-11)

Kuni *Effataa* ärkamiseni oldi Olevistes väga ettevaatlikud tervenemise teema suhtes ning alles Rein Uuemõis hakkas seda julgelt kuulutama (Randmaa 2001). Ka Tärk ja Olvik olid palvetanud haigete eest, kuid nad polnud nõus Reinu seisukohaga, et Jumal tahab kõiki inimesi terveks teha. Loomulikult ei saanud ka *Effataa* koosolekutel kõik inimesed terveks, vaid pidid pettunult tagasi minema. Oli ka neid, kes said terveks, kuid kaotasid selle.

Eevi Uudeküll meenutab lugu ühest umbes seitsmeaastasest kaasasündinud südamerikkega poisist, kes toodi *Effataa* õhtule eestpalvele. Poisi huuled ja küüned oli lillad ning ta ei jaksanud palju liikuda. Selle asemel kükitas ta suurema osa ajast. Tema vanaema ja tädi olid usklikud ning otsustasid ta Olevistesse kaasa võtta. Kui tema pärast oli palvetatud, siis hakkas poiss kirikus pingiridade vahel, ning pärast ka trammi peatuses ringi jooksmas. Poisi ema oli küll samuti kirikusse kaasa läinud, kuid ei tahtnud usklikuks saada. Kui ema lapsega pärast arsti juurde läks, siis kuulutas poiss rõõmsalt arstile, et Jeesus tegi ta terveks. Seepeale käratas ema talle, et poiss vait jääks. Mõne aja pärast ei saanud poiss enam üldse liikuda ning teda tuli käruga välja viia. Poiss suri umbes 15 aastasena (Uudeküll 2005).

- Eksortsismid

Eksortsism ehk kurjade vaimude väljaajamine oli samuti tavapäraseks nähtuseks *Effataa* koosolekutel. Suurem osa nendest juhtumitest leidis aset teistest NSV Liidu piirkondadest tulnud inimeste seas ning Eestist pärit inimesi puudutas see vähem.

Venemaalt ja mujalt tulnud inimestel oli sageli probleeme deemonlike sidumistega. *Effataa* töö juhtide hinnangul oli see enamasti tingitud sellest, et need inimesed olid käinud ennustajate, nõidade või posijate juures.

Keegi naine tunnistas avalikult oma patte ja rääkis, et ta oli varem olnud kristlane ning Jumal oli talle isegi prohvetianni andnud. Aja möödudes oli ta selles kahtlema hakanud ning inimestele oma mõistuse „ilmutusi“ prohvetliku sõnumi pähe kuulutama hakanud. Selle tõttu langes ta varsti usust ära ning hakkas hoopis „saatana prohvetiks“. Ta hakkas inimestele needusi peale panema ning sageli saidki need inimesed varsti surma. Naine tunnistas oma pattu ning ütles sellest lahti. Eestpalvetajatel oli küll kõrge sellise „raske juhtumiga“ tegelemisel, kuid pärast palvet tunnistas naine säravate silmadega, et ta on sellest vabaks saanud (Püssim 2006).

Effataa eestpalvetajad pidid sageli inimesi manitsema, et kui need on seotud deemonliku maailmaga, siis peavad nad vabanemiseks sellest lahti ütleva.

Aare Kimmel meenutab, et mujalt tulnud inimesed tunnistasid häbenemata oma patte, sest soov vabaneda deemonlikest sidumistest oli nii suur (Kimmel 2006).

Rein Uuemõis nimetab ühes oma ärkamisaegses jutluses, et sageli ei saa seestunud inimesed vabaks just seetõttu, et on käinud nõidade ja ennustajate juures. Ta ütleb, et sageli ilmutas Püha Vaim talle selle sidumise põhjuseid. Siis küsis ta inimeselt otse, kas see vastab tõele. Kui inimene selle üles tunnistas, siis käskis Rein tal valju häälega öelda, et ta ütleb Jeesuse nimel lahti kõigist deemonlikest sidumistest. Tihti hakkasid vabanenud inimesed pärast palvet valju ja rõõmsa häälega Jumalat kiitma (*А дальше – нужно смерть* 1980).

Mõnikord hakkasid „deemonid vastu vaidlema“. Kui eestpalvetaja oli sellel välja minna käskinud, siis vastas too, et ei kavatse kuhugi minna. Kord oli üks deemon inimese häälega eestpalvetajatele vastanud, et tal on inimese sees õigus olla, kuna tolle ema olevat posija juures käinud kui see laps alles ema kõhus oli.

Mõni inimene hakkas palve ajal ebaloomuliku häälega röökima. Oli ka kordi, kus seestunud inimesed hakkasid kõva häälega ja roppude sõnadega eestpalvetajaid sõimama. Mõni inimene oli lisaks deemonlikule sidumisele kirikusse tulles ka purjus

ning ähvardas usklikke. Peeter Püssim kirjeldab lugu, kuidas keegi suurt kasvu ja turske mees tuli tema juurde ning ähvardas teda. Püssim käskis tal Jeesuse nimel vaikida ning seepeale kukkus mees maha ja tõmbas ennas kägarasse. *Oli pärast nagu talleke*, meenutab Püssim seda meest (Püssim 2006).

Keegi Valgevenest pärit inimene tuli eestpalvele ja hakkas selle ajal mõirgama nagu lõvi ning väitis, et tema sees oleva vaimu nimi ongi „Lõvi mõire“. Peeter Püssim ja Sulev Kaarep palvetasid tema eest mitu päeva enne kui mees lõplikult vabanes. Enne oli vaim välja läinud, kuid siis jälle tagasi tulnud.

Mõni seestunu vabanes veel enne kui eestpalvetajad tema pärast palvetama hakkasid, mõni sai vabaks ainult mõne palvesõna peale, kuid mõnedega võttis see kauem aega. Viimased viidi enamasti suure rahvahulga pilkude eest ära, et mujal edasi palvetada (Rang 2006).

Karin Raja meenutab korda, mil tema ja Teedy Tüür palvetasid kiriku kooriruumis ühe seestunu pärast. Palve ajal kukkus seestunud naine põrandale ja hakkas väanlema. Lõpuks said eestpalvetajad siiski võidu ning naine sai vabaks (Raja a 2006). Oli kordi, kus seestunud inimesed hakkasid ennast kirikus riidest lahti kiskuma ja neid tuli ohjeldada (Turkin 2006).

Ka ateistidest aeti kurje vaime välja, meenutab Anne Leivalt. Vahel nendelt endilt selleks luba küsimatagi. Ta tunnistab, et ka temast aeti kurje vaime välja. Seejuures rappus kogu keha, kuid pärast tuli vabanemise tunne (Leivalt 2006). Ka Ülo Niinemägi tunnistab, et kui temast usklik sai, siis aeti temastki deemoneid välja. *Läksid nagu rotid ükshaaval välja*, meenutab ta. Tema elus oli ka aeg, kus „seitse kurjemat tagasi tuli“, kuid sellest ei taha Ülo tänapäeval enam rääkidagi (Niinemägi 2005).

Kahjuks oli ka kordi, kus seestunu ei saanudki vabaks. Mõnikord käis seestunutega tegelemine noortel usklikel üle jõu. Kui ühe Venemaalt pärit inimese pärast palvetati, siis käratas äkki naine, kes sõnagi eesti keelt ei osanud, jämeda mehe häälega eesti keeles palvetajatele vastu, et ta ei kavatsegi välja minna. Tema vabanemise pärast võideldi palves poole ööni ning jätkati seda ka järgmisel päeval (Vellend 2005).

Nende vaimuilmingute tõttu räägibki Evald Kiil Olevistes toimuvast nii: *Viimastel aegadel on puhunud koguduses ka nelipühi äratuse tuuli, mis on haaranud eriti noori ja toonud kogudusele elevust ja õnnistusi. Paljud on saanud päästetud, Püha Vaimuga ristitud ja ka haiged on paranenud Jumala tervestegeva väe läbi* (Kiil 1997: 43).

10. Hinnang *Effataa* ärkamisele

Käesolevas peatükis püüab diplomitöö autor välja tuua *Effataa* ärkamise ning sellega seonduva töö tugevusi ja nõrkusi. Selle hinnangu aluseks tuleb võtta nii *Effataa* ärkamises osalnud inimeste, kõrvaltvaatajate, selle vastaste ning skeptikute hinnangud kui ka käesoleva diplomitöö autori tähelepanekud.

- Tugevused

Esimese tugevusena tuleb mainida vaimulikku tulisust, mis valitses *Effataa* liikumisega kaasa läinud inimeste seas. Seda on nimetanud suurem osa intervjueeritud inimestest. See oli heas mõttes rahulolematust senise olukorra suhtes ja igatsus millegi uue järele. Mitmed *Effataa* tööga seotud inimesed on seda aega nimetanud oma vaimuliku elu kõrgajaks. Vaimulik olukord Eestis enne *Effataa* ärkamist oli kuiv. Evangeelseid koosolekuid küll peeti, kuid nende tõhusus oli väike. *Effataa* liikumise loodud vaimulik atmosfäär tekitas inimestes aukartuse Jumala ees ning parandas erinevatest kogudustest pärit inimeste omavahelist läbisaamist. Mõned inimesed pidasid seda ärkamiseks, teised alles ootasid ärkamist, kuid kõiki selles osalenud inimesi pani see palvetama.

Mõni endine *Effataa* töö aktivist on öelnud, et pärast ärkamisaega oli vahel lausa piinlik inimesi kirikusse kutsuda, sest see oli nii kuiv. Praegu räägivad paljud omaaegseist *Effataa* liidritest pisarsilmil tollaegsest Jumala väest ja usklike janust Jumala järele.

Just *Effataa* töö liidrite head ettevalmistust palves peab Haljand Uuemõis üheks ärkamise edu saladuseks. See ärkamine oli kõigepealt palveärkamine. Rein Uuemõis ütleb, et tema ei tea, kas järjekord on selline, et inimesed hakkavad palvetama ja siis annab Jumal ärkamise, või paneb Jumal inimesed palvetama ning siis saadab ärkamise. Ta kaldub oma arvamustes siiski pigem teise versiooni poole. Fakt on see, et neil kui

tavalistel kirikuinimestel tekkis vaimuliku rahuldamatuse tunne ning see pani neid palvetama (Uuemõis b 2005).

Inimesi tõmbas ligi see, et kirikus reaalselt abi saadi.

Samuti tuuakse välja seda, et liikumise eestvedajad ei kiidelnud ega olnud uhked, vaid andsid kogu au Jumalale (Hunt 2006).

Isegi nõukogude võim pidi tunnistama, et Oleviste kirikul ja konkreetselt *Effataa* kooril oli väga suur mõju noortele. Ärevakstegevalt palju noori pöördus seal ristiusku ning nende seas oli ebatavaliselt palju mehi ja haritud inimesi. Endel Hanson on veendunud selles, et *Effataa* ärkamine oli Oleviste kirikule suureks õnnistuseks, sest selle kaudu sai noortetöö uue hoo sisse (Hanson 2005).

Effataa jutlustajate sõnumid olid lihtsad ja ühemõttelised. Evangeeliumi tervenemisest ja Püha Vaimuga ristimisest ei kuulutatud tol ajal eriti mujal ning seetõttu oli Oleviste *Effataa* töö teerajajaks kogu Eesti karismaatilisel maastikul.

Kodugruppe peavad selles liikumises osalenud inimesed selle tugevuseks, kuid samas peab nentima seda, et kodugrupid olid raskesti kontrollitavad ning seetõttu levis seal kohati ka ebaterve teoloogia.

Aare Kimmel, kes samuti sel ajal regulaarselt *Effataa* õhtutel osales, tunnistab, et selle ärkamise tugevus on selle mõju usklike arusaamadele. See kujundab inimeste arusaamu. Ta näeb *Effataa* ärkamises üht praeguse Tallinna pastorite ja usklike hea läbisaamise põhjuseid (Kimmel 2006). Karl Reinaru, olles luterlane, ristas oma kirikus loomulikult ka imikuid. Olevistes oli see vastuvõetamatu, kuid *Effataa* töötegijate seas ei tekkinud sellest tülküsimust (Rang 2006). Ärkamine liitis usklike kokku.

Enno Tuulik nimetab *Effataa* ärkamist konfessioonidevaheliseks ärkamiseks (Tuulik 2005). Seda seetõttu, et selles osales EKB Liidu, EELK ja EMK kogudustesse kuuluvaid usklike ja vaimulikke. Koostöö aluseks oli sarnane arusaam Jumala tööst ning mingis mõttes kattuv teoloogia. Isegi ringkirjas *Noorteliikumise probleem* mainitakse üsna negatiivse alatooniga, et liikumine on koguduste vaheline ning liikumise gruppide piirid ei kattu kohalike koguduste piiridega. Liikumise juhid ja koguduste juhid ei lange kokku. Liikumise piirid haaravad ka eri uskkondi.

Siiski peab tunnistama, et *Effataa* ärkamisega seotud koostöö polnud niivõrd kirikute-, vaid isikutevaheline.

Kuigi sellega olid seotud EELK vaimulikud (Priit Rannut algusaegadel ja Karl Reinaru hiljem), ei vaadatud EELK-s üldiselt sellele soosivalt.

Ingmar Kurg toob välja tõsiasja, et enamus ärkamisi väljuvad kogudusest (Kurg 2006). *Effataa* liikumise tunnustuseks tuleb siiski öelda, et seda selle ärkamisega ei juhtunud. Oma *Effataa koguduse* loomine poleks loomulikult nõukogude ajal mõeldav olnud, kuid näiteks Mere puiestee kirikusse metodistide juurde minek oleks olnud täiesti arvestatav variant. Seda siiski ei tehtud. *Effataa* töö jäi Oleviste kogudusse vaatamata kõigile vastuoludele ja konfliktidele.

Kindel on ka see, et Oleviste kogudus pole enam endine pärast *Effataa* ärkamist. Selle ärkamise eestvedajast Rein Uuemõisast sai hiljem ka Oleviste koguduse vanempastor ning Oleviste kogudus on tänapäeval tuntud kui üks Eestimaa vaimulikult tulisemaid kogudusi.

- Nõrkused

Endised *Effataa* liikumise aktivistid tunnistavad, et neil oli tugev praktika, kuid vähe õpetust. Riho Saard ütleb, et nii nagu *Effataa* oli inimeste liikumise poolest nagu läbisõidu jaam, oli see ka õpetuste, ideede ja rõhuasetustega (Saard 2000).

Effataa tööle on ette heidetud ühtse teoloogilise baasi puudumist. Haljand Uuemõis vastab sellele öeldes, et seda ei saanudki olla, kuna see polnud otseselt baptistide, evangeeliumi kristlaste ega nelipühilaste töö. Dogmaatilised raamid polnud tol ajal määravaks teguriks selles töös. Peeter Püssim ütleb, et just see, et *Effataa* liikumises ei mindud õpetuslikult väga teravaks, võttiski pinge maha. Keskenduti sellele, mis neid ühendas. Muu oli küll oluline, aga mitte peamine. Tema näeb *Effataa* ärkamises esimest etappi, kus on põhiline eesmärk „kalad võrku saada“. Hiljem oleks olnud tarvis rajada mingi kindlam õpetuslik alus. *Effataa* liikumise eesmärk polnud teoloogilist liini paika panna, vaid inimesi usule äratada ning vabastada nad haigustest ja demonitest (Püssim 2006).

Mõned *Effataa* liikumisega seotud inimesed sattusid õpetuslikesse äärmustesse.

Mõni laps isegi suri seetõttu, et usklikud lapsevanemad keeldusid arsti kutsumast või lapsele ravimeid andmast, pidades seda ebapiibellikuks käitumiseks. Samas ei saa neid äärmusi pidada normatiivseks *Effataa* kui liikumise jaoks, ning veel vähem selle liidrite

õpetuseks. Kantslist seda ei õpetatud, kuid mõned inimesed siiski uskusid, et arstiabi kasutamine viitab nõrgale usule.

Paljud haiged pidid samas seisundis *Effataa* koosolekutelt tagasi minema. Oli ka neid, kes tunnistasid oma tervenemisest, kuid hiljem ikkagi samasse haigusesse surid (Saard a 2006). *Osade äärmuslaste arvates tuli usutervenemise taotlejail loobuda nii oma tervisliku olukorra realistlikust hindamisest kui ka tavameditsiinist. Esines juhtumeid, kus inimesele tema nohu kohta öeldi, et tal on „kuradi vale ninas“...oli juhtumeid, kus vähihaigele päev enne surma öeldi, et tal tuleb end usus terveks tunnistada* (Norak 2006). Mõned inimesed loobusid usust endi väitel just *Effataa* töö tõttu (*ibid*).

Selles ei saa mõistagi ainult *Effataa* tööd või liidreid vastutavaks teha. Ka Jeesus ei teinud igal pool ja alati kõiki terveks ning rääkis ka võimalusest, et haigus või demon võib tagasi tulla.

Perekonnainimestel oli väga raske ärkamise ajal oma perekonnaelu ja kirikutööd tasakaalus hoida. Mitmed liikumise eestvedajad on tunnistanud, et kahetsevad nüüd seda, et neil polnud sel perioodil oma perekonna jaoks piisavalt aega. Kirikutööd tehti muu töö ja kodu kõrvalt ning see oli paljudele suur ohver. Ülo Niinemägi meenutab, et seejuures võeti aluseks Jeesuse ütlus, et kui keegi ei vihka oma naist ja lapsi, siis pole ta Jumala riiki väärt (Niinemägi 2005). Iseasi on see, kas see oli antud kirjakohta korrektne tõlgitus.

Vallalistel noortel seda probleemi mõistagi polnud. Ivi Rang ütles selle kohta, et ärkamine pole vaikne kohvipaus, vaid aktiivne lahing (Rang 2006).

Henno Hunt, olles ise samuti *Effataa* liikumises üks töötegijaid, ütleb et Rein ja Haljand Uuemõis eraldusid *Effataa* ärkamise ajal kogudusest. Ta ütleb, et see eraldumine kahandas Jumala õnnistusi (Hunt 2006). Heigo Ritsbek ütleb, et *Effataa* oli teatud mõttes *ecclesiola in ecclesia* liikumine. See tähendab, et ennast nähti tuumkogudusena Oleviste kirikus Püha Vaimu töö osas (Ritsbek 2006). See on loomulikult kõrvaltvaataja pilgu läbi antud hinnang, kuid ilmselt paistsidki asjad kõrvaltvaatajale just sellisena.

Ülo Meriloo, kes oli suurema osa *Effataa* ärkamise ajast Oleviste koguduse pastor, tunnistab, et kohati läks *Effataa* liidrite ja skeptikute omavaheline vastasseis liiga plahvatusohtlikuks. Oleks võinud rahulikumalt probleeme lahendada (Meriloo 2006).

Riho Saard näeb puudusena seda, et *Effataa* liikumisega kaasa läinud inimesed püüdsid meeletult ennast pattudest puhastada ning see võttis kohati fanaatilisi tunnusoone.

Pidev pattudega tegelemine tekitas temas sügava depressiooni, mis kestis umbes poolteist aastat. Kuna ta oli nii masendunud, ei jaksanud ta enam palvetadagi ning hakkas koosolekutel tunnistamist vältima. Sellest ei osanud teda välja aidata tema „pihiisa ja hingehoidja“ Rein Uuemõis ega ka kaaskristlaste eestpalved. Mõni kartis isegi, et tema psüühika murdub selle pinge all. Selle tõttu hakkas Saard *Effataa* liikumisest eemalduma ning usuasju pigem mõistusega võtma. Ta hakkas suhtlema ka nende usklikega, keda *effataalased ülevalt alla vaatasid ning vähespirituaalseks pidasid* (Saard 2000). Saard peab üheks *Effataa* töö negatiivseks ka küljeks seda, et ei osatud oma kaadrit hoida (Saard a 2006).

Järeltöö nõrkus on samuti üks kõige sagedamini esinev etteheide *Effataa* liikumisele, kuid ilmselt oli see siiski tol ajal parim, mida teha osati (Metsala 2005).

Võrreldes *Effataa* ärkamist käesoleva diplomitöö sissejuhatuses välja toodud kolme ärkamise definitsiooniga, võib öelda, et *Effataa* ärkamine vastab nendes nimetatud kriteeriumidele täielikult. Kuigi mõningad inimesed kõhklevad seda „ärkamiseks“ nimetamast ning eelistaksid pigem kasutada selle kohta sõna „liikumine“ (Saard a 2006), siis käesoleva töö autor ei näe põhjust kahelda selles, et tegemist oli ehtsa vaimuliku ärkamisega. Käesoleva töö autor kasutas küll *Effataa* töö kohta ka terminit „liikumine“, kuid seda mitte selleks, et selle tähtsust kahandada.

Effataa ärkamisele oli eelnenud teatud tagasilangus üldises vaimulikus olukorras tolaeagses Eestis ning konkreetsemalt teatud usuelu karismaatilistes ja noortetööd puudutavates aspektides. See ärkamine elavdas inimeste usuelu, tõi kirikusse tagasi tagasilangenuid, tõi inimestesse selge patu tundmise, kuid selle tagajärjel ka päästekindluse ning muutis aastateks Eestimaa vaimulikku olukorda.

Kokkuvõte

Käesoleva diplomitöö autori eesmärk oli anda ülevaade *Effataa* ärkamise ajaloost, selle töö eestvedajatest ja nende teoloogiast, ärkamisega seotud tülikäsimustest, *Sela* liikumisest EMK Tallinna koguduses ja selle seostest *Effataa* ärkamisega, *Effataa* ärkamisega seotud noortetööst, koori muusikalisest tegevusest, vaimulikust järeltööst vastpöördunutega, ärkamises esinenud vaimuilmingutest ning hinnata ärkamise tugevusi ja nõrkusi.

Kokkuvõtteks võib öelda, et *Effataa* ärkamine tegi nende aastate jookul läbi märkimisväärse arengu. Selle esimeses faasis oli tegemist palveäratusega Oleviste koguduse noorte abieluinimeste seas. Palve oli seda liikumist iseloomustavaks teguriks terve ülalnimetatud perioodi jooksul. Järgmise etapina alustati Oleviste kiriku käärkambris nn „ansambliõhtuid“, mille eesmärgiks oli kuulutada evangeeliumi koguduse koori uskmatautele tuttavatele ja sugulastele. Koosolekud kujunesid nii populaarseiks, et oli tarvis minna üle kiriku Maarja kabelisse. Sel ajal sai ansambel ka nime *Effataa*, mille järgi tunnevad paljud kristlased Eestimaal kogu seda ärkamist. Kuna liikumine oli paisunud nii suureks, et ka Maarja kabelis polnud enam võimalik koosolekuid korraldada, siis hakati *Effataa* õhtuid korraldama Oleviste kiriku suures saalis. Selleks ajaks oli liikumine muutunud akadeemilise maiguga ansambliõhtutest karismaatiliseks noorteliikumiseks. Soome usklite kaudu jõudis Olevistesse karismaatiline õpetus Püha Vaimuga ristimisest ja ihulikust tervenemisest. Karismaatiline spiritualiteet oli *Effataa* liikumist kõige paremini iseloomustav tegur ärkamise vaimulikult kõige intensiivsemal perioodil (1977-1980). Aastal 1977 alanud „kukkumisliikumine“ oli tol ajal nii sensatsiooniline, et tõmbas ligi usklitte üle kogu Eesti NSV. Nõndanimetatud „kukkumisliikumise“ kasvas välja võimas tervendusliikumine, mida paljud tänapäeval „vene ärkamiseks“ nimetavad. Tuhandeid

inimesi üle kogu NSV Liidu tuli Oleviste kirikuse *Effataa* koosolekutele selleks, et saada terveks või vabaks demonlikest sidumistest. See äratusliikumine oli pikka aega olnud pinnuks silmas nõukogude võimule ning pärast 1980. aasta olümpiamänge esitati *Effataa* töö juhtidele ultimaatum. Kui viimased venekeelset tööd ei lõpeta, siis võetakse neil kirik käest ära. 2. novembril 1980 otsustas koguduse nõukogu venekeelne töö kirikus lõpetada. Ärkamise eestvedajate hinnangul oli see ka *Effataa* ärkamise hääbumise algus. Ärkamine ei lõppenud momentaalselt, kuid hääbus järk-järgult. *Effataa* tööga seotud inimesed kandsid ärkamise vaimsust ja sõnumit edasi ka paljudesse teistesse Eesti NSV piirkondadesse ning ka toleaege NSV Liidu vabariikidesse. Ärkamise järellainetus kestis mõnda aega edasi ka kodugruppides, mida oli võimudel raskem kontrollida.

Effataa ärkamise vaimulikuks eestvedajaks oli Rein Uuemõis, kuid peale tema olid selle mõjukamateks liidriteks ka Haljand Uuemõis, Udo Veevo, Aleksander Popov ja Karl Reinaru. Peale nende „tippjuhtide“ olid selle töö aktivistideks *Effataa* koori lauljaid ning eestpalvetajaid ja kodugruppide juhid.

Ärkamise eestvedajate teoloogilised mõjutused pärinesid peamiselt Soomest. Niilo Ylivaino ja Tapio Nousiainen olid selle liikumise teoloogia suurimateks mõjutajateks, kuid nn „täisevangeelne“ õpetus jõudis *Effataa* töötegijate sekka lihtsate soomlastest usklike kaudu. Samuti oli suur mõju vastavasisulisel kirjandusel. Läbivaks sõnumiks *Effataa* liidrite õpetuses oli täielik pühendumine Jumalale.

Effataa ärkamine põhjustas ka hulgaliselt konflikte. See põhjustas konflikte nõukogude võimuga, sest seal aset leidnud vaimuilmingud olid viimaste arvates liiga äärmuslikud. Samuti häiris nõukogude võimu see, et liikumine tõmbas ligi noori. *Effataa* tööga seoses tekkis konflikt ka Oleviste koguduses ja EKB Liidus. Põhilised tüliküsimused olid noorte muusika ja vaimuilmingud. *Effataa* liikumise sees valitses alguses küll üksmeel, kuid see hakkas hiljem murenema. Mitmed liikumise töötegijad eemaldusid sellest erinevatel põhjustel, kuid töötegijate põhituumikus sel ajal lõhenemist ei tekkinud.

Effataa ärkamisel olid otsesed seosed ka *Sela* liikumisega Tallinna EMK koguduses. Kahte liikumist sidus peamiselt mõlema noortepärane ja karismaatiline spiritualiteet ning omavahelised kontaktid osavõtjate vahel.

Kuigi *Effataa* ärkamine polnud otseselt noorteärkamine, andis see suure tõuke noortetööle kirikus. Oleviste kiriku noortetööst sai eeskuju paljudele teistele Eesti NSV kogudustele.

Effataa koori muusika oli oma aja kohta uuenduslik ning sillutas teed tänapäevasele ülistusmuusikale Eestimaal.

Vaimulik järeltöö vastpöördunutega oli küll üks selle ärkamise nõrgemaid aspekte, kuid *Effataa* liikumise töötegijad nägid vaeva selle nimel, et ärkamise ajal usule tulnud inimesed saaksid ka kogudusega liidetud. Kuigi paljud *Effataa* ärkamises pöördunud inimesed lahkusid Oleviste kogudusest, võib tänapäeval mitmetes Eestimaa kogudustes kohata inimesi, kes tulid usule just selle ärkamise kaudu.

Hinnates *Effataa* ärkamise tugevusi võib öelda, et see oli paljudele inimestele vaimuliku uuenduse aeg. Väga paljud käesoleva diplomitöö koostamise käigus intervjueeritud inimesed tunnistavad, et see aeg on jätnud nende ellu kustutamatu jälje. Eriline igatsus Jumala ligiolu ja väe järele oli seda liikumist iseloomustavaks teguriks.

Hinnates *Effataa* ärkamise nõrku külgi tuleb esmalt nimetada konflikte inimeste vahel ja koguduse killustumist. Nõrkuseks tuleb pidada ka *Effataa* töö intensiivsusest tingitud perekondlike probleemide tekkimist. Suurem osa selle töö eestvedajatest kahetseb seda, et tol ajal polnud neil piisavalt aega oma perekonna jaoks.

Käesoleva diplomitöö autor püüdis olla võimalikult objektiivne sündmuste kirjeldustes, seejuures neid mitte idealiseerides ega alavääristades. Selleks valis autor intervjueeritavaid *Effataa* ärkamise eestvedajate ja töötegijate seast, aga ka skeptikute ja vastaste hulgast. Samuti intervjueeriti inimesi, kes olid ärkamise ajal selles liikumises aktiivsed töötegijad, kuid langesid hiljem sellest välja.

Tegemist oli väga mahuka, kuid huvitava tööga. Edasist uurimist vajaks veel *Effataa* ärkamise mõju ja selle tagajärjed endise NSV Liidu vabariikides.

Summary

The author of this thesis is Allan Kroll from the *Baltic Methodist Theological Seminary*. The topic of this thesis is the religious revival known in Estonia by many believers as *Effataa* revival. It took place in Oleviste Church, Tallinn during the Soviet time.

The goal of this thesis is to give an accurate overview of the history of this religious revival and its development into the biggest Charismatic revival in the history of the former Soviet Union and the end of *Effataa* revival.

Also the goal of this thesis is to introduce the leaders of *Effataa* revival, their theology, the conflicts surrounding this revival, its connections with another Charismatic youth movement called the *Sela* movement in the Methodist Church in Tallinn, the youth work in Oleviste Church at the time of this revival, the musical aspects, the spiritual follow up connected with this revival, the spiritual manifestations, healings and exorcisms, that took place during this revival and to point out the strengths and weaknesses of the whole movement.

In order to gather the material necessary for this thesis, the author conducted interviews with 35 people, who were somehow connected with this religious revival. Altogether the author conducted 40 interviews with them. Also the author was able to use some archive materials from the Ministry of Internal Affairs, written documents from the time of this revival and recordings of radio shows, featuring some of the leaders of this revival. Some of them are already dead at the time of this writing. Besides these materials it was also possible to use the few books that describe this revival in some detail. The most comprehensive work done about this topic is Enno Tuulik's thesis in *The Theological Seminary of Evangelical Christian and Baptist Churches of Estonia* (Tuulik 2005).

It was difficult to write this thesis because it deals with the recent history. Most of the people, who participated in this revival are still alive and have their personal opinion about it. People's memory is also often selective. Some look back at it with joy, others with a critical attitude.

It was difficult to understand whether the people interviewed spoke about the situations from their perspective now or their attitude at the time of this revival. Since *Effataa* revival involved many serious conflicts between believers, some of the people interviewed did not want to talk about it.

Some of the material presented in this thesis is very sensitive because of it. To give historically accurate account the author of this thesis considered the different opinions and resources carefully.

Kasutatud kirjandus ja muud materjalid

- Ainla, S., 2005, intervjuu, Tallinn
- Allikas, K., 2005, aastatöö, *Noorte Piiblipäevade eellugu ja süünd*, Pärnu Sütevaka Humanitaargümnaasium, Pärnu
- Arder V., 2000, *Muusikatöö, Oleviste 50*, Tallinn, Oleviste kogudus
- Bennet, D. ja R., 1978, *Kukkumine väe alla....on see põhjendatud kogemus?*, tõlgitud ajakirjast Logos Journal, mai-juuni 1978
- Beougher, T. K., 2000, *Evangelical Dictionary for World Missions*, Art Revival, USA
- Bärenson, J., 2000, *Oleviste koguduse asutamine, Oleviste 50*, Tallinn, Oleviste kogudus
- Bärenson, J., 2005, intervjuu, Tallinn
- Eesti Entsüklopeedia VIII, 1937, Tartu, K/Ü Loodus
- EKB Vanempresbüter, 1978, *Koguduste presbüteritele ja nõukogudele (vajaduse korral ka koguduseliikmetele)*, EKB Presbüterite Nõukogu kiri, Tallinn
- Elliot, M., 1991, *Methodism in the Soviet Union Since World War II*, The Asbury Theological Journal, vol.46. number 1, USA
- Finney, C. G., 1989, *Lectures on Revival*, USA , Bethany House Publishers,
- Hanson, E., 2005, intervjuu, Tallinn
- Hunt, H., 2006, intervjuu, Tallinn
- *Imearst i.a., Nõukogude Hiiumaa*
- Jalovaara, P., 2003, *Hengen mies, Rukousystäva 6/2003*, Soome
- Jakobs, H., 2005, intervjuu, Tallinn

- Järv, E., 2006, intervjuu, Tallinn
- Kajaste, A., 1978, kiri Udo Veevole, Tallinn
- Kiil, E., 1997, *Meenutusi nelipühi ärkamisest Eestis*, Tallinn, Logos
- Kimmel, A., 2006, intervjuu, Tallinn
- Kraut, L., 2006, intervjuu, Tallinn
- Kurg, I., 2004, *Kristlikud liikumised ja oikumeeniline suhtlemine Eestis*, Akadeemia, 16. aastakäik, nr. 1, Tartu
- Kurg, I., 2005, intervjuu, Tallinn
- Kurg, I., 2006, e-mail, Saksamaa
- Kuusk, E., i. a. *Ülestähendused tervenemistest Effataa õhtutel 9. september 1978-17. aprill 1979*, Tallinn
- Laurik, A., 2006, intervjuu, Tallinn
- Leivald, A., 2006, intervjuu, Tallinn
- Luide, I., 2005, intervjuu, Viimsi
- Meriloo, Ü., 2006, intervjuu, Tallinn
- Metsala, M., 2005, intervjuu, Tallinn
- Niinemägi, Ü., 1999, *Eesti 20. sajandi 20 suurt usumeest*, Tallinn
- Niinemägi, Ü., 2005, intervjuu, Tallinn
- Niinemägi, Ü., 2006, intervjuu, Tallinn
- *Noorteliikumise probleem*, i. a. Tallinn
- Norak, A., 2005, intervjuu, Tallinn
- Norak, A., 2006, *retsensioon A. Krolli kursusetööle Effataa ärkamine*, Tallinn
- *Nõnda sünnivad prohvetid*, i.a., *Nõukogude Hiiumaa*
- Pentikäinen a, G., 2006, intervjuu, Tallinn
- Pentikäinen b, G., 2006, e-mail, Tallinn
- Pilli, E., ja Valk, D., 2005 *Eesti EKB Liidu haridustöö evangeliseerimise ja eluaegse õppimise dünaamikas, Teekond teisenevas ajas – peatükke Eesti vabakoguduste ajaloost*; Tartu, Kõrgem Usuteaduslik Seminar ja Sõnasepp OÜ
- Plaat, J., 2001, *Usuliikumised, kirikud ja vabakogudused Lääne- ja Hiiumaal: usuühenduste muutumisprotsessid 18. sajandi keskpaigast kuni 20. sajandi lõpuni*, Tartu, Eesti Rahva Muuseum

- Popov, A., i. a. raadiosaade Kuressaare Pereraudios
- Protokoll nr. 599, 1980, Oleviste EKB koguduse nõukogu, Tallinn
- Protokoll nr. 600, 1980, Oleviste EKB koguduse nõukogu, Tallinn
- Protokoll nr.727, 1986, Oleviste EKB koguduse nõukogu, Tallinn
- Protokoll nr. 21, 1996, Oleviste Vanematekogu koosolek, Tallinn
- Pärnamets, O., 2005, intervjuu, Tallinn
- Püssim, P., 2006, intervjuu, Tallinn
- Raja a , K., 2006, intervjuu, Haabneeme
- Raja b , K., 2006, e-mail, Haabneeme
- Randmaa, A., 2001, *Elulugu, Jumala teenistuses – Rein Uuemõis*, Tallinn, Oleviste kogudus
- Randmaa, A., <http://www.online.ee/~niinemagi/lugu.html>, 23. 03. 2005
- Rang, I., 2006, intervjuu, Tallinn
- Rannut, P., i. a. raadiosaade Tallinna Pereraudios
- Reinaru a , K., i. a. raadiosaade Tallinna Pereraudios
- Reinaru b , K., i. a. raadiosaade Kuressaare Pereraudios
- Ritsbek a , H., 2005, intervjuu, Tallinn
- Ritsbek, H., 2006, e-mail, Tallinn
- Ritsbek b , Ü., 2005, intervjuu, Tallinn
- Saard, R., 2000, *Minu religioosne elulugu*, Tallinn
- Saard a , R., 2006, intervjuu, Tallinn
- Saard b , R., 2006, kommentaarid Siseministeeriumi arhiivi dokumentidele, Tallinn
- Saluraid, A., 2005, kiri, Tallinn
- Siimut, M., 2005, intervjuu, Tallinn
- Siseministeeriumis olev Usuasjade voliniku arhiiv, *Aruanded ja ülevaated kirikute tegevuse kohta 1978-1980*. Toimik nr 1 (1978) - E. Pragi, *Õiend usuühingute tegevusest Tallinnas 1977. aastal*, 12. 01. 1978, Tallinn
- Siseministeeriumis olev Usuasjade voliniku arhiiv. *Aruanded ja ülevaated kirikute tegevuse kohta 1978-1980*. Toimik nr.1 (1979) –E. Pragi N. Johansonile, L. Piibule, I. Kallionile ja J. Tanvelile 15. 01. 1979, Tallinn

- Siseministeeriumis olev Usuasjade voliniku arhiiv. Toimik nr 155 (Ülo Meriloo), Tallinn
- Siseministeriumis olev Usuasjade voliniku arhiiv. *Aruanded ja ülevaated kirikute tegevuse kohta ENSV-s 1981-1988*. Toimik (1981)-E. Pragi L. Piibule, N. Johansonile, A. Norakule, J. Tanvelile 12. 01. 1981, Tallinn
- Siseministeeriumis olev Usuasjade voliniku arhiiv. *Aruanded ja ülevaated kirikute tegevuse kohta ENSV-s 1981-1988*. Toimik nr 3 (1983)-K. Propst M. Pedakule, L. Piibule, A. Norakule, J. Tanvelile 12. 01. 1983, Tallinn
- Siseministeeriumis olev Usuasjade voliniku arhiiv. *Aruanded ja ülevaated kirikute tegevuse kohta ENSV-s 1981-1988*. Toimik nr 2 (1984)-A. Ventsel, Informatsioon usuühingute tegevusest Eesti NSV-s, 28. 04. 1984, Tallinn
- Siseministeeriumis olev Usuasjade voliniku arhiiv. *Üldine kirjavahetus usuasjade küsimustes 1978-1989*. Toimik 296, (1986)-T. Järve, L. Piibule 17. 09. 1986, Tallinn
- Siseministeeriumis olev Usuasjade voliniku arhiiv. *Aruanded ja ülevaated kirikute tegevuse kohta ENSV-s 1981-1988*. Toimik nr.3 (1987)-L. Piip 30. 01. 1987, Tallinn
- Tallinna Linna Rahvasaadikute Nõukogu Täitevkomitee protokoll 17. 09. 1986, Tallinn
- Talmre, R., 2005, intervjuu, Tallinn
- Tammo, J., 2001, eessõna raamatule *Jumala teenistuses – Rein Uuemõis*, Tallinn, Oleviste kogudus
- Teekel, S., 2005, vestlus, Tallinn
- Tuulik, E., i. a. raadiosaade Kuressaare Pereraadios
- Tuulik, E., 2005, diplomitöö, *Effataa ärkamine ja selle mõju Eestis ja väljaspool Eestit aastail 1968-1985*, Eesti EKB Liit Kõrgem Usuteaduslik Seminar, Tartu
- Turkin, A., 2006, intervjuu, Tallinn
- Tärk, O., 2004, *Armastuse käsu all*, Tallinn, Eesti EKB Liit
- Ugam, M., 2000, *Laste-ja noortetöö*, *Oleviste 50*, Tallinn, Oleviste kogudus
- Uudeküll, E., 2005, intervjuu, Tapa
- Uuemõis a , H., 2001, *Effataa-ärkamine, Jumala teenistuses – Rein Uuemõis*, Tallinn, Oleviste kogudus

- Uuemõis a , H., 2005, intervjuu, Tallinn
- Uuemõis a , H., 2006, intervjuu, Tallinn
- Uuemõis b , R., 2005, intervjuu, Tallinn
- Vabariiklik Noortenõukogu, 1980, kiri *Vabariiklikule Muusikanõukogule*
- Valk, P., 2006, intervjuu, Tallinn
- Valma, H., 1976, *Meditatsioon Sela teemal, Metodisti kirik ENSV-s, Studia Methodistica, Teoloogilisi materjale iseõppijaile II*, Tallinn, Kirikuvalitsuse väljaanne
- Vardja a , L., 2005, intervjuu, Tallinn
- Vardja b , T., 2005, intervjuu, Tallinn
- Veevo, E., 2006, kiri A. Krollile, Palade
- Veevo, U., 1978, kiri *EKB Presbüterite Nõukogule*, Palade
- Veevo, U., 2001, eessõna raamatule *Jumala teenistuses – Rein Uuemõis*, Tallinn, Oleviste kogudus
- Vellend, K., 2004, *Beeta visioon*, aruanne Oleviste pastoritele, Tallinn
- Vellend, K., 2005, intervjuu, Tallinn
- Võsu, R., 1996, *Evangeelne eetika*, Tallinn, Logos
- *А дальше – нужно смерть*, 1980, Moskva
- *Издание Всесоюзного Совета Евангельских Христиан-Бантистов История Евангельских Христиан-Бантистов СССР*, 1989, Moskva